

S. EUSEBII HIERONYMI, STRIDONENSIS
PRESBYTERI, COMMENTARIORUM IN
DANIELEM PROPHETAM AD
PAMMACHIUM ET MARCELLAM, LIBER
UNUS. (C)

Prologus.

617-618 Contra prophetam Danielelem duodecimum librum scripsit Porphyrius, nolens eum ab ipso, cujus inscriptus est nomine, esse compositum: sed a quodam qui temporibus Antiochi qui appellatus est Epiphanes, fuerit in Iudaea, et non tam Danielelem ventura dixisse, quam illum narrasse praeterita. Denique quidquid usque ad Antiochum dixerit, veram historiam continere: si quid autem ultra opinatus sit, quia futura nescierit, esse mentitum. Cui solertissime responderunt Eusebius Caesariensis Episcopus tribus voluminibus, id est, octavo decimo, et nono decimo, et vicesimo; Apollinarius quoque uno grandi libro, hoc est, vicesimo sexto, et ante hos ex parte Methodius. Verum quia nobis propositum est, non adversarii calumniis respondere, quae longo sermone indigent: sed ea quae a propheta dicta sunt nostris disserere, id est, Christianis, illud in praefatione commoneo, nullum prophetarum tam aperte dixisse de Christo. **619-620** Non enim solum scribit eum esse venturum, quod est commune cum caeteris: sed etiam quo tempore venturus sit docet; et reges per ordinem digerit, et annos enumerat, ac manifestissima signa praenuntiat. Quae quia vidit Porphyrius universa completa, et transacta negare non poterat, superatus historiae veritate, in hanc prorupit calumniam, ut ea quae in

consummatione mundi de Antichristo futura dicuntur, propter gestorum in quibusdam similitudinem sub Antiocho Epiphane impleta contendat. Cujus impugnatio testimonium veritatis est. Tanta enim dictorum fides fuit, ut propheta incredulis hominibus non videatur futura dixisse; sed narrasse praeterita. Et tamen sicubi se occasio in explanatione ejusdem voluminis dederit, calumniae illius strictim respondere conabor, et philosophiae artibus, immo malitiae saeculari, per quam subvertere nititur veritatem, et quibusdam praestigiis clarum oculorum lumen auferre, explanatione simplici contraire. Itaque obsecro vos, Pammachi φιλομαθέστατε, et Marcella, unicum Romanae sanctitatis exemplar, junctos fide et sanguine, ut conatus meos vestris orationibus adjuvetis: ut Dominus atque Salvator pro causa sua, suo sensu, meo ore respondeat, qui loquitur ad prophetam: *Aperi os tuum, et implebo illud* (Ps. LXXX, 11). Si enim cum apprehensi fuerimus ante iudices et tribunalia, monet ne cogitemus quid respondere debeamus (Luc., XII): quanto magis contra adversarios blasphemantes, sua potest bella bellare, et in servis suis vincere? Unde et psalmi plurimi illud Hebraicum, quod in titulis ponitur LAMANASSE (), pro quo LXX transtulerunt, *in finem*, magis *pro victoria* continent. Aquila enim interpretatus est τῷ νικοποιῷ, hoc est, *ei qui praebet victoriam*. Symmachus ἐπινίκιον, quod proprie *triumphum palmamque* significat. Sed et hoc nosse debemus inter caetera, Porphyrium de Danielis libro nobis objicere, idcirco illum apparere confictum, nec haberi apud Hebraeos, sed Graeci sermonis esse commentum, quia in Susannae fabula contineatur, dicente Daniele ad presbyteros, ἀπὸ τοῦ σχίνου σχίσαι, καὶ ἀπὸ τοῦ πρίνου πρίσαι, quam etymologiam magis Graeco sermoni convenire, quam Hebraeo. Cui et Eusebius et

Apollinarius pari sententia responderunt: Susannae Belisque ac Draconis fabulas non contineri in Hebraico, sed partem esse prophetiae Abacuc filii Jesu de tribu Levi: sicut juxta LXX interpretes in titulo ejusdem Belis fabulae ponitur: *Homo quidam erat sacerdos, nomine Daniel, filius Abda, conviva regis Babylonis*: cum Danielelem et tres pueros de tribu Juda fuisse, sancta Scriptura testetur. Unde et nos ante annos plurimos cum verteremus Danielelem, has visiones obelo praenotavimus, significantes eas in Hebraico non haberi. Et miror quosdam μεμψιμοίρους indicari mihi, quasi ego decurtaverim librum: cum et Origenes et Eusebius et Apollinarius aliique ecclesiastici viri et doctores Graeciae has, ut dixi, visiones non haberi apud Hebraeos fateantur, nec se debere respondere Porphyrio, pro his, quae nullam Scripturae sanctae auctoritatem praebeant. Illud quoque lectorem admoneo, Danielelem non juxta LXX interpretes, sed juxta Theodotionem Ecclesias legere, qui utique post adventum Christi incredulus fuit: licet eum quidam dicant ebionitam, qui **621-622** altero genere Judaeus est. Sed et Origenes de Theodotionis opere in editione Vulgata asteriscos posuit, docens defuisse quae addita sunt, et rursus quosdam versus obelis praenotavit, superflua quaeque designans. Cumque omnes Christi Ecclesiam tam Graecorum quam Latinorum, Syrorumque et Aegyptiorum hanc sub asteriscis et obelis editionem legant, ignoscant invidi labori meo, qui volui habere nostros, quod Graeci in Aquilae et Theodotionis ac Symmachi editionibus lectitant. Et si illi in tantis divitiis doctrinarum non contemnunt studia hominum Judaeorum: cur Latina paupertas despiciat hominem Christianum? Cujus si opus displiceat, certe voluntas recipienda est. Verum jam tempus est, ut ipsius prophetae verba texamus, non juxta

consuetudinem nostram proponentes omnia, et omnia disserentes, ut in duodecim prophetis fecimus; sed breviter et per intervalla ea tantum, quae obscura sunt explanantes, ne librorum innumerabilium magnitudo lectori fastidium faciat. Ad intelligendas autem extremas partes Danielis, multiplex Graecorum historia necessaria est: Sutorii videlicet Callinici, Diodori, Hieronymi, Polybii, Posidonii, Claudii, Theonis, et Andronici cognomento Alipii, quos et Porphyrius esse secutum se dicit: Iosephi quoque et eorum quos ponit Iosephus, praecipueque nostri Livii, et Pompeii Trogi, atque Iustini, qui omnem [*Al.* omnes] extremae visionis narrant historiam, et post Alexandrum usque ad Caesarem Augustum, Syriae et Aegypti, id est, Seleuci, et Antiochi, et Ptolemaeorum bella describunt. Et si quando cogimur litterarum saecularium recordari, et aliqua ex his dicere quae olim omisimus, non nostrae est voluntatis, sed, ut dicam, gravissimae necessitatis: ut probemus ea quae a sanctis prophetis ante saecula multa praedicta sunt, tam Graecorum, quam Latinorum, et aliarum gentium litteris contineri.

INCIPIT LIBER.

623 (Cap. I.---Vers. 1.) *Anno tertio regni Joacim regis Juda, venit Nabuchodonosor rex Babylonis Jerusalem, et obsedit eam.* Joacim filius Josiae cujus tertio decimo anno prophetare orsus est Jeremias, sub quo et Olda mulier prophetavit, ipse est qui alio nomine appellatur Heliachim, et regnavit super tribum Juda et Jerusalem annis undecim: cui successit in

regnum filius ejus Joachim, cognomento Jechonias; qui tertio mense regni sui, die decimo, captus est a ducibus Nabuchodonosor, ductusque est in Babylonem, et in loco ejus constitutus est Sedecias filius Josiae patruus ejus, cujus anno undecimo Jerusalem capta atque subversa est. Nemo igitur putet eundem in Danielis principio esse Joacim, qui in Ezechielis exordio Joachin scribitur. Iste enim extremam syllabam *Chin* habet, ille *Cim*. Et ob hanc causam in Evangelio secundum Matthaeum una videtur deesse generatio, quia secunda τεσσαραδέκας in Joacim desinit filio Josiae, et tertia incipit a Joachin filio Joacim. Quod ignorans Porphyrius, calumniam struit (*Mss. instruit*) Ecclesiae, suam ostendens imperitiam, dum evangelistae Matthaei arguere nititur falsitatem.

(Vers. 2.) *Et tradidit Dominus in manu ejus Joacim regem Juda.* Quodque traditus scribitur Joacim, monstrat non adversariorum fortitudinis fuisse victoriam, sed Domini voluntatis.

Et partem vasorum domus Dei, et asportavit ea in terram Sennaar, in domum Dei sui, et vasa intulit in domum thesauri Dei sui (Gen. XI). Terra Sennaar locus est Babylonis in quo fuit campus Dura, et turris quam usque ad coelum hi qui ab Oriente moverant pedes suos, aedificare conati sunt. Unde et a confusione linguarum locus nomen accepit *Babylon*, quae in linguam nostram tranfertur *confusio*. Simul et animadvertendum secundum anagogen, quod rex Babylonis non potuerit universa Dei vasa transferre, et in idolio quod sibi finxerat collocare, sed partem vasorum **624** domus Dei, quae intelligenda sunt dogmata veritatis. Si enim cunctos philosophorum revolvamus libros, necesse est ut in eis reperi-

aliquam partem vasorum Dei. Ut apud Platonem, fabricatorem mundi Deum, ut apud Zenonem Stoicorum principem, inferos et immortales animas, et unum bonum, honestatem; sed quia jungunt mendacium veritati, et naturae bonum multis perdunt malis, ideo partem vasorum domus Dei, et non omnia vasa integra atque perfecta cepisse memorantur.

(Vers. 3.) *Et ait rex Asphanez praeposito eunuchorum suorum* [Vulg. tacet suorum], *ut introduceret de filiis Israel et de semine regio et tyrannorum, pueros in quibus nulla esset macula.* Pro Asphanez in editione vulgata ἀσφριεσδρι scriptum reperi, et pro φορθομυιν, quod Theodotio posuit, LXX et Aquila, *electos* transtulerunt, Symmachus *Parthos*, pro verbo, nomen gentis intelligens, quod nos juxta editionem Hebraeorum quae κατ' ἀκρίβειαν legitur, in *tyrannos* vertimus: maxime quia praecedit, *de regio semine*. Unde et arbitrantur Hebraei, Danielelem, et Ananiam, et Misael, et Azariam fuisse eunuchos, impleta illa prophetia quae ad Ezechiam per Isaiam prophetam dicitur: *Et de semine tuo tollent, et facient eunuchos in domo regis Babylonis (Isai. XXXVII, 7)*. Si autem de semine regio fuerunt, nulli dubium quin de genere fuerint David. Nisi forte huic sensui illud contrarium sit quod sequitur: *Pueros, sive juvenes, in quibus nulla esset macula, ut doceret eos litteras et linguam Chaldaeorum*. Philo arbitratur linguam Hebraeorum ipsam esse Chaldaicam, quia Abraham de Chaldaeis fuerit. Quod si recipimus, quaerendum est, quomodo nunc Hebraei pueri linguam quam noverant, doceri jubeantur: nisi forte juxta quorundam opinionem duas Abraham linguas, et Hebraeorum et Chaldaeorum scisse dicamus.

(Vers. 7.) *Et imposuit eis praepositus eunuchorum nomina, Danieli, Balthasar: et Ananiae, Sedrach: Misaeli, Misac: et Azariae, 625 Abdenago.* Non solum praepositus eunuchorum, sive magister, et ut alii transtulerunt, ὁ ἀρχιευννοῦχος sanctis immutat nomina, sed et Pharao Joseph in Aegypto appellavit (**Gen. 41**), *Somtonphanech*, nolentes eos in terra captivitatis vocabula habere Judaeorum [*Al. Judaeae*]. Unde propheta dicit in Psalmo: *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena (Ps. CXXXVI, 4)?* Porro Dominus in bonam partem nomina mutat antiqua, et ex rebus imponit virtutum vocabula: ut *Abram* appellaret *Abraam*, et *Sarai*, *Sara* (**Gen. XVII**). In Evangelio quoque quondam *Simon Petri* nomen accepit (**Marc. III**), et filii Zebedaei appellati sunt, *filii tonitru*: quod non ut plerique putant *boanerges*, sed emendatius legitur *benereem*.

(Vers. 8.) *Proposuit autem Daniel in corde suo ne pollueretur de mensa regis, et [Vulg. neque] de vino potus ejus, et rogavit eunuchorum praepositum ne contaminaretur.* Qui de mensa regis et de vino potus ejus non vult comedere ne polluatur, utique si sciret ipsam sapientiam atque doctrinam Babyloniorum esse peccatum, numquam acquiesceret dicere quod non licebat. Discunt autem non ut sequantur, sed ut judicent atque convincant. Quomodo si quispiam adversus mathematicos velit scribere imperitus μαθήματος, risui pateat, et adversum philosophos disputans, si ignoret dogmata philosophorum. Discunt ergo ea mente doctrinam Chaldaeorum, qua et Moyses omnem sapientiam Aegyptiorum didicerat.

(Vers. 9.) *Dedit autem Deus Danieli gratiam et misericordiam in conspectu principis eunuchorum, etc.* Qui

propter peccata majorum ductus est in captivitatem, propter virtutum suarum magnitudinem statim mercedem recepit. Proposuerat enim in corde suo, ut non pollueretur de mensa regis, et epulis regiis praeposuerat viles cibos: idcirco gratiam et misericordiam in conspectu principis eunuchorum accepit, Domino largiente. Ex quo intelligimus pro necessitate rerum, si quando diliguntur sancti ab infidelibus, Dei esse misericordiae [*Al. misericordiam*], non bonitatis hominum perversorum.

(Vers. 12.) *Tenta nos, obsecro, servos tuos diebus decem, et dentur nobis legumina ad vescendum, et aqua ad bibendum.* Incredibilis **626** fidei magnitudo non solum sibi corpulentiam polliceri esu vilioris cibi, sed et tempus statuere. Non est ergo temeritatis, sed fidei, ob quam regias dapes contempserunt.

(Vers. 17.) *Pueris autem his dedit Deus scientiam et disciplinam in omni libro et sapientia, Danieli autem intelligentiam omnium visionum et somniorum.* Nota quod Deus dederit sanctis pueris scientiam et disciplinam saecularium litterarum in omni libro et sapientia. Pro quo Symmachus interpretatus est, *artem grammaticam*, ut cuncta quae legebant, intelligerent, et spiritu Dei de Chaldaeorum scientia judicarent. Daniel autem hoc extra tres pueros habebat insigne, quod visiones et somnia quibus per symbola quaedam et aenigmata, futura monstrantur, sagaci mente cernebat: ut quod alii videbant in phantasmate, hic oculis cordis aspiceret.

(Vers. 18.) *Complevis itaque diebus, post quos dixerat rex ut introducerentur, introduxit eos praepositus eunuchorum in*

conspectu Nabuchodonosor. Completos dies, triennii tempus intellige, quod rex constituerat, ut enutriti tribus annis, postea starent in conspectu regis.

(Vers. 20.) *Et omne verbum sapientiae et intellectus quod sciscitatus est ab eis rex, invenit in eis decuplum super cunctos hariolos et magos qui erant in universo regno ejus.* Pro hariolis et magis, vulgata editio *sophistas* et *philosophos* transtulit: non juxta hanc philosophiam et sophisticam disciplinam, quam Graecorum eruditio pollicetur; sed juxta doctrinam gentis barbarae, qua usque hodie Chaldaei philosophantur.

Fuit autem Daniel usque ad annum primum Cyri regis. Dicemus in consequentibus, quomodo qui usque ad annum primum regis Cyri hic fuisse describitur, postea tertio anno ejusdem Cyri regis, et primo Darii fuisse memoretur.

(Cap. II.---Vers. 1.) *In anno secundo regni Nabuchodonosor, vidit Nabuchodonosor somnium, et conterritus est spiritus ejus, et somnium ejus fugit ab eo.* Si post tres annos pueri ingressi sunt in conspectu ejus, ut ipse praeceperat, quomodo nunc secundo anno regni sui somnium vidisse narratur? Quod ita solvunt Hebraei, secundum hic annum dici regni ejus, omnium **627** gentium barbararum, non Judaeae tantum et Chaldaeorum, sed Assyriorum quoque et Aegyptiorum, et Moabitarum, et reliquarum nationum, quas, Domino concedente, superarat. Unde et Josephus in decimo Antiquitatum scribit libro: Post annum secundum Aegyptiae vastitatis, rex Nabuchodonosor vidit mirabile somnium, *et conterritus est spiritus ejus, et somnium ejus fugit ab eo.* Vidit rex impius somnium futurorum, ut interpretante sancto quod

viderat, Deus glorificaretur; et captivorum Deoque in captivitate servientium sit grande solatium. Hoc idem in Pharaone legimus, non quod Pharaon et Nabuchodonosor videre meruerint, sed quod Joseph et Daniel digni exstiterint, qui interpretatione eorum omnibus praeferrentur.

(Vers. 2.) *Praecepit ergo rex, ut convocarentur harioli, et magi, et malefici, et Chaldaei, ut indicarent regi somnia sua. Qui cum venissent, steterunt coram rege.* Quos nos *hariolos*, caeteri ἐπαοιδούς interpretati sunt, id est, *incantatores*. Ergo videntur mihi incantatores esse, qui verbis rem peragunt. Magi, qui de singulis philosophantur: Malefici, qui sanguine utuntur et victimis, et saepe contingunt corpora mortuorum. Porro in Chaldaeis γενεθλιαλόγους [*Al. γενεθλιολόγους*] significari puto quos vulgus mathematicos vocat. Consuetudo autem et sermo communis magos pro maleficis accipit: qui aliter habentur apud gentem suam, eo quod sint philosophi Chaldaeorum, et ad artis hujus scientiam reges quoque et principes ejusdem gentis omnia faciunt. Unde et in nativitate Domini Salvatoris ipsi primum ortum ejus intellexerunt, et venientes in sanctam Bethleem, adoraverunt puerum, stella desuper ostendente (**Matth. II**).

(Vers. 3.) *Et dixit ad eos rex: Vidi somnium, et mente confusus ignoro quid viderim.* Umbra quaedam, et ut ita dicam, aura somnii atque vestigium remansit in corde regis: ut referentibus aliis, **628** posset reminisci eorum quae viderat, et nequaquam eum deciperent mentientes.

(Vers. 4.) *Responderunt Chaldaei regi Syriace.* Hocusque quae lecta sunt, sermone narrantur Hebraeo. Ab hoc loco

usque ad visionem anni tertii regis Balthasar, quam Daniel vidit in Susis, Hebraicis quidem litteris, sed lingua scribuntur Chaldaica, quam vocat hic Syriacam.

(Vers. 5.) *Nisi indicaveritis mihi somnium et conjecturam ejus, peribitis vos, et domus vestrae publicabuntur*, etc. Comminatus est poenam, proponit et praemia: ut si potuerint somnium dicere, consequenter credat etiam his quae incerta sunt, hoc est, quid significet somnium. Quod si non potuerint ea dicere, de quibus rex in plerisque confusus poterat recordari, etiam futurae interpretationis perdant fidem. Denique sequitur.

(Vers. 9, 10.) *Somnium itaque dicite mihi, ut sciam quod interpretationem quoque ejus veram loquamini. Respondentes ergo Chaldaei coram rege dixerunt: Non est homo super terram qui sermonem tuum, rex, possit implere*, etc. Confitentur magi, confitentur harioli, et omnis scientia saecularis litteraturae, praescientiam futurorum non esse hominum, sed Dei. Ex quo probatur propheta Dei spiritu locutos, qui futura cecinerunt.

(Vers. 12, 13.) *Quo audito, rex in furore et ira magna praecepit, ut perirent omnes sapientes Babylonis. Et egressa sententia sapientes interficiebantur*, etc. Quaerunt Hebraei, cur Daniel et tres pueri non sint ingressi ad regem cum aliis sapientibus, et prolata sententia jubeantur perire cum caeteris. Quod ita edisserunt, ut eo tempore quo rex praemia et dona, et honorem maximum promittebat, ire noluerint, ne impudenter divitias et dignitatem Chaldaicam viderentur appetere. Aut certe ipsi Chaldaei invidentes gloriae eorum et scientiae, soli ingressi sunt, quasi soli praemia percepturi, et

postea in periculo voluerint habere consortes quos in spe gloriae refutaverant.

(Vers. 15.) *Et interrogavit eum qui a rege acceperat* **629** *potestatem, quam ob causam tam crudelis sententia a facie regis esset egressa.* Scientes Chaldaei, quod decuplum super cunctos hariolos et magos qui erant in universa Chaldaea, Daniel et tres pueri saperent et intelligerent, celaverunt eos interrogationem regis, ne praeferrentur sibi in interpretatione somnii. Et ob hanc causam interrogavit Daniel de crudelitate sententiae, qui causam periculi sui nesciebat.

(Vers. 16, 17.) *Cum ergo rem indicasset Arioch Danieli, Daniel ingressus rogavit regem, ut tempus daret sibi ad solutionem indicandam regi. Et ingressus est ad domum suam, Ananiaeque et Misaeli, et Azariae sociis suis indicavit negotium,* etc. Daniel tempus postulat: non quo tractatione et sagacitate mentis occulta perquireret; sed quo occultorum Dominum precaretur. Et ideo Ananiam, et Misaelem, et Azariam jungit ad preces, ne solus de suo merito videatur praesumere: ut quorum erat commune discrimen, communis esset et oratio.

(Vers. 19.) *Tunc Danieli per visionem nocte mysterium revelatum est.* Somnium regis suo discit somnio: immo et somnium, et interpretationem ejus, Dei revelatione cognoscit, quod daemones ignorabant, sapientia saeculi scire non poterat. Unde et apostoli mysterium, quod cunctis retro generationibus fuerat ignoratum, Domino revelante, cognoscunt.

(Vers. 20.) *Et Daniel benedixit Deo coeli, et locutus, ait, etc.* Ad distinctionem eorum qui versantur in terra, et daemoniis artibus atque praestigiis terrena deludunt, Daniel Deo coeli benedixit. Dii enim qui non fecerunt coelum et terram, peribunt.

(Vers. 21.) *Et ipse mutat tempora et aetates, et transfert regna atque constituit.* Non ergo miremur, si quando cernimus, et regibus reges, et regnis regna succedere, quae Dei gubernantur et mutantur, et finiuntur arbitrio. Causasque singulorum novit ille qui conditor omnium est, et saepe malos reges patitur suscitari, ut mali malos puniant: simulque subostendit, et generali disputatione praeparat auditorem, somnium **630** quo vidit esse de mutatione et successione regnorum.

Dat sapientiam sapientibus, et scientiam intelligentibus disciplinam. Juxta illud quod scriptum est. *Audiet sapiens, et apponet sapientiam* (**Prov. I, 5**). *Qui enim habet, dabitur illi* (**Matth. XXV, 29**); et animae quae fervet amore sapientiae, libenter spiritus Dei infunditur. In perversam autem animam non introibit sapientia (**Sap. III**).

(Vers. 22.) *Ipse revelat profunda et abscondita, et novit in tenebris constituta, et lux cum eo est.* Cui Deus revelat profunda, et potest dicere: *O profundum divitiarum sapientiae et scientiae Dei* (**Rom. XI, 33**), iste, habitante in se Spiritu, scrutatur etiam profunda Dei, et in profunda animae suae fodit altissimos puteos, et omnem terram egerit, quae profundas aquas operire consuevit: servatque mandatum Dei, dicens: *Bibe aquam de tuis vasis, et de puteorum tuorum fonte* (**Prov. V, 15**). Quodque sequitur: *Novit in tenebris*

*constituta, et lux cum eo est: tenebrae significant ignorantiam, et lux scientiam atque doctrinam. Itaque Deum ut perversa non caelant, ita recta ambiunt, atque circumdant. Sive interpretandum est, quod tenebrosa mystica quaeque et profunda significet, juxta illud quod legimus in Proverbiis: *Intelligit quoque parabolam, et tenebrosam sermonem*, hoc ipsum significat quod in Psalmis legimus: *Tenebrosa aqua in nubibus aeris* (Ps. XVII, 12). Qui enim ad excelsa conscendit, et terrena deserens, instar avium tenuissimum aerem et aetherea quaeque desiderat, iste nubes efficitur, ad quam veritas Dei pervenit, et quae super sanctos pluere consuevit: repletusque multitudine scientiae, habet multas aquas in corde suo tenebrosas et involutas caligine, quam solus Moyses ingreditur (Exod. XXXIII), et loquitur Deo facie ad faciem, de quo scriptum est: *Posuit tenebras latibulum suum* (Ps. XVII, 12).*

(Vers. 23.) *Tibi Deus patrum meorum confiteor, teque laudo, quia sapientiam et fortitudinem dedisti mihi.* Ne sui videatur meriti, quod impetravit, refert ad patrum justitiam et ad veritatem Dei, qui seminis eorum etiam in captivitatem miseretur.

Et nunc ostendisti mihi quae rogavimus te, etc. Quod quatuor rogant, uni **631** ostenditur: ut et arrogantiam fugiat, ne solus impetrasse videatur, et agat gratias, quod mysterium somnii solus audierit.

(Vers. 24.) *Sapientes Babylonis ne perdas. Introduc me in conspectum [Vulg. conspectu] regis, et solutionem regi narrabo, etc.* Imitatur clementiam Dei, qui pro persecutoribus

deprecatur, et non vult eos perire propter quos fuerat ipse periturus.

(Vers. 25.) *Inveni hominem de filiis transmigrationis Judae, qui solutionem regi annuntiet.* Dei gratiam ad suam refert diligentiam, et invenisse se dicit, cum Daniel ultro se obtulerit, ut introduceretur ad regem; in quo ἥθος ostenditur nuntiorum, qui cum bona nuntiant, sua videri volunt. Qui autem solutionem somnii repromittit, utique ante narraturus est somnium. Et nota quod de filiis Juda sit Daniel, non sacerdos, sicut in fine Belis fabula continet.

(Vers. 26.) *Putasne vere potes indicare mihi somnium quod vidi, etc.* Servat ordinem quaestionis, ut primum somnium quod se magi ignorare responderant, et postea interpretationem quaerat somnii: ut cum somnium audierit, et quae viderat recognoverit, tunc credat, et interpretationi, quae variam recipit conjecturam.

(Vers. 27.) *Mysterium quod rex interrogat, sapientes, magi, et harioli, et haruspices non queunt indicare regi.* Pro haruspibus, quod nos vertimus, in Hebraeo GAZARENOS habet, quod solus Symmachus θύτας interpretatus est, quos Graeci solent ἡπατοσκόπους appellare: qui exta inspiciunt, ut ex his futura praedicant. Mysterium autem vocans ordinem somnii revelati, ostendit quidquid occultum est, et ab hominibus ignoratur, posse mysterium nuncupari. Tollit quoque regi pravam suspicionem, ne humana aestimet inveniri posse solertia quod Dei solius notitiae reservatur.

(Vers. 28.) *Sed est Deus in coelo revelans mysteria.* Frustra igitur ab hominibus quaeris [*Al. quaerit*] in terra, quod Deus

solus novit in coelo. Et occulte retrahens eum a multorum deorum cultu, ad unius Dei notitiam dirigit.

632 *Qui indicavit tibi, rex Nabuchodonosor, quae ventura sint [Vulg. sunt in] novissimis temporibus.* Absque adulationis vitio veritate sociata, blanditur ut regi: quod illi a Deo mysteria sint revelata quae novissimis temporibus sint ventura. Novissimi autem dies, aut ex eo numerandi sunt tempore, quo Danieli somnium revelatum est, usque ad consummationem mundi. Aut certe hoc sentiendum, quod universa interpretatio somnii tendat ad finem, in quo imago statuaque quae cernitur, conterenda est.

Somnium tuum et visiones capitis tui in cubili tuo, hujuscemodi sunt. Non dixit, visiones oculorum tuorum: ne quid putaremus esse corporeum, sed capitis: *Sapientis enim oculi in capite ejus (Eccli. II, 14):* in principali videlicet cordis, juxta illud quod in Evangelio legimus: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt (Matth. V, 8).* Et: *Quid cogitatis in cordibus vestris (Ibid., 4)?* Alii vero ex hujus occasione capituli τὸ ἡγεμονικὸν non in corde, sed juxta Platonem in cerebro suspicantur.

(Vers. 29.) *Tu, rex, cogitare coepisti in stratu tuo quid esset futurum post haec.* Pro eo quod est, *post haec*, soli LXX dies novissimos transtulerunt. Quod si ita legitur, sollicitius requiramus, ubi dies novissimi scripti sunt [*Al. sint*]; et redarguamus eos qui mundum non putant esse perituum. Numquam enim dies appellarentur novissimi, si mundus esset aeternus. Quodque dicitur: *Tu, rex, cogitare coepisti*, indicat causas somnii: quod idcirco ei Deus futurorum mysteria revelarit, quia ipse rex voluerit scire ventura, et ut

Nabuchodonosor divinae inspirationis miretur gratiam, non solum quid in somnio viderit, sed ante somnium quid tacitus cogitarit, exponit.

Et qui revelat mysteria, ostendit tibi quae ventura sunt. Illud quod in Evangelio legimus: *Qui solem suum oriri facit super malos et bonos (Matth. V, 45)*, etiam super Nabuchodonosor intelligimus esse completum. Tanta enim est clementia omnipotentis Dei, ut etiam Nabuchodonosor dispensationis suae qua mundum regit, **633** mysteria revelaret. Interrogemus eos qui diversas asserunt esse naturas, cujus naturae Nabuchodonosor intelligant, bonae an malae. Si bonae: cur impius dicitur? Si malae (ut certum est) cur malo atque terreno, id est, $\chi\omicron\iota\kappa\tilde{\omega}$ sua Deus sacramenta monstravit?

(Vers. 30.) *Mihi quoque non in sapientia, quae est in me plusquam in cunctis viventibus, sacramentum hoc revelatum est: sed ut interpretatio regi manifesta fieret, et cogitationes mentis tuae scires.* Putaverat rex notitiam futurorum solertia mentis humanae posse comprehendere; et ideo sapientes Babylonis interfici iusserat. Ergo Daniel eos excusat qui dicere non potuerant, et ipse invidiam fugit, ne quis aestimet, eum quae dicturus est propria dixisse sapientia. Causa autem revelationis propheticae, regis est desiderium, qui voluit ventura cognoscere. Ergo honorat regem, quando propter illius scientiam sibi dicit a Deo mysteria revelata. Et hoc considerandum, quod somnia in quibus aliqua ventura signantur, et quasi per nubilum veritas demonstratur, non pateant conjectoribus et humanae mentis arbitrio, sed Dei solius scientiae.

(Vers. 31.) *Tu, rex, videbas, et ecce quasi statua una grandis.* Pro statua, id est ἀνδριάντι, quod solum interpretatus est Symmachus, caeteri *imaginem* transtulerunt, volentes hoc nomine similitudinem ostendere futurorum. Sequamur interpretationem propheticam, et Danielis verba interpretantes, quae ab illo breviter dicta sunt, latius exponamus.

(Vers. 38.) *Tu es ergo caput aureum.* Caput, inquit, aureum tu es, rex. Per quod ostenditur primum regnum Babylonium auro pretiosissimo comparatum.

(Vers. 39.) *Et post te consurget regnum aliud, minus te, argenteum* [Vulg. tacet]. Medorum videlicet atque Persarum, quod argenti habet similitudinem, minus priore, et majus sequente.

Et regnum tertium aeneum [Vulg. aereum], *quod imperabit universae terrae.* Alexandrum significat, et regnum Macedonum, successorumque Alexandri. Quod recte aeneum dicitur: inter omnia enim metalla aes vocalius est, et tinnit clarius, et sonitus ejus longe lateque diffunditur, **634** ut non solum famam et potentiam regni, sed et eloquentiam Graeci sermonis ostenderet.

(Vers. 40.) *Et regnum quartum erit veluti ferrum: quomodo ferrum comminuit et domat omnia, sic comminuet et conteret omnia haec, etc.* Regnum autem quartum, quod perspicue pertinet ad Romanos, ferrum est quod comminuit et domat omnia. Sed pedes ejus et digiti ex parte ferrei, et ex parte sunt fictiles, quod hoc tempore manifestissime comprobatur. Sicut enim in principio nihil Romano imperio fortius et durius fuit,

ita in fine rerum nihil imbecillius: quando et in bellis civilibus, et adversum diversas nationes, aliarum gentium barbararum indigemus auxilio. In fine autem horum omnium regnorum auri, argenti, aeris et ferri, abscissus est lapis, Dominus atque Salvator, sine manibus, id est, absque coitu et humano semine, de utero virginali, et contritis omnibus regnis, factus est mons magnus, et implevit universam terram: quod Judaei et impius Porphyrius male ad populum referunt Israel, quem in fine saeculorum volunt esse fortissimum, et omnia regna conterere, et regnare in aeternum.

(Vers. 45.) *Deus magnus ostendit regi quae futura sunt postea: et verum est somnium, et fidelis interpretatio ejus.* Rursum revelationem somnii, non sui dicit meriti, sed ut interpretatio regi manifesta fieret, et doceret regem, quod Deus solus esset colendus.

(Vers. 46.) *Tunc rex Nabuchodonosor cecidit in faciem suam, et Danielelem adoravit: et hostias, et incensum praecepit ut sacrificarent ei. Loquens ergo rex ait Danieli.* Hunc locum calumniatur Porphyrius, quod numquam superbissimus rex captivum adoraverit, quasi non et Lycaones ob signorum magnitudinem Paulo et Barnabae voluerint hostias immolare. Error ergo gentilium, qui omne quod supra se est, deos putant, Scripturae non debet imputari (**Actor. XIV**), quae simpliciter refert universa quae gesta sunt. Sed et hoc possumus dicere, quod causas adorandi et immolandarum hostiarum, et incensi atque sacrificii ipse rex exposuerit, dicens ad Danielelem:

635 (Vers. 47.) *Vere Deus vester Deus deorum est, et Dominus regum, et revelans mysteria, quoniam potuisti aperire hoc sacramentum.* Ergo non tam Danielelem, quam in

Daniele adorat Deum, qui mysteria revelavit. Quod et Alexandrum magnum regem Macedonum, in Pontifice Joiada fecisse legimus. Quod si displicet hoc, dicendum est Nabuchodonosor signorum magnitudine et stupore confusum, quid faceret ignorasse, ut qui Dominum verum intelligebat et Dominum regum, et servum ejus adoraret, et illi adoleret incensum.

(Vers. 48.) *Tunc rex Danielem in sublime extulit, et munera magna, et multa dedit ei, et constituit eum principem super omnes provincias Babylonis, etc.* Et in hoc calumniator Ecclesiae prophetam reprehendere nititur, quare non recusarit munera, et honorem Babylonium libenter suscepit: non considerans ideo regem vidisse somnium, et interpretationis mysteria per puerum revelata, ut Daniel cresceret, et in loco captivitatis princeps omnium fieret Chaldaeorum, et Dei omnipotentia nosceretur. Quod quidem et in Joseph apud Pharaonem et Aegyptum factum legimus (**Gen. XLI**): et in Mardocheo apud Assuerum (**Esther, VIII**), ut in utraque gente haberent captivi et peregrinantes Judaei solatia, videntes hominem gentis suae Aegyptiorum esse principem vel Chaldaeorum.

(Vers. 49.) *Daniel autem postulavit a rege, et constituit super opera provinciae Babylonis Sedrach, Misac, et Abdenago. Ipse autem Daniel erat in foribus regis.* Non obliviscitur eorum cum quibus Dominum deprecatus est, et qui secum periclitati fuerant. Itaque facit eos iudices provinciarum: ipse autem a regis latere non recedit [*Al. recessit*].

(Cap. III.---Vers. 1.) *Nabuchodonosor rex fecit statuam auream altitudine cubitorum sexaginta, latitudine cubitorum*

sex. Velox oblivio veritatis, ut qui dudum servum Dei, quasi Deum adoraverat, nunc statuam sibi fieri jubeat, ut ipse adoretur in statua. Quod autem aurea **636** sit, et infiniti ponderis, illud in causa est, ut stuporem videntibus creet, et res inanimata adoretur ut Deus, dum unusquisque suam consecrat avaritiam. Datur autem per occasionem captivorum barbaris nationibus salutis occasio (**Coloss. III**): ut qui primum per Danielis revelationem potentiam cognoverant unius Dei, in trium puerorum quoque fortitudine discant mortem contemnere [*Al. debere contemni*], et idola non colere.

(Vers. 1.) *Et statuit eam in campo Dura provinciae Babylonis.* Pro Dura, Theodotio, *Deira*, Symmachus *Durau*, LXX περίβολον transtulerunt, quod nos *vivarium* vel *conclusum* locum dicere possumus.

(Vers. 2.) *Itaque Nabuchodonosor rex misit ad congregandos satrapas, magistratus et iudices, duces et tyrannos, et praefectos omnesque principes regionum.* Excelsa periculosius stant, et citius corruunt quae sublimia sunt. Principes congregantur ad adorandum statuam, ut per principes seducantur et gentes. Qui enim divites sunt et potentes, dum timent carere divitiis et potentia, facilius supplantantur. Seductis autem magistratibus, subditi populi majorum exemplo pereunt.

(Vers. 4, 5.) *Et praeco clamabat valenter: Vobis dicitur, populis, tribubus et linguis, in hora qua audieritis sonitum tubae, etc.* Non quo omnes populi universarum nationum in campo Dura potuerint congregari, et adorare statuam auream, sed quo in principibus cunctarum gentium, omnes gentes et

populi adorasse credantur. Omnem Scripturam sanctam mente percurrans (nisi tamen me fallit oblivio) nequaquam reperio, quod sanctorum quisquam Deum cadens adoraverit: sed quicumque idola, et daemones, et res illicitas adoraverit, cadens dicitur adorare, ut in praesenti loco non semel, sed crebrius. Et in Evangelio diabolus loquitur ad Dominum: *Haec omnia dabo tibi, si cadens adoraveris me* (**Matth. IV, 9**). Sed et hoc dicendum: omnes haereticos qui fulgore eloquentiae saecularis falsum dogma componunt, auream statuam facere, et **637** quantum in se est, persuasione compellere, ut cadentes adorent idolum falsitatis.

(Vers. 7.) *Post haec igitur statim ut audierunt omnes populi sonitum tubae, fistulae, etc.* Eodem sensu accipiendum quo supra, ut omnes populos intelligamus in principibus. Neque enim adesse universae simul poterant nationes.

(Vers. 8.) *Statimque et ipso tempore accedentes viri Chaldaei accusaverunt Judaeos, etc.* Quos praepositos in Babylone regis operibus invidebant, et offendeabantur peregrino cultu, et aversione idolorum, nacti occasionem criminantur ad regem. Denique sequitur:

(Vers. 12.) *Sunt ergo viri Judaei quos constituisti super opera regionis Babyloniae, Sedrach, Misac, et Abdenago, qui contempserunt decretum [Vulg. viri isti contempserunt, rex, decretum] tuum.* Et quodammodo sic loquuntur: Quos praetulisti nobis, et captivos ac servos principes esse fecisti, hi elati in superbiam, tua praecepta contemnunt, deos tuos non colunt, et statuam auream quam erexisti, non adorant. Quod in principio hujus visionis diximus, hic manifestius approbatur, alios esse deos Nabuchodonosor, et aliam statuam

auream quam in cultum sui jussit erigi: nam et in consequentibus ipse rex loquitur:

Deos meos non colitis, et statuam auream quam constitui, non adoratis? etc. Alii hanc dicunt Scripturae sanctae consuetudinem, ut unum idolum appellet pluraliter, ut est illud in Evodo de vitulo: *Isti sunt dii tui, Israel, qui eduxerunt te de terra Aegypti* (**Exod. XXXII, 4**). Et in Regum volumine, Jeroboam ponens aureum vitalum in Bethel, idola fecisse narratur (**III Reg. XII**). E contrario multa daemonia singulari numero appellantur, ut in Isaia: *Inclinat se, et adorat illud, et votum faciens dicit: Deus meus es tu* (**Isai. XLIV, 17**).

(Vers. 14.) *Prosternite vos, et adorete statuam quam feci*. Quamquam in furore praeceperit adduci pueros, tamen dat spatium poenitudinis, ut si ceciderint et adoraverint, prior culpa veniam consequatur: sin autem adorare contempserint, praesens poena sit fornacis ardentis.

(Vers. 15.) *Et quis est deus qui eripiat vos de manu mea?* etc. Ille videlicet cujus servum dudum adorasti, quem vere Deum deorum, et Dominum regum esse dixisti.

638 (Vers. 16.) *Nabuchodonosor rex, non oportet nos de hac re respondere tibi*. In Hebraeo non habet *regem*, sicut in LXX, ne adulari viderentur impio, aut regem vocare eum qui ad iniqua compelleret. Quod si quis contentiosus *regem* quoque legerit: dicemus eo non procaciter regem ad effusionem sui sanguinis provocare, sed ita reddere regi honorem debitum, ut Dei cultus non laedatur. Quod autem aiunt: *Non oportet nos de hac re respondere tibi*. Ille

sensus est: non debes audire verba, quorum jam rebus ipsis probabis fortitudinem atque constantiam.

(Vers. 17.) *Ecce enim Deus noster quem colimus, potest eripere nos de camino ignis ardentis et de manibus tuis, o rex, liberare.* Unde se putaverat terrere pueros, inde cernit in eis materiam fortitudinis. Nec in longum differunt, sed in praesens sibi pollicentur auxilium dicentes: Ecce enim Deus noster quem colimus, ipse nos et de eo, quod minaris incendio, et de tuis potest manibus liberare.

(Vers. 18.) *Quod si noluerit:* Pulchre ad id quod dixerant: *Potest eripere nos*, non intulit contrarium, *si non poterit*, sed *si noluerit*: ut non impossibilitatis Dei, sed voluntatis sit, si perierint.

Notum tibi sit, rex, quia deos tuos non colimus, et statuam auream quam erexisti, non adoramus. Sive statuam, ut Symmachus, sive *imaginem auream*, ut caeteri transtulerunt, voluerimus legere, cultores Dei eam adorare non debent. Ergo iudices et principes saeculi, qui imperatorum statuas adorant, et imagines, hoc se facere intelligant, quod tres pueri facere nolentes placuerunt Deo. Et notanda proprietas, deos coli, imaginem adorari dicunt, quod utrumque servis Dei non convenit.

(Vers. 19.) *Tunc Nabuchodonosor repletus est furore, et aspectus faciei illius commutatus est.* In quibusdam psalmis tituli praenotantur: *Pro his qui commutabuntur.* Sermo igitur commutationis ambiguus est, et de bono in malum, et de malo in bonum. Neque enim commutatio vultus Nabuchodonosor bonae parti poterit coaptari. Licet quidam et inscriptionem

Psalmorum de bono ad malum referant: quod hi qui naturaliter debuerant intelligere Deum, contra **639** Christum et sanctos ejus perturbatione mentis et furore mutati sunt.

(Vers. 20.) *Et praecepit ut succenderetur fornax septuplum, quam incendi consueverat: et viris fortissimis de exercitu suo jussit ut ligatis pedibus Sedrach, Misac, et Abdenago, mitterent eos in fornacem ignis ardentis.* Quasi non posset simplex et solitus ignis trium puerorum consumere corpora: sed furor et ira quae insaniae proxima est, modum tenere non potest. Et vult eos multiplicis poenae comminatione terrere, quos paratos videbat ad mortem.

(Vers. 21.) *Et confestim viri illi vincti braccis suis, et tiaris, et calciamentis, et vestibus, missi sunt in medium fornacis ignis ardentis, etc.* Pro braccis () quas Symmachus ἀναξυρίδας interpretatus est, Aquila et Theodotio *saraballa* dixerunt: et non ut corrupte legitur *sarabara*. Lingua autem Chaldaeorum *saraballa crura* hominum vocantur et *tibiae*: et ὀμωνύμως etiam *braccae* eorum quibus crura teguntur et tibiae, quasi *crurales* et *tibiales* appellatae sunt. Tiara autem verbum Graecum est, et usu versum in Latinum; de quo et Virgilius (**Aeneid. VII**): Sceptrumque sacerque tiara. Est autem genus pileoli quo Persarum Chaldaeorumque gens utitur.

(Vers. 22.) *Porro viros illos qui miserant Sedrach, Misac, et Abdenago, interfecit flamma ignis.* Eos viros scilicet de quibus supra dixerat: *Et viris fortissimis de exercitu suo jussit ut, ligatis pedibus Sedrach, Misac, et Abdenago, mitterent eos*

in fornacem ignis ardentem [Al. *ardentis*]. Non ergo fortuito quoscumque ministros perdidit Nabuchodonosor, sed viros fortes de toto exercitu suo et ad bella promptissimos: ut non solum miraculum [Al. miraculo] pertimesceret, sed exercitus sui damna sentiret.

(Vers. 23.) *Viri autem hi tres* [Vulg. addit *id est*] *Sedrach, Misac, et Abdenago ceciderunt in medio camino ignis ardentis colligati. Et ambulabant in medio flammae laudantes Deum, et benedicentes Domino. Stans autem Azarias oravit sic, aperiensque os suum in medio* **640** *ignis ait: Grande miraculum, ligati mittuntur in fornacem, et cadunt in medium ignis praecipites: ardent vincula quibus ligati sunt, et victorum corpora timens flamma non tangit. Hucusque Hebraei legunt: media quae sequuntur usque ad finem Cantici trium puerorum, in Hebraico non habentur: de quibus ne omnino praeterisse videamur, pauca dicenda sunt.*

(Vers. 26.) *Benedictus es, Domine Deus patrum nostrorum, et laudabile* [Al. *laudabilis*] *et gloriosum nomen tuum in saecula, quia justus es in omnibus quae fecisti nobis* [Vulg. *in nobis*], etc. Quando diversis premimur angustiis, ex toto cordis hoc loquamur affectu, et quidquid nobis acciderit, juste nos sustinere fateamur, ut compleatur in nobis illud quod scriptum est: *Exsultaverunt et laetatae sunt filiae Judae in omnibus judiciis tuis, Domine* (**Ps. XCVI, 8**).

(Vers. 29.) *Peccavimus enim et inique egimus recedentes a te, et deliquimus in omnibus.* Et certe tres pueri non peccaverant, nec ejus aetatis erant quando ducti sunt in Babylonem, ut propter sua vitia punirentur. Ergo quomodo hi ex persona populi loquuntur: sic illud Apostoli legendum est: *Non enim*

quod volo, hoc ago: sed quod nolo, illud operor (**Rom. VII, 19**), et caetera quae in eodem loco scripta sunt.

(Vers. 37.) *Quoniam, Domine, imminuti sumus plusquam omnes gentes, et sumus humiles in universa terra hodie propter peccata nostra, et non est in tempore hoc princeps, et Propheta, et dux, etc.* His versiculis utendum est, si quando Ecclesiae propter peccata populi, sanctorum virorum et magistrorum qui in lege Dei doctissimi sunt, sustinent penuriam, et quando in persecutionibus non offertur sacrificium et oblatio. Quidam hunc locum et ad coelestem referunt Jerusalem, quod animae ad terrena delapsae, et in loco lacrymarum et confusionis positae, plangent antiqua delicta, et caetera quae prophetalis sermo complectitur; sed haec non recipit Ecclesia Dei.

(Vers. 39.) **641** *Sed in anima contrita et spiritu humilitatis suscipiamur, sicut in holocausto arietum et taurorum, etc.* Et ex praesenti loco, et ex eo quod sequitur: *Benedicte, spiritus et animae justorum, Domino.* Et in Psalmis: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum et humiliatum Deus non despicit* (**Ps. L, 19**), sunt qui alium velint esse spiritum in homine, excepto Spiritu sancto, et aliam animam. Sed laborandum eis erit, quomodo absque carne et gratia Spiritus sancti duae substantiae, et duo interiores homines in uno homine esse dicantur.

(Vers. 46.) *Et non cessabant qui miserant eos ministri regis succendere fornacem naphtha, et stupa.* Sallustius scribit in historiis, quod naphtha sit genus fomitis apud Persas quo vel maxime nutriantur incendia. Alii ossa olivarum quae projiciuntur cum amurca arefacta, *naphthan* appellari putant:

unde et Graece πυρίνη dicitur ab eo quod πῦρ, id est, ignem nutriat.

(Vers. 49.) *Angelus autem Domini descendit cum Azaria et sociis ejus in fornacem, et excussit flammam ignis de fornace*, etc. Oppressa perturbationibus anima, et variis molestiis occupata, cum hominum desperaverit auxilium, et tota ad Dominum fuerit mente conversa, descendit ad eam angelus Domini, scilicet, sermo divinus, et excutit flammae aestuantis ardores: ut nequaquam ignita jacula inimici cordis nostri arcana penetrent, nec illius fornace claudamur.

(Vers. 57, 58.) *Benedicite, omnia opera Domini, Domino: laudate et superexaltate eum in saecula. Benedicite, angeli Domini, Domino: laudate et superexaltate*, etc. Generali laudatione praemissa, quod omnis creatura debeat laudare Dominum, in consequentibus per partes singulas cohortatur **642** angelos et coelos, aquas atque virtutes, solem et lunam, imbrem et rorem, spiritum, ignem et aestum, frigus et cauma, et caetera quae longum est texere: ita ut fontes quoque et maria, et cete et volucres, bestiasque et pecora ad laudem Domini provocet, et filios hominum, et post omne hominum genus Israelem, et de ipso Israel sacerdotes et servos Domini, spiritus animasque justorum, sanctos et humiles corde: Et ad extremum Ananiam, Azariam, Misaelem, qui ad laudem Domini praesenti beneficio provocantur. Omnis autem creatura non voce, sed opere laudat Dominum, quia ex creaturis consequenter creator intelligitur, et in singulis operibus atque effectibus Dei magnificentia demonstratur.

(Vers. 87.) *Benedicite, sancti et humiles corde*, etc. Humilitatem cordis habere, et praesens versiculus docet, et

illud quod in Evangelio dicitur: *Discite a me quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris* (**Mat. XI, 29**). Cordis autem illa est humilitas, quae in alio loco paupertas spiritus appellatur: ut non erigamur superbia, nec ficta gloriam humilitate quaeramus: sed toto corde inclinemur. Hucusque de Theodotionis editione pauca perstrinximus, confessionis et laudum trium puerorum quae non habentur in Hebraeo: exinde sequamur Hebraicam veritatem.

(Vers. 91.) *Tunc Nabuchodonosor rex obstupuit, et surrexit propere, et ait optimatibus suis: Nonne tres viros misimus in medium ignis compeditos. Punitis principibus, rex corripitur, ut vivens glorificet Deum. Interrogat autem optimates suos, quorum accusatione et consilio tres pueros in ignem fornacis miserat, ut, illis respondentibus se misisse tres pueros in fornacem, iste eis nuntiet et ostendat.*

(Vers. 92.) **643** *Qui respondentes regi dixerunt: Vere rex. Respondit rex [Vulg. tacet rex], et ait: Ecce ego video viros quatuor solutos, et ambulantes in medio ignis: et nihil corruptionis in eis est, et species quarti similitudo filii Dei. Rursum dicam: O quam sapiens ignis, quam inenarrabilis Dei potentia: vinculis stricta sunt corpora, uruntur vincula, corpora non uruntur. Speciem autem quarti quem similem dicit filio Dei, vel angelum debemus accipere, ut Septuaginta transtulerunt, vel certe, ut plerique arbitrantur, Dominum Salvatorem. Sed nescio quomodo rex impius Dei Filium videre mereatur. Ergo juxta Symmachum qui interpretatus est: *Species autem quarti similitudo filiorum*, non Dei, sed deorum; angeli sentiendi sunt, qui et dii, et deorum vel Dei filii saepissime nuncupantur. Hoc juxta historiam. Caeterum*

in typo praefigurat iste angelus sive filius Dei Dominum nostrum Jesum Christum, qui ad fornacem descendit inferni, in quo clausae, et peccatorum et justorum animae tenebantur, ut absque exustione, et noxa sui eos qui tenebantur inclusi mortis vinculis liberaret.

(Vers. 93.) *Tunc accessit Nabuchodonosor ad ostium fornacis ignis ardentis, et ait: Sedrach, Misac, et Abdenago servi Dei excelsi, egredimini et venite. Statimque egressi sunt Sedrach, Misac, et Abdenago de medio ignis.* Pavore perterritus, non per nuntios quaerit a pueris, sed ipse eos ex nomine vocat, servos Dei excelsi appellans, et petens ut ad se egrediantur quos vinctos in fornacem miserat.

(Vers. 95.) *Benedictus Deus* [Vulg. addit *eorum*] *Sedrach* [Vulg. addit *videlicet*], *Misac, et Abdenago, qui misit angelum suum, et eruit servos suos qui crediderunt in eum*, etc. Quem supra filium Dei, hic angelum vocat, quamquam [*Al. qui*] in superioribus similitudo filii Dei non veritas appellata sit. Rursum ergo Nabuchodonosor Dei confessionem recipit, et damnatis idolis laudat tres pueros, qui noluerunt servire et adorare omnem Deum, excepto Deo suo, et miratur quod sanctos Dei ignis tangere non potuerit. Quod autem ait:

(Vers. 96.) *A me ergo propositum* [Vulg. *positum*] *est hoc decretum: ut omnis populus, tribus et lingua quaecumque locuta fuerit blasphemiam contra Deum Sedrach, Misac, et Abdenago, 644 dispereat, et domus ejus vastetur. Neque enim est Deus alius qui possit ita salvare.* Quidam pessime ad diabolum referunt, quod in consummatione, et fine mundi etiam ipse recipiat notitiam Dei, et omnes ad poenitentiam

cohortetur, et hunc volunt esse regem Ninive qui novissime descendit de throno superbiae, et humilitatis praemia consecutus sit.

(Vers. 97.) *Tunc rex promovit Sedrach, Misac et Abdenago in provincia Babylonis.* Qui dicunt supra tres pueros non iudices provinciarum, sed praefectos operum singulorum fuisse in Babylone, hic volunt etiam eos provinciarum iudices constitutos.

(Vers. 98 seqq.) *Nabuchodonosor rex omnibus populis, gentibus, et linguis, qui habitant in universa terra: pax vobis multiplicetur. Signa et mirabilia fecit apud me Deus excelsus: placuit ergo mihi praedicare ejus signa, quia magna sunt, et mirabilia ejus, quia fortia, et regnum ejus, quia [Vulg. tacet quia] regnum sempiternum, et potestas ejus in generatione et generationem.* Epistola Nabuchodonosor in prophetae volumine ponitur: ut non fictus ab alio postea liber sicut sycophanta (*Porphyrius*) mentitur, sed ipsius Danielis esse credatur.

(Cap. IV.---Vers. 1.) *Ego Nabuchodonosor quietus eram in domo mea, et florens in palatio meo.* Historia quidem manifesta est et non magna interpretatione indiget, quod ad offensam Dei Nabuchodonosor versus in amentiam, septem annis inter bruta animalia vixerit, et herbarum radicibus alitus sit, ac postea misericordia Dei restitutus in regnum, laudaverit et glorificaverit regem coeli, quia omnia opera ejus vera; et viae ejus iudicia, et gradientes in superbia potest humiliare. Sed qui volunt per Nabuchodonosor contrariam intelligere fortitudinem, de qua Dominus loquitur in Evangelio: *Videbam Satanam quasi fulgur cadentem de*

coelo (Luc. X, 18). Et Joannes in Apocalypsi, quod draco cadens in terram, tertiam partem stellarum secum traxerit (**Apoc. XII**). Et Isaias: *Quomodo cecidit lucifer, qui mane oriebatur (Isai. XIV, 22)?* asserunt nequaquam potuisse fieri, ut feno per septem annos vesceretur homo qui nutritus est in deliciis, et septem annis absque ulla laceratione corporis sui, inter bestias vixerit. Et quomodo amenti homini per septem annos **645** imperium reservatum sit, regnumque potentissimum absque rege tanto tempore fuerit: aut si alius illi successerit in regnum, cujus vecordiae aestimandus sit, ut cederet imperio, quod tanto tempore possidebat: praesertim cum historiae Chaldaeorum nihil tale contineant; nec potuisse fieri, ut qui de minoribus scripserant, majora reticerent. Haec autem omnia quaerunt et replicant: ut cum historia non steterit, per Nabuchodonosor diabolus significetur. Quod nos nequaquam recipimus, ne omnia quae legimus, umbrae videantur et fabulae. Quis enim amentes homines non cernat instar brutorum animantium in agris vivere locisque sylvestribus? Et ut cuncta praeteream, cum multo incredibilia, et Graecae et Romanae historiae accidisse hominibus prodiderint; Scyllam quoque et Chimeram, Hydram, atque Centauros, aves et feras, flores et arbores, stellas et lapides factos ex hominibus narrent fabulae: quid mirum est si ad ostendendam potentiam Dei, et humiliandam regum superbiam, hoc Dei iudicio sit patratum? Quietus eram in domo mea, et florens in palatio meo, sive *in throno*, ut interpretatus est Theodotio. Domum autem diaboli, qui sensum sequuntur contrarium, mundum istum intelligunt. De quo et in Evangelio ipse loquitur ad Salvatorem: *Haec omnia mihi tradita sunt (Matt. IV, 9).* Et Apostolus dicit: *Mundus in maligno positus est (I Joan. V).*

(Vers. 2.) *Somnium vidi quod perterrit me: et cogitationes meae in stratu meo*, etc. Respondeant quale somnium viderit contraria fortitudo: nisi forte omne quod in hoc mundo habere videtur, umbra et somnium est.

Et visiones capitis mei conturbaverunt me. Nota quod et Nabuchodonosor visiones non oculorum et cordis, sed capitis noverit: quia propter gloriam servorum Dei futurorum illi mysteria revelantur.

(Vers. 6.) *Donec collega ingressus est in conspectu meo Daniel, cui nomen Balthasar secundum nomen Dei mei*. Exceptis LXX **646** translatoribus, qui haec omnia nescio qua ratione praeterierunt, tres reliqui, *collegam* interpretati sunt. Unde iudicio magistrorum Ecclesiae, editio eorum in hoc volumine repudiata est; et Theodotionis vulgo legitur, quae et Hebraeo, et caeteris translatoribus congruit. Unde et Origenes in nono Stromatum volumine asserit se quae sequuntur ab hoc loco in propheta Daniele, non juxta Septuaginta interpretes, qui multum ab Hebraica veritate discordant, sed juxta Theodotionis editionem disserere.

Qui habet spiritum deorum sanctorum in semetipso: et somnium coram ipso locutus sum, etc. Pro eo quod hic dicitur, deorum sanctorum, lingua Chaldaica, qua scriptus est Daniel, legimus ELAIN CADISIN (), quod *Deos sanctos*, et non *Deum sanctum* significat, ut Theodotio interpretatus est. Nec mirum si erret Nabuchodonosor; et quidquid super se cernit, non Deum, sed deos arbitretur. Denique et in consequentibus: *Balthasar, inquit, princeps hariolorum, quem ego scio quod spiritum deorum sanctorum habeas in te*. Balthasar princeps hariolorum sive incantatorum, ut alii

interpretati sunt. Non mirum si princeps hariolorum omnium constitutus sit, qui ad praeceptum regis sapientiam didicerat Chaldaeorum; et decuplum omnium sapientior fuerat inventus. Quaeramus ab his qui in hac visione non recipiunt historiam, quis iste sit Nabuchodonosor qui somnium viderit; et quis Daniel qui somnium ejus edisserat, et ventura praedicat; et quomodo hic ipse Daniel, qui utique juxta eos, sancta intelligenda est fortitudo, a Nabuchodonosor princeps hariolorum ejus constituitur et collega appellatur?

(Vers. 7.) *Videbam, et ecce arbor in medio terrae, et altitudo ejus nimia*, etc. Non solum de Nabuchodonosor rege Chaldaeorum, sed de omnibus impiis propheta loquitur: *Vidi impium superexaltatum, et elevatum sicut cedros Libani* (**Ps. XXXVI, 35**): qui non virtutum magnitudine, sed sua elevantur superbia: et ideo exciduntur, et corruunt. **647** Unde bonum est illud sectari quod Dominus docet in Evangelio: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde* (**Matth. XI, 29**). Quod autem ait juxta Theodotionem, τὸ κῦτος, id est, altitudo ejus, sive ἡ κυρεία, ut postea ipse interpretatus est, id est, *dominatio*, pro quo nos vertimus, *aspectus ejus*, iidem contemptores historiae calumniantur, quod nequaquam dominatio Nabuchodonosor regis orbem terrarum possederit. Neque enim Graecis et Barbaris, cunctisque Septentrionis et Occidentis nationibus imperavit, sed tantum Orientis provincias tenuit, id est Asiam; non Europam et Libyam. Ex quo intelligi volunt cuncta ad diabolum referenda esse: cum haec omnia nos hyperbolice dicta debeamus accipere, ob superbiam regis impii, qui tantum gloriatur in Isaia (**Cap. XIV**), ut coelum se tenere jactet, et orbem terrarum quasi nidum et ova volucrum.

(Vers. 10, 11.) *Et ecce vigil et sanctus de coelo descendit, clamavitque fortiter, et sic ait: Succidite arborem, et praecidite ramos ejus, etc.* Pro vigili Theodotio ipsum Chaldaicum verbum posuit HIR, quod per tres litteras AIN, IOD et RES scribitur: significat autem angelos quod semper vigilant; et ad Dei imperium sint parati. Unde et nos crebris pernoctationibus imitamur angelorum officia. Et de Domino dicitur: *Non dormitabit, neque dormiet qui custodit Israel (Ps. CXX, 4).* Denique in consequentibus legimus, *In sententia vigilum, hoc est, angelorum, decretum: et sermo sanctorum et petitio.* Consuetudo autem Graeci Latinique sermonis ἵπτιν vocat, quae per multicolorem arcum ad terras descendere dicitur.

(Vers. 16.) *Tunc Daniel cujus nomen Balthasar, coepit intra semetipsum tacitus cogitare quasi hora una: et cogitationes ejus conturbabant eum. Respondensque rex ait: Balthasar, somnium, et interpretatio ejus, non conturbet te. Respondit Balthasar et dixit.* Tacitus intellexit Daniel somnium esse contra regem: et timorem cordis vultus pallore signabat: dolebatque pro eo qui ei plurimum honoris detulerat. **648** Et ne videretur insultare atque laetari contra hostem regem: denique detestatus id quod intelligebat, loquitur ad eum.

Domine mi, somnium hoc his qui te oderunt, et interpretatio ejus hostibus tuis sit. Videns ergo Nabuchodonosor eum metuere: ne sinistrum quid atque contrarium contra regem dicere videretur: cohortatur eum ut simpliciter et vere loquatur quod intelligit; nec quicquam metuat.

(Vers. 17.) *Arborem quam vidisti sublimem atque robustam, cujus altitudo pertingit ad coelum, etc.* Absque regis injuria

explicat veritatem: ut non eum superbiae, sed potentiae videatur arguere.

(Vers. 20.) *Et vinciatur ferro, et aere in herbis foris, et rore coeli conspergatur: et cum feris sit pabulum ejus, donec septem tempora commutentur super eum.* Et supra similiter scriptum est. Quaerunt ergo a nobis qui historiae contradicunt: quomodo in vinculo ferreo et aereo fuerit Nabuchodonosor: aut quis eum vinxerit et compedibus alligaverit: cum perspicuum sit omnes furiosos, ne se praecipitent et alios ferro invadant, catenis ligari.

(Vers. 21, 22) *Haec est interpretatio sententiae Altissimi, quae pervenit super Dominum meum regem: Ejicient te ab hominibus, et cum bestiis ferisque erit habitatio tua,* etc. Austeritatem sententiae, verborum temperat blandimentis: ut [Al. et] cum dura praecesserint, melioribus repromissis relevet [Al. relevat] animum territi. Denique infert.

(Vers. 23.) *Regnum tuum tibi manebit, postquam cognoveris potestatem esse coelestem.* Unde hi qui historiae contradicunt, et volunt diabolo reddi pristinam dignitatem, in hoc loco velificant: quod post tormenta, post efferationem, post herbarum et feni cibos, et septem annorum circulos, confiteatur Dominum, et sit qui prius fuerat. Qui respondere debent quomodo congruat, ut angeli qui numquam corruerant, eum rursus principem habeant qui per poenitentiam sit reversus.

(Vers. 24.) *Quamobrem, rex, consilium meum placeat tibi, et peccata tua eleemosynis redime, 649 et iniquitates tuas misericordiis pauperum, forsitan ignoscat Deus delictis*

tuis. Si praedixit sententiam Dei, quae non potest immutari, quomodo hortatur ad eleemosynas et misericordias pauperum, ut Dei sententia commutetur? Quod facile solvitur Ezechiae regis exemplo, quem Isaias dixerat esse moriturum (**Isai. XXXVIII**); et Ninivitarum, quibus dictum est: *Adhuc quadraginta dies, et Ninive subvertetur* (**Jonae III**). Et tamen ad preces Ezechiae, et Ninive, Dei sententia commutata est: non vanitate iudicii, sed eorum conversione, qui meruere indulgentiam. Alioquin et in Jeremia loquitur Deus se mala minari super gentem (**Jer. XVIII**); et si bona fecerit, minas clementia commutare. Rursum bona agenti se asserit polliceri; et si mala fecerit, dicit se suam mutare sententiam: non in homines, sed in opera quae mutata sunt. Neque enim Deus hominibus, sed vitiis irascitur: quae cum in homine non fuerint, nequaquam punit quod mutatum est. Dicamus et aliter: Fecit quidem Nabuchodonosor juxta Danielis consilium misericordias in pauperes; et idcirco usque ad mensem duodecimum in eum est dilata sententia: sed quia postea ambulans in aula Babylonis, gloriatur et dicit: *Nonne haec est Babylon magna, quam ego aedificavi in domum regni; in robore fortitudinis meae in gloria nominis mei?* bonum misericordiae perdidit malo superbiae.

Forsitan ignoscet Deus delictis tuis, Cum beatus Daniel praescius futurorum de sententia Dei dubitet, rem temerariam faciunt, qui audacter peccatoribus indulgentiam pollicentur. Et tamen sciendum quod si Nabuchodonosor bona opera facienti venia repromittitur; multo magis aliis promittitur qui leviora peccata commiserunt. Legimus et in Jeremia praeceptum populo Judaeorum; ut orent pro Babyloniis; quia in pace eorum, sit pax captivorum.

(Vers. 28.) *Cum adhuc sermo esset in ore regis, vox de coelo irruit: Tibi dicitur, Nabuchodonosor rex, regnum tuum transiet [Al. transiit] a te; et ab hominibus ejicient te.* Arrogans gloriatio statim punitur a Domino. Et ideo non differtur sententia, ne videatur misericordia in pauperes minime profuisse. Sed statim ut locutus est per superbiam, perdidit regnum quod **650** ob eleemosynas fuerat reservatum.

(Vers. 29.) *Donec scias quod dominetur Excelsus in regno hominum.* Magna miseriae consolatio, quando in tormentis positus, scit prospera secutura: quamquam Nabuchodonosor tanti furoris sit et amentiae, ut malorum tempore, bonorum quae ei Deus promiserat, non fuerit recordatus.

(Vers. 31.) *Ego Nabuchodonosor oculos meos ad coelum levavi: et sensus meus redditus est mihi.* Nisi oculos levasset ad coelum, sensum pristinum non recepisset. Quando autem dicit sensum sibi redditum, ostendit non formam se amisisse, sed mentem.

Et regnum ejus in generatione et generatione. Si hoc quod in Scripturis dicitur, in generatione et generatione, simpliciter accipimus pro eo quod est, *in omnia futura tempora*, nulla quaestio est. Sin autem (ut saepe diximus) generatio et generatio, duas generationes significat, Legis et Evangelii, quaerendum est quomodo Nabuchodonosor Dei sacramenta cognoverit. Nisi forte hoc dicamus, quod postquam oculos ad coelum levavit, et recepit pristinum statum, et exaltavit et benedixit Deum viventem in sempiternum, etiam hoc non ignoraverit.

(Vers. 32.) *Juxta voluntatem enim suam facit tam in virtutibus coeli, quam in habitatoribus terrae, etc.* Et hoc loquitur quasi homo saeculi. Non enim quod vult, hoc facit: sed quod bonum est, hoc vult Deus. Nabuchodonosor autem sic locutus est, ut dum potentiam Dei praedicat, justitiam ejus videatur arguere, quod immerito poenas sustinuerit.

(Vers. 33.) *Et optimates mei, et magistratus mei requisierunt me, et in regnum meum restitutus sum: et magnificentia amplior addita est mihi.* Ergo juxta eos qui historiae contradicunt, omnes angelicae fortitudines requisiturae sunt diabolus; et in tantam crescet potentiam, ut qui quondam adversus Deum superbierat, major futurus sit, quam fuit ante peccatum.

(Vers. 34.) *Nunc igitur ego Nabuchodonosor laudo, et magnifico, et glorifico regem coeli: quia omnia opera ejus vera, et viae ejus judicia, et gradientes in superbia potest humiliare.* Intellexit Nabuchodonosor, quare septennii poenas sustinuerit; et idcirco **651** se humiliatum, quia contra Deum superbierit.

(Cap. V.---Vers. 1.) *Balthasar rex fecit grande convivium optimatibus suis mille: et unusquisque secundum suam bibebat aetatem.* Sciendum est non hunc esse filium Nabuchodonosor, ut vulgo legentes arbitrantur; sed juxta Berosum, qui Chaldaeam scripsit historiam, et Josephum, qui Berosum sequitur, post Nabuchodonosor qui regnavit annis quadraginta tribus successisse in regnum ejus filium qui vocabatur Evilmarodach, de quo scribit Jeremias, quod in primo anno regni sui levaverit caput Joachin regis Judae, et eduxerit eum de domo carceris (**Jerem. LII**). Refert

idem Iosephus, quod post mortem Evilmarodach, in regnum patris successerit filius ejus Neglisar: post quem rursum filius ejus Labosordach: quo mortuo Balthasar filius ejus regnum tenuerit, quem nunc Scriptura commemorat: quo interfecto a Dario rege Medorum, qui Cyri regis Persarum avunculus fuit, et Cyro Persa (quae duo regna Isaias (**cap. XXI**) ascensorem bigae, cameli, et asini vocat) destructum esse imperium Chaldaeorum. Quod quidem et Xenophon in Cyri majoris scribit infantia: et Pompeius Trogus, et multi alii qui barbaras scripsere historias. Hunc Darium in Graecis voluminibus quidam Astyagen [*Al. Astyagea*], alii Astyagis filium putant, et alio apud eos appellari nomine. *Unusquisque autem principum vocatorum juxta suam bibebat aetatem:* Sive ut caeteri interpretes transtulerunt: *Bibebat ipse rex vinum coram cunctis principibus quos vocaverat.*

(Vers. 2.) *Praecepit ergo jam temulentus, ut afferrentur vasa aurea atque argentea, quae asportaverat Nabuchodonosor pater ejus de templo quod fuit in Jerusalem, ut biberent in eis rex, etc.* Tradunt Hebraei hujusmodi fabulam: usque ad septuagesimum annum, quo Jeremias captivitatem populi Judaeorum dixerat esse solvendam, **652** de quo et Zacharias in principio voluminis sui loquitur, irritam putans Dei pollicitationem Balthasar, falsumque promissum, versus in gaudium, fecerit grande convivium, insultans quodammodo spei Judaeorum, et vasis templi Dei, sed statim ultio consecuta est. Quod autem Balthasaris patrem Nabuchodonosor vocat, non facit errorem scientibus sanctae Scripturae consuetudinem: qua patres, omnes proavi et majores vocantur. Et hoc considerandum, quod sobrius ista non faciat; sed

temulentus, oblitusque poenae quae Nabuchodonosor proavum illius consecuta est.

(Vers. 4.) *Bibebant vinum, et laudabant deos suos aureos, et argenteos, et aereos, ferreos, ligneosque et lapideos.* Quanta stultitia! in aureis vasis bibentes, deos ligneos laudabant et lapideos. Quamdiu vasa fuerunt in idolio Babylonis, non est iratus Dominus: videbantur enim rem Dei secundum pravam quidem opinionem, tamen divino cultui consecrasse: postquam autem humanis usibus divina contaminant, statim poena sequitur post sacrilegium. Laudant autem deos suos, insultantes Deo Judaeorum; quod illis victoriam tribuentibus, bibebant in vasis ejus. Juxta tropologiam, hoc dicendum est: quod omnes haeretici, et doctrina contraria veritati, quae assumit verba prophetarum; et testimoniis divinae Scripturae abutitur ad sensum suum; et dat bibere his quos decipit, et cum quibus fornicata est: tollat vasa templi Dei, et inebrietur in eis: et non Deum cujus vasa sunt, sed deos laudet aureos et argenteos, et aeneos, et ferreos, ligneosque et lapideos. Aurei mihi videntur hi qui saeculari ratione compositi sunt. Argentei, qui habent eloquii venustatem, et rhetorica arte constructi sunt. Qui autem inferunt fabulas poetarum, et vetustis utuntur traditionibus, habentes inter se multam vel elegantiae vel stultitiae differentiam, **653** isti vocantur aenei et ferrei. Qui autem penitus inepta proponunt, lignei appellantur et lapidei. Quos omnes in duas partes Deuteronomium dividit, scribens: *Maledictus qui facit sculptile, et conflatile, opus manuum artificis, et ponit illud in abscondito* (**Deut. XXVII, 15**). Abscondunt enim omnes haeretici, et operiunt mendaciorum suorum dogmata, ut sagittent in obscuro rectos corde.

(Vers. 5.) *In eadem hora apparuerunt digiti quasi manus hominis scribentis contra candelabrum in superficie parietis aulae regiae. Et rex aspiciebat articulos manus scribentis.* Pulchre dixit: *In eadem hora*, sicut et supra legimus de Nabuchodonosor: *cum adhuc sermo esset in ore regis, vox de coelo ruit*; ne ob aliud sibi illata supplicia, sed ob blasphemiam cognosceret. Videntur autem digiti in pariete scribere contra candelabrum: ne et manus, et id quod scribebatur, longius a lumine non parerent. Et scribunt in pariete aulae regiae, ut intelligat rex ad se pertinere quod scribitur.

(Vers. 6.) *Tunc facies regis commutata est*, etc. Et hic notandum propter eos psalmos qui habent titulos: *Pro his qui commutabuntur*, quod immutatio non solum sancti, sed et peccatoris quoque sit. Nam et in consequentibus legimus: *Rex Balthasar satis conturbatus est, et vultus illius immutatus est.*

(Vers. 7.) *Exclamavit itaque rex fortiter, ut introducerent magos, Chaldaeos et haruspices*, etc. Oblitus eorum quae Nabuchodonosor acciderant, antiquum et inolitum suae gentis sequitur errorem: ut non Dei prophetam, sed magos, et Chaldaeos et haruspices vocet.

Purpura vestietur: et torquem auream habebit in collo. Rem quidem facio ridiculam, ut in expositione prophetarum de verborum generibus quasi grammaticus disputem: sed quia a quodam nihil sciente, et omnia pollicente reprehensus sum, cur torquem genere feminino transtulerim, breviter annotabo, quod Cicero et Maro torquem in genere feminino, Titus Livius masculino dixerint.

Et tertius in regno meo erit, etc. Vel tertius post me, vel unus ex tribus principibus, quos alibi τριστάτας legimus.

Regina autem, pro re quae acciderat regi et optimatibus ejus, domum convivii ingressa est, etc. Hanc Josephus aviam Balthasaris, Origenes matrem scribunt: unde et novit praeterita, quae rex ignorabat. Evigilet ergo Porphyrius, qui eam Balthasaris somniatur uxorem, et illudit plus scire, quam maritum.

(Vers. 10.) *Est vir in regno tuo, qui spiritum deorum sanctorum habet in se.* Praeter Symmachum, qui Chaldaicam veritatem secutus est, caeteri *spiritum Dei* interpretati sunt.

Et in diebus patris tui sapientia et scientia inventae sunt in eo, etc. Patrem vocat Nabuchodonosor, ut supra diximus, proavum ejus, secundum consuetudinem Scripturarum. Imitanda autem est sancti viri et inter barbaros conversatio, cum regis avia vel mater pro virtutum magnitudine tantis cum laudibus elevet.

(Vers. 11.) *Ad quae respondens Daniel ait coram rege: Munera tua sint tibi: et dona domus tuae alteri da, etc.* Aemulemur Daniele, Regis dignitatem et munera contemnentem, qui absque pretio proferens veritatem jam illo tempore praeceptum Evangelicum sequebatur: *Gratis accepistis, gratis date.* Alioqui, et tristia nuntiantem, indecens erat libenter dona suscipere.

(Vers. 19.) *Quos volebat, interficiebat, et quos volebat, percutiebat: quos volebat, exaltabat, et quos volebat, humiliabat.* Nabuchodonosor proavi ponit exemplum: ut et Dei justitiam doceat, et propter superbiam etiam pronepotem

similia sustinere confirmet. Si autem Nabuchodonosor quos volebat, interficiebat, et quos volebat, percutiebat; quos volebat, exaltabat, et quos volebat humiliabat: in hujusmodi honoribus, et percussionibus, exaltatione et humiliatione, non est Dei providentia, nec praeceptum: sed eorum voluntas percutiunt quos voluerint, et exaltant, et reliqua. Quod cum ita sit, quaerendum est, quo sensu illud legatur: *Cor regis in manu Dei: quocumque voluerit, illud declinabit* (**Prov. XXI, 1**), nisi forte sanctum quemque dicamus **655** regem, cujus non regnat peccatum in mortali corpore, et cujus ideo servatur cor, quia in manu Dei est (**Rom. VI**). Quidquid autem in manu Dei Patris fuerit juxta Evangelium, nullus potest rapere ex ea et quicumque raptus fuerit, intelligitur in manu Dei non fuisse.

(Vers. 22.) *Tu quoque, filius ejus Balthasar, non humiliasti cor tuum cum scires haec omnia: sed adversum dominatorem coeli elevatus est*, etc. Proavus tuus, quia elevatum est cor ejus et spiritus illius obfirmatus est ad superbiam, depositus est de solio regni sui et gloria ejus ablata est et reliqua (**Jer. IV**). Et tu igitur cum haec de parente cognovisses, et scires quod superbis resistit Deus, humilibus autem dat gratiam, non debueras adversus dominatorem coeli elevare cor tuum, et insultare majestati illius, et ea facere quae fecisti. Hunc locum quidam ad Antichristum referunt, quod imitatus patris sui diaboli superbiam, contra Deum erectus sit. Sed quaerendum est ab eis, quis sit Daniel qui eis scripturam Dei interpretetur, et qui Medi et Persae occidentes eum et succedentes in regnum ejus. Nulli enim dubium, quin post Antichristum sancti regnaturi sint.

(Vers. 25.) *Haec est autem scriptura quae digesta est: MANE, THECEL, PHARES. Et haec interpretatio sermonis: MANE, numeravit Deus regnum tuum, et complevit*

illud. THECEL, appensum [Vulg. appensus et inventus es] est in statera, et inventum est minus habens. PHARES, divisum est regnum tuum, et datum est Medis et Persis. Tria tantum verba in pariete scriptura signaverat: Mane, Thecel, Phares, quorum primum, numerum, secundum, appensionem, tertium, divisionem sonat. Non solum ergo lectione opus fuit, sed interpretatione eorum quae legerat: ut intelligeret qui haec verba praedicerent: quod scilicet numerasset Deus regnum illius atque compleret, et apprehendisset in statera iudicii sui: et ante eum jugularet gladius, quam natura dissolveret, et imperium ejus in Medos divideretur et Persas. Cyrus enim, ut ante jam diximus, rex Persarum, juncto sibi Dario avunculo, subvertit imperium Chaldaeorum.

(Vers. 29.) **656** *Tunc jubente rege indutus est Daniel purpura et circumdata est torques aurea collo ejus, et praedicatum est de eo, quod haberet potestatem tertius in regno. Sive tertiae partis regni. Accepit autem insigne regium, torquem et purpuram, ut Dario qui erat successurus in regnum fieret notior, et per notitiam honoratior. Nec mirum si Balthasar audiens tristia, solverit praemium, quod pollicitus est. Aut enim longo post tempore credidit ventura quae dixerat: aut dum Dei prophetam honorat, sperat se veniam consecuturum. Quam si non impetravit, majus fuisse credendum est sacrilegium in Deum, quam honorem in hominem.*

(Vers. 30.) *Eadem nocte interfectus est Balthasar rex Chaldaeus, et Darius Medus successit in regnum, annos natus sexaginta duos.* Josephus scribit in decimo Judaicae antiquitatis libro, obsessa Babylone a Medis et Persis, Dario videlicet et Cyro in tantam venisse Balthasar regem Babylonis oblivionem sui, ut celeberrimum iniret convivium, et in vasis templi biberet, et obsessus vacaret epulis. Unde potest stare historia, quod eadem nocte sit captus atque jugulatus: dum omnes aut visionis interpretationisque pavore terrentur, aut occupati sunt festivitate, et ebrietate convivii. Quod autem vincente Cyro rege Persarum, et Dario rege Medorum solus Darius successisse in regno scribitur, ordo aetatis, et propinquitatis, et regni est. Darius enim sexaginta duorum annorum erat: majus regnum Medorum quam Persarum legimus: et avunculus qui prior erat jure naturae, successor regni debuit numerari. Unde et in visione quae contra Babylonem in Isaia legitur, post multa quae longum est ponere, haec futura narrantur: *Ecce ego suscitabo super eos Medos, qui argentum non quaerant, nec aurum velint: sed sagittis parvulos interficiant, et lactantibus uteris non misereantur* (**Isai. XIII, 7**). Et Jeremias: *Sanctificate, inquit, contra eam gentes, reges Mediae, duces ejus, et universos magistratus ejus cunctamque terram potestatis illius* (**Jer. LI, 28**). Et in consequentibus: *Filia Babylon quasi area tempus triturae ejus: adhuc modicum, et veniet tempus messisionis ejus* (**Ibid., 33**). Quod autem in convivio capta sit **657** Babylon, quam hortatur ad pugnam, manifestius scribit Isaias: *Babylon dilecta mea facta est mihi in miraculum: pone mensam, contemplare in specula comedentes et bibentes: surgite principes, arripite clypeum* (**Isai. XXI, 4, 5**).

(Cap. VI.---Vers. 1 seqq.) *Placuit Dario, et constituit supra regnum satrapas centum viginti, ut essent in toto regno suo: et super eos principes tres ex quibus Daniel unus erat.* Josephus de quo supra diximus, hujus loci scribens historiam, ita locutus est: Darius autem qui Babyloniorum destruxit imperium, juvante se, et pariter dimicante Cyro propinquo suo, annum vitae agebat sexagesimum secundum, quando cepit Babylonem: eratque filius Astyagis, qui altero apud Graecos vocabatur [*Al. vocatur*] nomine: tulitque secum Danielelem prophetam, et adduxit in Mediam, et unum fecit e tribus principibus, qui universo regno ejus praeerant. Ex quo intelligimus subversa Babylone, Darium reversum esse ad regnum suum in Mediam, secumque adduxisse Danielelem in honore eodem, quo a Balthasar provectum [*Al. profectum*] acceperat. Nec ambiguum est, audisse eum signum atque portentum, quod Balthazar acciderat, et interpretatione quam Daniel exposuerat, et quomodo Medorum regnum Persarumque praedixerit. Nemo ergo perturbetur, quod nunc in regno Darii, nunc in regno Cyri, Daniel fuisse dicatur. Pro Dario, Septuaginta Artaxercen interpretati sunt. Quod autem ordo praeposterus est, ut ante sub Dario narretur historia, quam sub Balthasar, quod postea lecturi sumus, qui a Dario interfectus est, illud videtur mihi in causa, quod statim historiam historiae copulavit. in fine enim superioris dixerat Visionis: *Et Darius Medus successit in regnum annos natus sexaginta duos.* Sub hoc igitur Dario, qui interfecit Balthasar, haec gesta sunt quae dicturi sumus.

(Vers. 4.) *Porro rex cogitabat constituere eum super omne regnum, unde principes et satrapae quaerebant occasionem, ut invenirent Danieli ex latere regis, etc.* Pro

principibus, **658** quod Symmachus transtulit: Theodotio τακτικοὺς, Aquila συνεκτικοὺς interpretatus est. Cumque quaererem qui essent isti principes τακτικοὶ, vel συνεκτικοὶ, in Septuaginta editione legi manifestius, qui dixerunt: *et duos viros quos constituit cum eo, et satrapae centum viginti*. Quia igitur inter duos principes, inter quos erat tertius, hunc primum facere rex cogitabat, invidiae et insidiarum nata occasio est. Quaerebant occasionem ut invenirent Danieli ex latere regis. Et in hoc loco Hebraei tale nescio quid suspicantur: latus regis, regina est, vel concubinae ejus caeteraeque uxores, quae ex latere dormiunt. Quaerebant ergo occasionem in rebus hujuscemodi, si in sermone, tactu, nutu, internuntio possent accusare Danielelem. Sed nullam, inquiunt, causam et suspicionem reperire poterant [*Al. potuerunt*]: quia eunuchus erat, et eum in re stupri arguere non poterant. Hoc illi dixerint, qui propter occasionem unius verbi longas solent fabulas texere. Nos interpretemur simpliciter, quod nullam occasionem adversus eum reperirint, in qua regi noxius fuerit, eo quod fidelis esset, et omnis culpae suspicio non inveniretur in eo. Pro suspicione Theodotio et Aquila ἀμβλάκημα interpretati sunt, quae Chaldaice dicitur ESSAITHA. Cumque ab Hebraeo quaererem quid significaret, respondit vim verbi sonare δέλταρ, quam nos *illecebram* sive σφάλμα, hoc est, *errorem* dicere possumus: Porro Euripides in Medea ἀμπλακίας, per π et non per β, ἀμαρτίας, id est, *peccata* appellat.

(Vers. 5.) *Dixerunt ergo viri illi: Non inveniemus* [*Al. invenimus*] *Danieli aliquam occasionem, nisi*

forte in lege Dei sui. Felix conversatio in qua inimici nullam reperiunt occasionem, nisi forte in legitimis Dei.

(Vers. 6.) *Tunc principes, et satrapae surripuerunt regi, et sic locuti sunt ei.* Pulchre dixit, *surripuerunt*: Non enim hoc locuti sunt, quod agere cogitabant, sed per honorem regis, inimico moliuntur insidias.

(Vers. 8.) *Nunc itaque, rex, confirma sententiam et scribe decretum, ut non immutetur, 659 quod statutum est a Medis atque Persis.* Perspicuum fit [*Al. sit*] quod supra diximus, unum regnum fuisse sub Dario et Cyro Medorum atque Persarum.

(Vers. 10.) *Quod cum Daniel comperisset, id est, constitutam legem, ingressus est domum suam, et, fenestris apertis in coenaculo suo contra Jerusalem, tribus temporibus in die flectebat genua sua, et adorabat: confitebaturque coram Deo suo sicut ante facere consueverat.* De omni Scriptura sancta celeri memoria congregandum est, ubi δώματα, quae Latine dicuntur *menia* vel *tecta*, sive *solaria*, et ἀνώγαια, id est, *coenacula* legerimus. Nam et Dominus noster Pascha celebrat in coenaculo (**Matth. XIV**): et in Actibus Apostolorum super centum viginti animas credentium Spiritus sanctus descendit in coenaculum (**Actor. I**). Et nunc Daniel regis jussa contemnens, et in Deo habens fiduciam, non orat in humili loco, sed in excelso: et fenestras aperit contra Jerusalem, ubi erat visio pacis. Orat autem secundum praeceptum Dei, Dictaque Salomonis, qui contra templum orandum esse admonuit. Tria autem sunt tempora quibus Deo flectenda sunt genua: tertiam horam, sextam et nonam ecclesiastica traditio intelligit. Denique tertia hora descendit

Spiritus sanctus super Apostolos (**Act. III**). Sexta volens Petrus comedere, ad orationem ascendit in coenaculum (**Act. X**). Nona, Petrus et Joannes pergebant ad templum (**Act. III**).

(Vers. 11.) *Viri igitur illi curiosius inquirentes, invenerunt Danielelem orantem, et obsecrantem Deum suum*: Ex hoc loco, discimus, ne temere nos offeramus periculis: sed quantum in nobis est, insidias declinemus. Unde et Daniel non in foro, non in plateis faciebat contra regis imperium: sed in abscondito, ut veri Domini Dei omnipotentis jussa non negligeret.

(Vers. 12.) *Rex, numquid non constituisti, ut omnis homo qui rogaret quemquam de diis et hominibus, usque ad dies triginta, nisi te [Al. a te], rex, mitteretur in lacum leonum? Ad quos respondens rex ait*: Tacent de Danielis nomine, ut cum rex generaliter se jussisse responderit, verbo suo teneatur: ne aliter super Danielelem faciat quam locutus est.

660 *Verus est sermo juxta decretum Medorum atque Persarum, quod praevicari non licet*. Crebrius annotamus, ubicumque dicitur regnum Medorum atque Persarum: ut solvamus difficillimam quaestionem, qua nunc sub Dario, nunc sub Cyro Daniel fuisse memoratur.

(Vers. 13.) *Tunc respondentes dixerunt coram rege: Daniel de filiis captivitatis Judaeae [Vulg. Judae] non curavit de lege tua, etc.* Ut major sit indignitas contemnentis, eum qui regis jussa contemnit dicunt esse captivum.

(Vers. 14.) *Quod verbum cum audisset rex, satis contristatus est, et pro Daniele posuit cor ut liberaret eum*. Intellexit se propria responsione esse deceptum: et quod causa insidiarum esset invidia. Itaque ne contra suam legem facere videretur,

non auctoritate regia, sed ratione atque consilio vult Danielelem de discrimine liberare. Et intantum nititur, et laborat, ut rex potentissimus usque ad solis occasum cibum non accipiat: et illis tanta in malo pertinacia est, ut nec voluntate regis moveantur, nec injuria.

(Vers. 15.) *Viri autem illi intelligentes regem, dixerunt ei: Scito, rex, quia lex Medorum est atque Persarum, ut omne decretum, quod constituerit rex, non liceat immutari.* Sicut rex intelligebat principes accusare propter invidiam: sic et illi intelligebant regis animum, quod vellet Danielelem de praesenti morte eruere. Unde juxta legem Medorum atque Persarum, dicunt regis jussa non posse fieri irrita.

(Vers. 16.) *Tunc rex praecepit, et adduxerunt Danielelem, et miserunt eum in lacum leonum. Dixitque rex Danieli: Deus tuus quem colis semper, ipse liberabit te.* Cedit multitudini, et consentientibus adversariis, mortem amici [*Al. inimici*] non audet negare: quodque ipse obtinere non potuit, Dei tradidit potentiae. Nec ambigue loquitur: ut dicat, si potuerit liberare te; sed audacter, et confidenter: *Deus, inquit, tuus quem colis semper, ipse te liberabit.* Audierat enim tres pueros qui inferioris a Daniele gradus erant, flammis vicisse Babylonias; et Danieli multa mysteria revelata, unde et diligebat eum, hominemque **661** captivum habebat in honore maximo.

Allatusque est lapis unus, et positus super os laci, quem obsignavit rex annulo suo, etc. Obsignavit annulo suo lapidem, quo os laci claudebatur: ne quid contra Danielelem moliantur inimici. Credidit enim eum Dei potentiae: et qui de leonibus securus est; de hominibus pertimescit. Obsignat

autem et annulo optimatum suorum, ne quid suspicionis contra eos habere videretur.

(Vers. 18.) *Et abiit rex in domum suam, et dormivit incoenatus*, etc. Quanta regis benevolentia, ut cibum nec die nec nocte caperet; somnum oculis non concederet: sed cum periclitante propheta ipse penderet affectu. Si autem rex nesciens Deum, hoc facit pro altero, quem vult de discrimine liberari: quanto magis nos pro peccatis propriis inedia et vigiliis debemus Deum ad clementiam flectere.

(Vers. 19.) *Tunc rex primo diluculo consurgens, festinus ad lacum leonum perrexit*. Lacum vocat depressam in altum foveam, vel arentem cisternam, in qua leones nutriebantur. Festinus autem primo diluculo pergit ad lacum, credens eum vivere. Lacus autem Latine, aquarum dulcium congregatio nuncupatur, ut lacus Benacus [*Al. Venacus*], et Larius, et caeteri, quem Greci λίμνην, id est, *stagnum* vocant.

(Vers. 20.) *Appropinquansque lacui, Daniele voce lacrymabili inclamavit, et affatus est eum*. Cordis affectum lacrymis indicat; et oblitus regiae dignitatis, victor ad captivum, dominus currit ad servum.

Daniel serve Dei viventis. Viventem vocat, ad distinctionem deorum gentilium, qui simulacra sunt hominum mortuorum.

Deus tuus cui tu servis semper, putasne valuit liberare te a leonibus? Non quod dubitet de Dei potentia, de quo supra dixerat: *Deus tuus quem colis semper, ipse liberabit te*; sed ambiguam sententiam temperat, ut cum Daniel illaesus apparuerit, quanto res incredibilior est, tanto adversum principes justior indignatio sit.

(Vers. 21.) *Rex, in aeternum vive.* Honorat honorantem se: et ei vitam imprecatur aeternam.

(Vers. 22.) **662** *Deus meus misit angelum suum, et conclusit ora leonum, et non nocuerunt mihi,* etc. Non leonum feritas immutata est: sed rictus eorum, et rabies conclusa est ab angelo, et idcirco clausa, quia prophetae bona opera praecesserant: ut non tam gratia liberationis sit, quam justitiae retributio. Has autem voces, omnis sanctus vir proferat qui ereptus est de ore leonum invisibilium, et de lacu inferni: quia credidit in Deum suum.

(Vers. 25.) *Tunc Darius rex scripsit universis populis, tribubus et linguis habitantibus in universa terra: Pax vobis multiplicetur. A me constitutum est decretum, ut in universo imperio et regno meo, tremiscant et paveant Deum Danielis. Ipse est enim Deus vivens, et aeternus in saecula, et regnum ejus non dissipabitur, et potestas ejus usque in aeternum. Ipse liberator atque salvator, faciens signa, et mirabilia in coelo et in terra, qui liberavit Danielem de lacu leonum.* Sicut Nabuchodonosor scribentem linguis et gentibus, quidam interpretatus est in contrarias fortitudines, ita et Darium interpretatur, quod omnes ad poenitentiam provocet. Et quaerit [*Al. quaeritur*] utrum hoc in isto mundo futurum sit, an in altero, vel certe post alios mundos. Quae nos pro deliramentis, et cassis ducentes fabulis, hoc solum dicimus: ideo signa fieri per servos Dei apud barbaras nationes, ut unius Dei cultus, et religio praedicetur.

(Vers 28.) *Porro Daniel perseveravit usque ad regnum Darii, regnumque Cyri Persae.* Ergo quod supra legimus in fine primae visionis: *Fuit autem Daniel usque ad annum primum*

Cyri regis, non vitae illius tempus accipiendum est. Siquidem in ultima legimus visione: *Anno tertio Cyri regis Persarum, verbum revelatum est Danielis cognomento Balthasar*: sed hoc significatur, quod usque ad primum annum Cyri regis, qui Chaldaeorum destruxit imperium, Daniel potens fuerit in Chaldaea: postea vero a Dario in Medos translatus sit.

(Cap. VII.---Vers. 1.) *Anno primo Balthasar regis Babylonis Daniel somnium vidit. Visio autem capitis ejus in cubili suo. Et somnium scribens, brevi sermone comprehendit, summatimque perstringens, ait.* Haec pericope, **663** quam nunc conamur exponere, et sequens, de qua dicturi sumus, priores sunt, juxta historiam, quam duae superiores. Ista enim et sequens, primo et tertio anno Balthasar regis accidissememorantur (**Jer. XXXIX**). Illa autem quae ante superiorem lecta est, novissimo anno, immo novissima die regni Balthasar scribitur. Et hoc non solum in Daniele, sed in Jeremia quoque et Ezechiele legimus (**Ezech. XVII**): sicut in locis ipsis, si vita comes fuerit, docere poterimus. Sed in superioribus ordo sequitur historiae: quid sub Nabuchodonosor et Balthasar, et Dario, sive Cyro mirabilium signorum acciderit. In his vero narrantur somnia quae singulis sint visa temporibus: quorum solus propheta conscius est, et nullam habent apud barbaras nationes signi vel revelationis magnitudinem; sed tantum scribuntur, ut apud posteros eorum quae visa sunt, memoria perseveret.

(Vers. 2, 3.) *Videbam in visione mea nocte: et ecce quatuor venti coeli pugnabant in mari magno, et quatuor bestiae grandes ascendebant de mari diversae inter se. Quatuor ventos coeli, quatuor arbitror angelicas potestates, quibus principalia regna commissa sunt, juxta illud quod in*

Deuteronomio legimus: *Quando dividebat Altissimus gentes: quando separabat filios Adam, constituit terminos populorum juxta numerum angelorum Dei. Pars autem Domini populus ejus: Jacob funiculus haereditatis ejus (Deut. XXXII, 8).* Mare autem mundum istum, saeculumque significat, salsis amarisque fluctibus redundantem: sicut Dominus in parabola sagenae missae in mare interpretatur (**Matth. XIII**). Unde et draco rex dicitur omnium quae in aquis sunt, et cujus secundum David in mari confringuntur capita (**Psal. LXXIII**). Et in Amos legimus: *Si descenderit in profundum maris, ibi mandabo draconi, et mordebit eum (Amos IX, 3).* Quatuor autem bestias, quae ascendebant de mari, et erant diversae inter se, angelo disserente noscamus. *Hae, inquit, quatuor bestiae magnae, quatuor regna consurgent de terra.* Quatuor autem venti qui pugnabant in mari magno, ideo venti coeli esse dicuntur: quia unusquisque angelus facit pro eo regno quod sibi creditum est. Et hoc notandum, quod regnorum **664** feritas atque crudelitas bestiarum nomine demonstretur.

(Vers. 4.) *Prima quasi leaena, et alas habebat aquilae. Aspiciebam donec evulsae sunt alae ejus, et sublata est de terra, et super pedes quasi homo stetit (Al. steterit), et cor ejus datum est ei.* Regnum Babylonium propter saevitiam, et crudelitatem, sive propter luxuriam, et vitam libidini servientem, non leo, sed leaena appellatur. Aiunt enim hi qui de bestiarum scripsere naturis, leaenas esse ferociores, maxime si catulos nutriant, et semper gestire ad coitum. Quod autem habebat alas aquilae, superbiam significat regni potentissimi, cujus princeps loquitur per Isaiam: *Super sidera coeli ponam thronum meum: et ero similis Altissimo (Isai.*

XIV). Unde dicitur ad eum: *Si alte feraris ut aquila, inde te detraham (Abdia.).* Alioquin, ut leo inter bestias, ita aquila inter aves regnum tenet. Sed et hoc dicendum, aquilam multo tempore vivere, et regnum Assyriorum multis aetatibus fuisse dominatum. Quod autem evulsae sunt alae ejus, id est, leaenae, sive aquilae, caetera regna significat, quibus prius imperabat, et volitabat in mundo. *Et sublata est,* inquit, *de terra;* subverso videlicet imperio Chaldaeorum. Quodque sequitur: *Et super pedes quasi homo stetit, et cor ejus datum est ei,* si de Nabuchodonosor intelligimus, perspicuum est quod postquam perdidit regnum, et potentia ejus ablata est, rursum in pristinum statum restitutus sit, et non leaenam, sed hominem se esse didicerit, et cor receperit quod amiserat. Sin autem generaliter de regno Chaldaeorum hoc sentiendum est, quod interfecto Balthasar, et Medis Persisque imperio succedentibus, Babylonii homines, et humilis fragilisque naturae se esse intellexerint. Nota ordinem: qui in imagine caput aureum dicitur, hic leaena appellatur.

(Vers. 5.) *Et ecce bestia alia similis urso in parte stetit, et tres ordines erant in ore ejus, et in dentibus ejus; et sic dicebant ei: Surge, comede carnes plurimas.* Bestia secunda urso similis, ipsa est de qua in visione statuae legimus (**Supra II, 32**): *Pectus ejus et brachia de argento,* haec ob duritiam, et ferocitatem urso comparatur. Rigidum enim et parcioris victus in morem Lacedaemoniorum, **665** regnum Persarum fuit: ita ut in pulmento sale uteretur et cardamo. Legamus Cyri majoris infantiam (*Educationem sive institutionem*). Quodque dicitur: *In parte una stetit,* sic Hebraei interpretantur, nihil eos adversum Israel crudele gessisse. Unde et in Zacharia Propheta, equi albi appellantur (**Zach. I**). Tres autem ordines,

sive versus qui erant in ore ejus, et in dentibus, quidam sic interpretatus est, ut regnum Persarum in tres principes diceret fuisse divisum: sicut in περικοπῇ Balthasar et Darii legimus, tres fuisse principes, qui centum viginti satrapis praefuerint. Alii autem, tres reges post Cyrum fuisse Persarum autumant, et quae illis sint nomina reticent. Nos vero cum post Cyrum qui regnavit annis triginta, sciamus apud Persas regnasse Cambysen filium ejus, et fratres magos, et deinceps Darium, cujus secundo anno coeptum est aedificari templum in Jerusalem. Quintum, Xerxem filium Darii: sextum, Artabanum: septimum, Artaxerxem, qui μακρόχειρ, id est, *longimanus* cognominatus est: octavum, Xerxem: nonum, Sogdianum: decimum, Darium cognomento νόθον: undecimum, Artaxerxem, qui appellatus est μνήμων, id est, *recordans*: duodecimum, alium Artaxerxem, qui et ipse cognominatus est *Ochus*: tertium decimum, Arsen, Ochi filium: quartum decimum, Darium Arsami filium, qui ab Alexandro Macedonum rege superatus est: Quomodo tres reges Persarum fuisse dicemus? nisi forte eligamus aliquos saevissimos, quos ex historiis reperire non possumus. Ergo tres ordines in ore regni Persarum, et in dentibus ejus, tria regna debemus accipere, Babyloniorum, Medorum, atque Persarum: quae in unum redacta sunt regnum. Quodque infertur. *Et sic dicebant ei: comede carnes plurimas*, illud tempus significat, quando sub Assuero, quem Septuaginta Artaxerxem vocant, ad suggestionem Aman Agagitae, una die omnes Judaei jussi sunt trucidari (**Esther. III**). Et pulchre non ait, *devorabat eos*; sed, *sic dicebant ei*: ut conatus tantum fuerit, et nequaquam rei exitus sit consecutus.

(Vers. 6.) *Post hoc aspiciebam, et ecce alia quasi pardus, et alas habebat avis quatuor 666 super se, et quatuor capita erant in bestia, et potestas data est ei.* Tertium regnum Macedonum, de quo in statua legimus: *Venter et femora ejus ex aere*, pardo bestiae velocissimae et ὀρμητικῇ comparatur, quae praeceps fertur ad sanguinem, et saltu in mortem ruit. *Et alas habebat quatuor.* Nihil enim Alexandri victoria velocius fuit, qui ab Illyrico, et Adriatico mari usque ad Indicum Oceanum, et Gangem fluvium, non tam praeliis, quam victoriis percurrit, et in sex annis partem Europae, et omnem sibi Asiam subjugavit. Quatuor autem capita eosdem dicit duces ejus, qui postea successores regni exstiterunt, Ptolomaeum, Seleucum, Philippum, Antigonum. Quodque additur: *Et potestas data est ei*, ostendit, non Alexandri fortitudinis, sed Domini voluntatis fuisse.

(Vers. 7.) *Post hoc aspiciebam in visione noctis, et ecce bestia quarta terribilis atque mirabilis, et fortis nimis: dentes ferreos habebat magnos, comedens atque comminuens, et reliqua pedibus suis conculcans.* Quartum quod nunc urbem tenet terrarum, imperium Romanorum est, de quo in statua dicitur: *Tibiae ejus ferreae: pedum quaedam pars ferrea, quaedam fictilis;* et tamen ipsius ferri ex parte nunc meminit, dentes ejus ferreos, et magnos esse contestans. Satisque miror, quod cum supra leaenam, et ursum, et pardum, in tribus regnis posuerit, Romanum regnum nulli bestiae compararit: nisi forte ut formidolosam faceret bestiam, vocabulum tacuit, ut quidquid ferocius cogitaverimus in bestiis, hoc Romanos intelligamus. Hoc quod hic tacitum est, Hebraei in Psalmis dictum putant; *Devastavit eam aper de silva; et singularis ferus depastus est eam (Ps. LXXIX, 14).* Pro quo in Hebraeo

habet: *Omnes bestiae agri laceraverunt eam*; dum in uno imperio Romanorum, omnia simul regna cognoscimus, quae prius fuerant separata. Illud autem quod sequitur: *Comedens atque comminuens, et reliqua pedibus suis conculcans*, significat omnes nationes, vel interfectas ab eis, vel tributo, et servituti subjugatas.

Dissimulis autem erat caeteris bestiis quas videram prius [Vulg. *ante eam*]. In prioribus enim bestiis singula formidinum signa, in hac omnia sunt.

667 *Et habebat cornua decem*. Porphyrius duas posteriores bestias, Macedonum et Romanorum, in uno Macedonum regno ponit, et dividit: Pardum volens intelligi ipsum Alexandrum: bestiam autem dissimilem caeteris bestiis, quatuor Alexandri successores, et deinde usque ad Antiochum cognomento Epiphanen, decem reges enumerat, qui fuerunt saevissimi: ipsosque reges non unius ponit regni, verbi gratia, Macedoniae, Syriae, Asiae, et Aegypti, sed de diversis regnis unum efficit regnum ordinem, ut videlicet ea quae scripta sunt: *Os loquens ingentia*, non de Antichristo, sed de Antiocho dicta credantur.

(Vers. 8.) *Considerabam cornua, et ecce cornu aliud parvulum ortum est de medio eorum, et tria de cornibus primis et vulsa sunt a facie ejus. Et ecce oculi quasi oculi hominis erant in cornu isto, et os loquens ingentia*. Frustra Porphyrius cornu parvulum, quod post decem cornua ortum est, Epiphanen Antiochum suspicatur, et de decem cornibus tria evulsa cornua, sextum Ptolemaeum cognomento Philometorem, septimum Ptolemaeum Evergetem, et Artarxiam regem Armeniae, quorum priores multo antequam

Antiochus nasceretur, mortui sunt. Contra Artarxiam vero dimicasse quidem Antiochum novimus: sed illum in regno pristino permansisse. Ergo dicamus quod omnes scriptores ecclesiastici tradiderunt: in consummatione mundi, quando regnum destruendum est Romanorum, decem futuros reges, qui orbem Romanum inter se dividant, et undecimum surrecturum esse regem parvulum, qui tres reges de decem regibus superaturus sit, id est, Aegyptiorum regem, et Africae et Aethiopiae, sicut in consequentibus manifestius dicemus. Quibus interfectis, etiam septem alii reges victori colla submittent. *Et ecce, ait, oculi quasi oculi hominis erant in cornu isto.* Ne eum putemus juxta quorundam opinionem, vel diabolum esse, vel daemonem; sed unum de hominibus, in quo totus satanas habitaturus sit corporaliter. *Et os loquens ingentia (II. Thes. II).* Est enim homo peccati, filius **668** perditionis, ita ut in templo Dei sedere audeat, faciens se quasi Deum.

(Vers. 9.) *Aspiciebam donec throni positi sunt, et antiquus dierum sedit. Vestimentum ejus candidum quasi nix, et capilli capitis ejus quasi lana munda. Thronus ejus flammae ignis: rotae ejus ignis accensus: fluvius igneus rapidusque egrediebatur a facie ejus.* Simile quid et in Joannis Apocalypsi legimus (**Apoc. IV, 2 et seqq.**). *Post haec statim sui in spiritu, et ecce thronus positus erat in coelo, et super thronum sedens, et qui sedebat, similitudinem habebat lapidis jaspidis et sardini, et iris erat in circuitu throni similis aspectui smaragdino, et circa thronum alii throni viginti quatuor et super viginti quatuor thronos, viginti quatuor senes sedentes, amicti vestibus candidis, et super capita eorum corona aurea, et de throno egrediebantur fulgura, et*

voces, et tonitrua. Et septem lampades ardentis ignis in conspectu throni, quae septem sunt spiritus Dei. Et in conspectu throni, sicut mare vitreum simile chrystallo. Multi igitur throni quos vidit Daniel, hi mihi videntur esse, quos Joannes viginti quatuor thronos nuncupat. Vetustus autem dierum ille est, qui apud Joannem solus in throno sedet. Filius quoque hominis, qui venit ad vetustum dierum, ipse est qui apud Joannem leo dicitur de tribu Juda (**Apoc. V**); radix David, et caetera his similia: Hos thronos esse reor, de quibus Paulus Apostolus loquitur: *Sive throni, sive dominationes* (**Coloss. I, 16**). Et in Evangelio legimus: *Vos autem sedebitis super duodecim thronos, judicantes duodecim tribus Israel* (**Matth. X, 28**). Sedens autem et vetustus dierum dicitur Deus, ut aeterni judicis habitus demonstratur. Vestimentum ejus quasi nix candidum, et capilli capitis ejus, quasi lana munda. Et Salvator transformatus in monte, et gloriam divinae majestatis assumens, in candidis videtur vestibus (**Matth. XVII**). Quodque capilli ejus lanae mundissimae comparantur, purum ostenditur sincerumque judicium, et nullam personam in judicando recipiens. Senex quoque describitur, ut maturitas comprobetur sententiae. Thronus ejus flammae ignis, ut peccatores tormentorum magnitudinem **669** pertimescant, et justī salventur, sic tamen quasi per ignem. Rotae ejus ignis accensus, sive currus ejus. Et in Ezechiel quadrigae sedens inducitur Deus (**Ezech. I**), et omnia Dei flammea sunt. De quo et alibi dicitur: *Deus ignis consumens est* (**Deut. IV, 24**): ut lignum foenum, stipulam, arsura in die judicii noverimus. Et in Psalmis legimus: *Ignis ante eum praecedet, et inflammabit in circuitu omnes inimicos ejus* (**Ps. XCVI, 3**). Fluvius igneus

rapidusque egrediebatur a facie ejus, ut peccatores traheret in gehennam.

(Vers. 10.) *Millia millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei.* Non quo iste ministrorum Dei numerus definitus sit, sed quo majorem multitudinem humanus sermo explicare nequiverit. Ista sunt millia, et istae myriades, de quibus in Psalmis legimus: *Currus Dei decem millibus, multiplex millia laetantium, Dominus in eis (Ps. LXVII, 18).* Et in alio loco: *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignem urentem (Ps. CIII, 4).* Duplex autem angelorum officium est: aliorum qui justis praemia tribuunt, aliorum qui singulis praesunt cruciatibus.

Judicium sedit, et libri aperti sunt. Conscientiae, et opera singulorum in utramque partem, vel bona, vel mala omnibus revelantur. Bonus liber ille est, quem saepe legimus, liber viventium. Malus liber, qui in accusatoris tenetur manu, qui est inimicus, et vindex, de quo et in Apocalypsi legimus: *Accusator fratrum nostrorum (Apos. XII, 10).* Liber iste terrenus est, de quo et Propheta dicit: *In terra scribantur (Jer. XVII, 13).*

(Vers. 11.) *Aspiciebam propter vocem sermonum grandium, quos cornu illud loquebatur.* Dei judicium venit propter humiliandam superbiam. Idcirco Romanum delebitur imperium, quia cornu illud loquebatur grandia.

Et vidi quoniam interfecta esset bestia, et perisset corpus ejus. In uno Romano imperio propter Antichristum blasphemantem, omnia simul regna delenda sunt, **670** et

nequaquam terrenum imperium erit, sed sanctorum conversatio, et adventus Filii Dei triumphantis, de quo dicitur:

(Vers. 13.) *Et ecce cum nubibus coeli quasi filius hominis veniebat.* Qui in somno Nabuchodonosor, lapis scribitur abscissus sine manibus, et crevisse in montem magnum, et comminuisse testam, ferrum, aes, argentum, et aurum, nunc sub persona filii hominis introducit, ut assumptio carnis humanae significetur in filio Dei, juxta illud quod in Actibus Apostolorum legimus: *Viri Galilaei, quid statis aspicientes in coelum? Hic Jesus qui assumptus est a vobis in coelum: sic veniet quaemadmodum vidistis eum euntem in coelum* (**Actor. I, 11**).

(Vers. 14.) *Et usque ad antiquum dierum pervenit, et in conspectu ejus obtulerunt eum, et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum.* Totum quod dicitur, oblatum eum omnipotenti Deo, et accepisse potestatem, et honorem, et regnum, juxta illud Apostoli accipiendum est: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo: sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo: humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis* (**Philipp. II, 6-8**). Quae cuncta si haeresis Arianorum pio vellet advertere sensu, nequaquam Filio Dei calumniam inaequalitatis moveret.

Et omnes populi [Al. *omne populi*], *tribus, et linguae ipsi servient. Potestas ejus, potestas aeterna, quae non auferetur, et regnum ejus, quod non corrumpetur, etc.* Hoc cui potest hominum convenire, respondeat Porphyrius: aut quis iste tam potens sit, qui cornu parvulum, quem Antiochum

interpretatur, fregerit atque contriverit? Si responderit Antiochi principes, a Juda Machabaeo fuisse superatos, docere debet quomodo cum nubibus coeli veniat, quasi filius hominis, et offeratur vetusto dierum, et detur ei potestas, et regnum, et **671** omnes populi, tribus ac linguae serviant illi, et potestas ejus aeterna sit, quae nullo fine claudatur.

(Vers. 17.) *Hae quatuor bestiae magnae, quatuor sunt regna quae consurgent* [Vulg. *quatuor regna consurgent*] *de terra. Suscipient autem regnum sancti Dei altissimi.* Quatuor regna, de quibus supra diximus, fuere terrena. *Omne enim quod de terra est, revertetur interram (Eccl. III, 20):* sancti autem nequaquam habebunt terrenum regnum, sed coeleste. Cesset ergo mille annorum fabula.

Et obtinebunt regnum usque in saeculum, et saeculum saeculorum, etc. Si hoc de Machabaeis intelligitur, doceat qui ista contendit, quomodo regnum eorum perpetuum sit.

(Vers. 25.) *Et sermones contra excelsum loquetur* [Al. *loquitur*]. Sive ut interpretatus est Symmachus: *Sermones quasi Deus loquitur*, ut qui Dei assumit potentiam, verba quoque divinae sibi vendicet majestatis.

Et sanctos altissimi conteret, et putabit quod possit mutare tempora et leges. Praeliabitur enim Antichristus contra sanctos, et superabit eos: in tantamque erigetur superbiam, ut leges Dei, et caeremonias mutare conetur, et elevetur supra omne quod dicitur Deus, religionem cunctam suae subjiciens potestati.

Et tradentur in manu ejus usque ad tempus, et tempora, et dimidium temporis. Tempus, annum significat. Tempora, juxta Hebraici sermonis proprietatem, qui et ipsi dualem numerum habent, *duos annos* praefigurant. Dimidium autem temporis, *sex menses*: quibus sancti potestati Antichristi permittendi sunt, ut condemnentur Judaei, qui non credentes veritati, susceperunt mendacium. De quo tempore et Salvator in Evangelio loquitur. *Nisi abbreviati essent dies illi, nequaquam salva esset omnis caro* (**Mat. XXIV, 22**). Non convenire haec tempora Antiocho, in extrema visione dicemus.

(Vers. 6.) *Et judicium sedebit, ut auferatur potentia, et conteratur, et dispereat usque in finem.* Hoc de Antichristo, id est, de cornu parvulo, quod grandia loquebatur, quia regnum ejus destruendum sit in perpetuum.

672 (Vers. 27.) *Regnum autem et potestas, et magnitudo regni, quae est subter omne coelum, detur populo sanctorum altissimi, cujus regnum, regnum sempiternum est, et omnes reges servient ei, et obedient.* Hoc loquitur de Christi imperio, quod sempiternum est.

Huc usque finis verbi. Istius verbi atque sermonis, quem mihi in praesenti visione Dominus revelavit.

(Vers. 28.) *Ego Daniel multum cogitationibus meis conturbabar, et facies mea mutata est in me verbum autem in corde meo conservavi.* Hactenus liber Danielis Chaldaico Syriacoque sermone conscriptus est. Caetera quae sequuntur usque ad finem voluminis, Hebraice legimus.

(Cap. VIII.---Vers. 1.) *Anno tertio regni Balthasar regis, visio apparuit mihi. Ego Daniel post id quod videram in principio.* Post duos annos superioris revelationis, haec visio. Illa enim in primo anno Balthasar: haec in tertio cernitur. Unde infert: Post id quod videram in principio.

(Vers. 2.) *Vidi in visione mea, cum essem in Susis castro, quod est in Elam regione* [Vulg. *civitate*]. Sive ut Symachus interpretatus est, *civitate*, a qua etiam regio nomen accepit, ut a Babylone, Babylonii, et ab Elam, Elamitae, pro qua Septuaginta *Elimaidem regionem* interpretati sunt. Susis autem metropolis est regionis Elamitarum, in qua Daniel secundum historiam Josephi, turrim exstruxit excelsam, et quadro aedificatam marmore, tantaeque magnitudinis et pulchritudinis, ut usque in praesens videatur esse nova. In eaque regum Persarum atque Medorum conduntur reliquiae, et custos sive aedituus, ac sacerdos ejudem loci Judaeus est. *Cum essem in Susis castro.* Non quo castrum ipsa sit urbs, ut diximus, metropolis et potentissima, sed quo tanta firmitate aedificata, ut castrum esse videatur.

Vidi autem in visione me esse super portam Ulai. Pro quo Aquila transtulit, *super Ubal Ulai*: Theodotio, *super Ubal*; Symmachus, *super paludem Ulai*; Septuaginta, *super portam Ulai*. Sciendum est autem *Ulai*, nomen esse loci; sive *portae*, ut in Troja, *σκαὶὰ porta*, **673** et apud Romanos, *Carmentalis* dicitur: habentes singulae ex propriis causis origines nominum.

Et levavi oculos meos et vidi. Quamvis in somnis videantur, quae videntur in umbra, videlicet et imagine: tamen ne ipsa quidem videre possumus .

(Vers. 3.) *Et ecce aries unus stabat ante paludem (sive ante portam, quod Hebraice dicitur UBAL) habens cornua excelsa, et unum excelsius altero atque succrescens.* Arietem, Darium vocat avunculum Cyri, qui post Astyagen patrem regnavit in Medis. Cornu autem unum excelsius altero atque succrescens, ipsum Cyrum significat, qui post Astyagen avum maternum cum avunculo Dario, quem Graeci κυαξαρην vocant, Medis imperavit et Persis.

(Vers. 4.) *Postea vidi arietem cornibus ventilantem contra occidentem, et contra aquilonem, et contra meridiem, etc.* Non ipsum arietem, Cyrum videlicet, vel Darium, sed ejusdem regni arietem, id est, Darium alterum, qui ultimus potentiae Persicae rex fuit, et quem superavit Alexander Philippi filius rex Macedonum. Quod autem Darius iste rex potentissimus, et ditissimus fuerit, tam Graecae, quam Latinae, ac barbarae narrant historiae.

Et ego intelligebam. Ex superioribus enim visionibus, in quibus secundum regnum per arietem et hircum significatum est, etiam nunc intelligit, quod Medorum atque Persarum cernat imperium.

(Vers. 5.) *Ecce autem hircus caprarum veniebat ab occidente super faciem totius terrae, et non tangebatur terram, etc.* Ne quis me putet proprium sensum ponere, Gabrielis exponentis visionem prophetae, verba dicamus: *Aries, inquit, quem vidisti habere duo cornua, rex Medorum est, atque Persarum.* Darius videlicet Arsami filius, in quo Medorum et Persarum regnum destructum est. *Porro hircus caprarum, qui veniebat ab occidente, et propter nimiam velocitatem terram tangere non videbatur, Alexander est, rex Graecorum, qui,*

subversis Thebis, in Persas arma corripuit, et apud Granicum fluvium inito certamine, Darii duces superavit, et ad extremum ipsum 674 percussit arietem, et duo ejus confregit cornua, Medos, atque Persas: misitque eum sub pedibus suis, et utrumque cornu suo subjugavit imperio. *Cornu autem grande*, ipse est rex primus Alexander, quo tricesimo secundo aetatis suae anno mortuo in Babylone, surrexerunt pro eo quatuor duces ejus, qui sibi imperium diviserunt. Aegyptum enim Ptolomaeus Lagi filius tenuit: Macedonas Philippus, qui et Arideus [*Al. Arius*] frater Alexandri: Syriam, et Babylonem, et omnia regna Orientis, Seleucus Nicanor: Asiae regnavit Antigonus. *Sed non*, inquit, *in fortitudine ejus*. Nullus enim magnitudini Alexandri potuit coaequari. *Et post multa tempora Syriae rex impudens facie, et intelligens propositiones* consurget Antiochus ἐπιφανῆς filius Seleuci, qui et Philopator appellatus est. Qui cum obses fuisset Romae, et, nesciente senatu, per dolum cepisset imperium, contra Ptolomaeum Philometorem dimicavit, hoc est, *contra Meridiem*, et contra Aegyptios. Rursumque *ad Orientem*, et contra eos qui res novas in Perside moliebantur; ad extremum contra Judaeos dimicans, capta Judaea, ingressus est Jerosolymam; et in templo Dei simulacrum Jovis Olympii statuit: *et usque ad fortitudinem coeli*, id est, filios Israel, qui angelorum vallabantur auxilio, erexit magnificentiam suam, ita ut de sanctis plurimos idololatriae subjiceret; et velut stellas coeli conculcaret pedibus suis. Atque ita factum est, ut Meridiem, et Orientem, id est Aegyptum et Persidem suo teneret imperio. Quodque ait: *Usque ad principem fortitudinis magnificatus est*, hoc significat, quod erectus sit contra Deum, et sanctos illius persecutus sit; et tulerit ἐνδελεισμὸν, id est, *juge sacrificium*, quod mane offerebatur, et vespere, et

polluerit atque dejecerit *locum sanctificationis ejus*. Et hoc non sua virtute, sed *propter peccata populi*. Atque ita factum est, ut veritas prosterneretur in terram, et, cultu idolorum florente, Dei religio conquiesceret.

(Vers. 13.) *Et audiui unum de sanctis loquentem: et dixit unus sanctus alteri nescio, cui loquenti*. Pro altero nescio quo, quod Symmachus interpretatus est τινί ποτε, quem et nos secuti sumus, Aquila et 675 Theodotio, et LXX () φελμονί, ipsum verbum Hebraicum posuerunt. Nomen ergo angeli tacens, generaliter unum quemlibet de angelis indicavit.

Usquequo visio et jube sacrificium, et peccatum desolationis quae facta est, et sanctuarium, et fortitudo conculcabitur? Unus angelus interrogat alterum angelum usque ad quod tempus Dei judicio sub Antiocho rege Syriae, templum futurum sit desolatum, et simulacrum Jovis statuum in templo Dei, juxta id quod subjunxit, dicens: *Et sanctuarium et fortitudo conculcabitur*.

(Vers. 14.) *Et dixit ei: Usque ad vesperam et mane dies duo millia trecenti, et mundabitur sanctuarium*. Legamus Machabaeorum libros, et Josephi historiam, ibique scriptum reperiemus, centesimo quadragésimo tertio anno a Seleuco, qui primus regnavit in Syria post Alexandrum, ingressum Antiochum Jerosolymam, et universa vastasse, reversumque anno tertio, in templo posuisse statuam Jovis, et usque ad Judam Machabaeum, id est, usque ad annum centesimum quadragésimum octavum, per annos vastitatis Jerusalem sex, contaminationis autem templi tres, duo millia trecentos dies, et tres menses esse completos; post quos templum purgatum

est. Quidam pro duobus millibus trecentis, duo millia ducentos legunt: ne sex anni, et tres menses superesse videantur. Hunc locum plerique nostrorum ad antichristum referunt, et quod sub Antiocho in typo factum est, sub illo in veritate dicunt esse complendum. Quod autem infert: *Mundabitur sanctuarium*, Judae Machabaei significat tempora, qui de vico Modin fratribus ac propinquis secum annitentibus, et multis de populo Judaeorum, Antiochi duces superat juxta Emaus, quae nunc Nicopolis dicitur. Quod audiens Antiochus qui contra principem principum surrexerat, id est, Dominum dominantium, et regem regum in Elimaide, quae regio Persarum est, templum Dianae spoliare cupiens, quod habebat pretiosa 676 donaria, et ibi quoque amisso exercitu, sine manibus contritus est, id est, tristitiae morbo periit. Vespere autem et mane, successionem diei noctisque significat.

(Vers. 15.) *Factum est autem cum viderem ego Daniel visionem, et quaererem intelligentiam*. Videbat visionem per picturam, et imaginem, et illius intelligentiam nesciebat. Non ergo omnis qui videt intelligit: quomodo si Scripturam sanctam legamus oculis et corde non intelligamus.

Et ecce stetit in conspectu meo quasi species viri. Non enim viri sunt angeli, sed in specie videntur virorum. Sicut Abraham ad quercum Mambre tres visi sunt viri (**Gen. VIII**), qui utique viri non erant; e quibus unus adoratur ut Dominus. Unde et Salvator loquitur in Evangelio: *Abraham vidit diem meum; vidit et laetatus est* (**Joan. VIII, 56**).

(Vers. 16 et 17.) *Et audiui vocem viri inter Ulai, et clamavit, et ait: Gabriel, fac intelligere istam [Vulg. istum] visionem*.

Et venit et stetit juxta ubi ego stabam. Cumque venisset, pavens corruì in faciem meam. Virum istum qui praecepit Gabrieli ut Daniele faceret intelligere visionem, Judaei Michaellem autumant. Consequenter autem quia visio de praeliis erat, regumque certaminibus, immo regnorum successionibus, Gabriel, qui praepositus est praeliis huic officio mancipatur. *Gabriel* enim in linguam nostram vertitur *fortitudo*, vel *robustus Dei*. Unde et eo tempore quo erat Dominus nasciturus, et indicturus bellum daemonibus, et triumphaturus de mundo, Gabriel venit ad Zachariam, et ad Mariam (**Luc. I**). Et postea in Psalmis legimus de Domino triumphante: *Quis est iste rex gloriae? Dominus fortis et potens, Dominus fortis in praelio; ipse est rex gloriae* (**Psal. XXIII, 8**). Ubicumque autem medicina, et sanatio necessaria est, *Raphael* mittitur, qui interpretatur *curatio*; vel *medicina Dei*: si cui tamen placet Tobiae librum recipere. Porro ubi populo prospera promittuntur, et ἰλασμὸς, quod nos vel *propitiationem*, vel **677** *expiationem* possumus dicere, necessaria est, *Michael*, dirigitur, qui interpretatur *quis sicut Deus?* hoc videlicet nominis interpretatione significante, quod in Deo sit medicina vera.

Et ait ad me: Intellige, fili hominis, quoniam in tempore finis complebitur visio, etc. Ezechiel, et Daniel, et Zacharias: quia saepe inter angelos esse se cernunt [*Al. cernuntur*], ne eleventur in superbiam, et angelicae vel naturae, vel dignitatis se esse credant, admonentur fragilitatis suae, et filii hominum nuncupantur, ut homines se esse noverint.

(Vers. 18.) *Et tetigit me; et statuit me in gradu meo. Dixitque mihi, etc.* Propheta qui pavore lapsus, quadrupes et pronus

jacebat in terra: ad tactum angeli erigitur, ut possit absque formidine audire et intelligere quae dicuntur.

(Vers. 26.) *Tu ergo signa Visionem: quia post dies multos erit.* Exposita Gabriel Angelus Visione, quam supra ut potuimus disseruimus, ponit in fine: *Tu ergo signa Visionem: quia post dies multos erit.* Ex verbo ostendens signaculi, obscura esse quae dicebantur, et non patere multorum auditui, nec posse ante intelligi, nisi rebus et operibus impleantur.

(Vers. 27.) *Et ego Daniel languui et aegrotavi per dies. Cumque surrexissem, faciebam opera regis.* Hoc est illud, quod in Genesi de Abraham legimus: quod postquam Dominum audierit loquentem sibi, terram et cinerem esse se dixerit (**Gen. XVIII**). Ergo Daniel ad visionis horrorem languisse, et aegrotasse se dicit: et cum surrexisset, fecisse opera quae sibi a rege fuerant imperata, reddens omnibus omnia, et Evangelicum illud sciens: *Reddite quae sunt Caesaris Caesari, et quae sunt Dei Deo* (**Luc. XX, 25**).

Et stupebam ad visionem, et non erat qui interpretaretur. Si non erat qui interpretaretur, quomodo supra interpretatus est angelus? Sed quod dicit, hoc est, reges audierat, et eorum nomina nesciebat: futura cognoverat, et quo tempore futura essent, dubius fluctuabat. Itaque quod solum facere poterat, stupebat ad visionem, et Dei scientiae cuncta relinquebat.

(Cap. IX.---Vers. 1.) *In anno primo Darii filii Assueri, de semine Medorum, qui imperavit super 678 regnum Chaldaeorum, anno uno regni ejus.* Hic est Darius, qui cum Cyro Chaldaeos Babyloniosque superavit, ne putemus illum Darium, cujus anno secundo templum aedificatum est (quod

Porphyrus suspicatur, ut annos Danielis extendat) vel eum qui ab Alexandro Macedonum rege superatus est. Addit ergo nomen patris, additque victoriam, quia primus de semine Medorum, subvertit regnum Chaldaeorum, ut auferat propter similitudinem nominis, lectionis errorem.

(Vers. 2.) *Ego Daniel intellexi in libris numerum annorum de quo factus est sermo Domini ad Jeremiam prophetam, ut complerentur desolationis Jerusalem septuaginta anni.* Praedixerat Jeremias septuaginta annos desolationis templi (**Jer. LII, 29**): post quos rursus veniret populus in Judaeam, et aedificarentur templum et Jerusalem: quae res Daniele non facit negligentem, sed magis provocat ad rogandum: ut quod Deus per suam promisit clementiam, per hujus [*Al.* horum] impleat preces, ne negligentia superbiam, et superbia pariat offensam. Denique in Genesi legimus (**Gen. IX**), centum viginti annos poenitentiae constitutos ante diluvium: qui quia tanto tempore, hoc est, centum annis, noluerunt agere poenitentiam, nequaquam exspectat ut et viginti alii compleantur: sed infert ante, quod postea fuerat comminatus. Unde et ad Jeremiam dicitur, ob duritiam cordis populi Judaeorum: *Ne ores pro populo hoc: quia non exaudiam te* (**Jer. VII, 16**). Et ad Samuel: *Usquequo luges super Saul? et ego abjeci eum* (**I Reg. XVI, 1**). In cinere igitur et sacco postulat impleri quod promiserat Deus: non quo esset incredulus futurorum; sed ne securitas negligentiam, et negligentia pareret offensam.

Obsecro, Domine Deus magne et terribilis. Adversus eos qui tua praecepta contemnunt.

(Vers. 4.) *Custodiens pactum et misericordiam diligentibus te, et custodientibus mandata tua.* Non ergo quod pollicetur Deus statim futurum est; sed in eos sua promissa complet, qui custodiunt mandata illius.

(Vers. 5.) *Peccavimus, inique egimus, impie egimus, et recessimus,* etc. Peccata populi, quia unus e populo est, enumerat **679** ex persona sua, quod et Apostolum id epistola ad Romanos facere legimus.

(Vers. 7.) *Tibi, Domine, justitia: nobis autem confusio faciei,* etc. Juste enim patimur, quod meremur.

(Vers. 8.) *Tibi Domino Deo nostro misericordia, et propitiatio:* etc. De quo supra dixerat: *Tibi, Domine, justitia;* nunc quia Dominus non solum justus, sed et misericors est, dicit: *Tibi, Domine, misericordia,* ut post sententiam judicantis, eum provocet ad clementiam.

(Vers. 11.) *Et stillavit super nos.* Non totam in nos effudisti iram, quam ferre non poteramus; sed stillam furoris tui, ut correpti in plaga, reverteremur ad te.

Maledictio et detestatio quae scripta est in libro Moysi servi Dei, etc. In Deuteronomio maledictiones et benedictiones Dei legimus (**Deut. XXVII**), quae postea dictae sunt in monte Garizim, et Hebal, justos super et peccatores.

(Vers. 13.) *Omne malum hoc venit super nos: et non rogavimus faciem tuam, Domine Deus noster, ut reverteremur ab iniquitatibus nostris, et cogitaremus veritatem tuam.* Grandis duritia, ut in plagis positi, Deum non roarent, quod et si rogarunt, ideo non rogarunt, quia non sunt reversi

ab iniquitatibus suis. Reversio autem ab iniquitate est cogitare veritatem Dei.

(Vers. 14.) *Et vigilavit Dominus super malitiam, et adduxit eam super nos*, etc. Quando propter peccata corripimur, vigilat super nos Deus, et visitat nos. Quando vero a Deo deserimur, et non judicamur, indignique sumus correptione Domini, tunc dormire dicitur. Unde et in Psalmis legimus: *Surrexit quasi dormiens Dominus, et quasi crapulatus a vino* (**Psal. LXXVII**). Malitia enim et iniquitas nostra inebriat Deum: quae quando in nobis corripitur, evigilare dicitur, et de sua ebrietate consurgere; ut nos peccato ebrios evigilare faciat justitiae.

(Vers. 15.) *Et nunc, Domine Deus noster*, etc. Memor est antiqui beneficii, ut ad similem Deum clementiam provocet.

(Vers. 17.) *Et ostende faciem tuam super sanctuarium tuum, quod desertum est*. Imple opere, quod sermone pollicitus es: vicinum tempus desolationis impletur.

(Vers. 18.) *Propter te ipsum inclina, Deus meus, aurem tuam, et audi: aperi oculos tuos, et vide desolationem nostram*, etc. Ἀνθρωποπάθως **680** haec loquitur, ut quando exaudimur, inclinare Deus videatur aurem suam: quando respicere nos Deus dignatur, aperire oculos suos: quando vero avertit faciem suam, et oculis ejus et auribus videamur indigni.

(Vers. 20.) *Cumque adhuc loquerer, et orarem, et confiterer peccata mea, et peccata populi mei Israel: ut [Vulg. et] prosternerem preces meas in conspectu Dei mei pro monte sancto Dei mei*. Ergo ut supra diximus, non populi tantum

peccata, sed et sua replicat; quia unus e populo est: sive humiliter, cum peccatum ipse non fecerit, se jungit populo peccatori, ut ex humilitate veniam consequatur. Nota quod hic dixerit, *confiterer peccata mea*. In multis enim sanctae Scripturae locis confessio, non poenitentiam, sed laudem sonat.

(Vers. 21.) *Adhuc me loquente in oratione: ecce vir Gabriel quem videram in visionis principio*. Principium vocat praeteritam visionem, quam haec sequitur. Et grandis orationis effectus est; impletaque promissio Domini qui ait: *Adhuc te loquente dicam, ecce adsum (Isai. LVIII, 9)*. Videtur autem Gabriel, non angelus vel archangelus, sed vir: ut nequaquam sexum, sed nomen virtutis ostenderet.

Cito volans tetigit me in tempore sacrificii vespertini. Volare dicitur, quia (*Al. qui*) ut vir apparuerit, et in tempore sacrificii vespertini: quia oratio prophetae a sacrificio matutino usque ad sacrificium vespertinum perseverarat: et propterea Dei in se flexit misericordiam.

(Vers. 22.) *Et docuit me, et locutus est mihi, dixitque*. Tam obscura est visio, ut propheta angeli doctrina indigeat.

Daniel nunc egressus sum ut docerem te, et intelligeres. Nunc ad te missus sum, et egressus sum, non a facie Dei, ut ab eo recederem, sed ut ad te venirem.

(Vers. 23.) *Ab exordio precum tuarum egressus est sermo: ego autem veni, ut indicarem tibi, quia vir desideriorum es*. Ut rogare coepisti, statim impetrasti misericordiam Dei: et egressa est sententia, et ego idcirco missus sum, ut exponerem tibi quae ignoras: quia vir desideriorum es, sive amabilis, et

Dei amore dignus, ut Salomon appellatus est *Idida* [*Al. Jedida*], sive *vir desideriorum*, quod pro desiderio tuo, Dei secreta audire merearis, et esse conscius futurorum.

681 *Tu ergo animadverte Sermonem, et intellige visionem.* Si Danieli dicitur: *diligenter attende*, ut audias et intelligas, quod vides: quid nos facere oportet, quorum oculi ignorantiae tenebris, et caligine vitiorum obcaecati sunt.

(Vers. 24.) *Septuaginta hebdomades abbreviatae sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam: ut consummetur praevaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna: et impleatur visio, et prophetia, et ungatur Sanctus sanctorum. Scito ergo et animadverte ab exitu sermonis, ut iterum aedificetur Jerusalem usque ad Christum ducem, hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duae erunt: et rursum aedificabitur platea et muri in angustia temporum. Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus: et non erit ejus (populus qui eum negaturus est), et civitatem, et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo: et finis ejus vastitas, et post finem belli statuta desolatio: Confirmabit autem pactum multis hebdomada una: et in dimidio hebdomadis deficiet hostia et sacrificium. Et erit in Templo abominatio desolationis, et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio. Quia Propheta dixerat: *Eduxisti populum tuum, et nomen tuum invocatum est super civitatem tuam, et super populum tuum*, propterea ex persona Dei loquitur Gabriel: Nequaquam populus Dei est, sed populus tuus: nec urbs sancta Dei, sed sancta, ut dicis [*Al. discas*] tibi. Simile quid et in Exodo legimus, quando Deus loquitur ad Moysen: *Descende,**

peccavit enim populus tuus (Exod. XXXII, 7), hoc est, non populus meus, quia me deseruit. Quia igitur postulas pro Jerusalem, et oras pro populo Judaeorum, audi quid in septuaginta annorum hebdomadibus futurum sit populo tuo, et urbi tuae quae sequuntur. Scio de hac quaestione ab eruditissimis viris varie disputatum, et unumquemque pro captu ingenii sui dixisse quod senserat. Quia igitur periculosum est de magistrorum Ecclesiae judicare sentiis, et alterum praeferre alteri, dicam quid unusquisque senserit, lectoris arbitrio derelinquens, cujus expositionem sequi debeat. Africanus in quinto Temporum volumine, de septuaginta hebdomadibus haec locutus **682** ad verbum est. «Capitulum quod in Daniele de septuaginta hebdomadibus legimus multa et mirabilia continet, quae nunc longum est dicere: ergo quod ad praesens opus pertinet, de temporibus disserendum est. Nullique dubium quin de adventu Christi praedicatio sit, qui post septuaginta hebdomadas mundo apparuit, post quem consummata sunt delicta, et finem accepit peccatum, et deleta est iniquitas: et annuntiata justitia sempiterna, quae legis justitiam vinceret: et impleta est visio, et prophetia: quia lex et Prophetiae usque ad Baptistam Joannem (**Luca, XVI**). Et unctus est Sanctus sanctorum: quae omnia priusquam Christus humanum corpus assumeret, sperabantur magis quam tenebantur. Dicit autem ipse Angelus septuaginta annorum hebdomadas, id est, annos quadringentos nonaginta, ab exitu sermonis, ut respondeatur, et ut aedificetur Jerusalem, vicesimum Artaxerxis regis Persarum annum habere principium. Neemias quippe hujus pincerna (**Neem. I**), sicut in Esdrae libro legimus rogavit regem, accepitque responsum, ut aedificaretur Jerusalem. Et iste egressus est sermo qui extruendae urbis, et circumdandae

muris daret licentiam: quae usque ad illud tempus vicinarum gentium patebat incursibus. Si quidem ad Cyri regis imperium, qui volentibus reverti Jerosolymam dederat potestatem, Jesus Pontifex et Zorobabel, et postea Esdras Sacerdos, et caeteri qui cum eis proficisci voluerant, Templum et urbem, et muros ejus aedificare conati sunt, prohibentibus in circuitu nationibus, ne impleretur opus, quasi hoc rex non jussisset. Mansit itaque imperfectum opus usque ad Neemiam, et vicesimum annum regis Artaxerxis: [Ergo captivitas ante regnum Persarum annis 70.] quo tempore regni Persarum, centum et quindecim anni fuerant evoluti, captivitatis autem Jerusalem, centesimus octogesimus, et quintus annus erat: tunc primum Artaxerxes jussit muros exstrui Jerusalem: cui operi praefuit Neemias, et aedificata est platea, et muri circumdati: et ex illo tempore si numerare velis septuaginta **683** annorum hebdomadas usque ad Christum poteris invenire. Quod si harum principium ab alio tempore voluerimus sumere, et tempora non concurrent, et multa reperiemus contraria. Nam si a Cyro, et prima ejus indulgentia, quae Judaeorum est laxata captivitas, septuaginta numerentur hebdomadae, centum et eo amplius inveniemus annos, qui statutum septuaginta hebdomadarum excedant numerum: et multo plus si ex qua die locutus est Danieli angelus: additurque amplior numerus, si captivitatis exordium volueris hebdomadarum habere principium. Permansit enim regnum Persarum, usque ad initium Macedonum, annis ducentis triginta: et ipsi Macedones regnaverunt annis trecentis: atque exinde usque ad annum (ἑκκαίδεκατον) quintumdecimum Tiberii Caesaris, quando passus est Christus, numerantur anni sexaginta, qui simul faciunt annos quingentos nonaginta, ita ut centum supersint

anni. A vicesimo autem anno Artaxerxis regis usque ad Christum, complentur hebdomadae septuaginta, juxta lunarem Hebraeorum supputationem, qui menses non juxta solis, sed juxta lunae cursum numerant. Nam a centesimo et quintodecimo anno regni Persarum, quando Artaxerxes rex ejusdem imperii, vicesimum regni sui habebat annum, et erat octogesimae et tertiae Olympiadis annus quartus, usque ad ducentessimam [*Al.* centesimam] secundam Olympiadem, et secundum ejusdem Olympiadis annum, Tiberiique Caesaris annum quintumdecimum, colliguntur anni quadringenti septuaginta quinque, qui faciunt annos Hebraicos quadringentos nonaginta, juxta lunares (ut diximus) menses. Qui secundum illorum supputationem possunt facere per singulos menses dies viginti novem [*Al.* viginti octo], et semis: ita ut solis circulus per annos quadringentos nonaginta plus habeat dies trecentos sexaginta quinque, et quartam diei partem: et per duodecim menses singulorum annorum undecim dies et quarta diei pars amplius reperiatur. Unde Graeci et Judaei, per octo annos trium mensium ἐμβολίσμους faciunt. **684** Si enim octies undecim, et quartam partem volueris supputare, nonaginta dies, hoc est, tres menses efficies, et in quadringentis septuaginta [*Al.* quadraginta] quinque annis octonarii reperientur anni quinquaginta novem, et menses tres: qui simul faciunt plus minusve annos quindecim: quos si quadringentis septuaginta quinque annis volueris addere, septuaginta annorum facies hebdomadas, hoc est, simul annos quadringentos nonaginta.» Haec Africanus eisdem verbis quibus expressimus locutus est. Transeamus ad Eusebium Pamphili, qui in octavo libro εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως tale nescio quid suspicatur: «Non mihi videtur frustra septuaginta hebdomadarum facta

divisio: ut primum diceretur *septem*, deinde *sexaginta duae*, et ultima adderetur *hebdomas una*, quae et ipsa in duas partes secta est. Scriptum est enim: *Scies et intelliges ab exitu sermonis: ut respondeatur, et aedificetur Jerusalem, usque ad Christum ducem hebdomadas septem, et hebdomadas sexaginta duas*. Et post alia quae narravit in medio, ponit in fine: *confirmabit testamentum plurimis hebdomada* [Al. hebdomas] *una*. Haec non frustra et absque inspiratione Dei Angelum respondisse manifestum est. Quae observatio cautam atque sollicitam videtur expetere rationem, ut lector diligenter attendat, et causam divisionis [Al. visionis.] inquirat. Sin autem necesse est nos dicere quod sentimus, juxta aliam expositionem, quae in praesenti versatur lectione, in eo quod Angelus ait: *Ab exitu sermonis ut respondeatur et aedificetur Jerusalem usque ad Christum ducem*, non alios arbitramur quam principes, qui post hanc prophetiam, et reversionem de Babylone Judaico populo praefuerunt, hoc est ἀρχιερεῖς, et Pontifices quos *Christos*, ab eo quod uncti sunt, Scriptura cognominat: quorum princeps fuit Jesus filius Josedec, Sacerdos magnus: et qui fuerunt usque ad adventum Domini Salvatoris. Hosque significat vaticinium prophetale, dicens: *Ab exitu sermonis, ut respondeatur et aedificetur Jerusalem, usque ad Christum ducem, hebdomadae septem, et hebdomadae sexaginta duae*, **685** id est, ut septem hebdomadae, et postea sexaginta duae, quae faciunt annos quadringentos octoginta tres a Cyro numerentur. Ac ne videamur procacem tantum ferre sententiam, et non probare quae dicimus, numeremus eos qui post Jesum filium Josedec usque ad adventum Domini populo praefuerunt Christi, id est, uncti in pontificatum. Primus igitur, ut ante jam diximus, post Danielis prophetiam, quaefacta est sub Cyro rege, postquam

de Babylone reversus est populus, Jesus filius Josedec fuit, sacerdos magnus, et Zorobabel filius Salathiel, qui templi fundamenta jecerunt: impeditoque opere a Samaritis, et aliis in circuitu nationibus, septem hebdomadarum anni completi sunt, id est, quadraginta et novem, in quibus imperfectum opus templi fuit: et quas prophetia a reliquis sexaginta duabus hebdomadibus separat. Denique et Judaei in Evangelio ex hac opinione [Al. opinatione] loquuntur ad Dominum: *Quadraginta et sex annis aedificatum est templum hoc, et tu in tribus diebus suscitabis illud (Joan. II, 20)?* Tot enim anni sunt a primo anno Cyri regis, qui libertatem dedit volentibus Judaeis reverti in patriam, usque ad sextum annum Darii regis, sub quo templi opus omne completum est. Porro Josephus, et alios tres annos addidit, in quibus περίβολοι templi, et quaedam alia quae remanserant perfecta sunt: qui additi quadraginta sex annis, faciunt annos quadraginta novem, id est, septem annorum hebdomadas. Reliquas autem sexaginta duas hebdomadas ab ejusdem Darii septimo anno enumerant. Quo tempore Jesus filius Josedec, et Zorobabel jam majoris aetatis populo praeerant: sub quibus prophetaverunt Aggaeus, et Zacharias: post quos Esdras et Neemias de Babylone venientes, muros urbis extruxerunt, tenente pontificatum Joachim, filio Jesu, cognomento Josedec: post quem successit in sacerdotium Eliasub, ac deinde Joiade, et postea Joannes: post quem Jaddus, cujus aetate Alexander, rex Macedonum, condidit Alexandriam, 686 ut Josephus in Antiquitatum libris loquitur: venitque Jerosolymam, et victimas in templo immolavit. Mortuo autem Alexandro, centesima tredecima Olympiade, anno ducentesimo trigesimo sexto regni Persarum: quod coeperat primo anno quinquagesimae quintae

Olympiadis: quo tempore Cyrus rex Persarum, Babylonios, Chaldaeosque superavit, et post mortem Jaddi sacerdotis, qui sub Alexandro templo praefuit, suscepit pontificatum Onias: quo tempore Seleucus, subjugata Babylone, diadema totius Syriae, et Asiae capiti suo imposuit, anno duodecimo mortis Alexandri. In quod tempus supputantur omnes anni a Cyri imperio, ducenti quadraginta octo. Ex qua aetate Scriptura Machabaeorum regnum Graecorum enumerat. Post Oniam praefuit Judaeis pontifex Eleazarus. Quo tempore Septuaginta Interpretes Scripturas sanctas Alexandriae dicuntur in Graecum vertisse sermonem: post quem alter Onias, cui successit Simon, quo regente populum, Jesus filius Sirach scripsit librum qui Graece *παραρετὸς* appellatur, et plerisque Salomonis falso dicitur. Cui successit in pontificatum alius Onias, quo tempore Antiochus Judaeos diis gentium immolare cogebat. Quo mortuo, Judas Machabaeus purgavit templum, et idolorum simulacra contrivit. Cui successit frater Jonathan: et post eum rexit populum Simon frater utriusque, in cujus morte ducentesimus septuagesimus septimus regni Syriae impletus est annus: et usque ad hoc tempus, Machabaeorum primus liber historiam continet. Supputanturque a primo anno Cyri regis Persarum, usque ad finem primi Machabaeorum voluminis, et mortem Simonis pontificis, anni quadringenti viginti quinque. Post quem Joannes tenuit Pontificatum, annis viginti novem: quo mortuo Aristobolus, uno anno praefuit populo: qui primus reversus de Babylone, diadema insigne regiae potestatis cum honore pontificatus assumpsit. Hujus successor fuit Alexander, rex **687** pariter, et pontifex, qui rexit populum annis viginti septem: et hactenus, a primo anno Cyri regis, et captivorum reditu, qui in Judaeam venire voluerunt,

supputantur anni quadringenti octoginta tres: quos septem, et sexaginta duae hebdomadae, id est, sexaginta novem simul efficiunt. Et hoc omni tempore pontifices rexerunt populum Judaeorum, quos ego nunc arbitror vocari Christos duces. Mortuo autem novissimo eorum Alexandro, huc atque illuc in varias partes absque ullo duce gens Judaeorum seditionibus vexabatur, in tantum ut Alexandra, quae et Salina vocabatur, ejusdem Alexandri uxor, obtineret imperium, et pontificatum quidem Hircano filio reservaret: Aristobolo autem alteri filio regnum traderet, quod obtinuit annis decem. Pugnantibus autem contra se intestina seditione germanis, et gentem Judaeorum in diversa studia trahentibus, supervenit Cneus Pompeius dux Romani exercitus, captaque Jerosolyma, usque ad adyta templi ingressus est, quae vocabantur *sancta sanctorum*: vinctumque [Al. victumque] Aristobolum Romam misit servans triumpho suo, et pontificatum Hircano fratri ejus tradidit. Tunc primum gens Judaeorum Romanis facta est tributaria. Post quem Herodes filius Antipatris, interfecto Hircano, regnum Judaeorum senatusconsulto accepit, et primus alienigena Judaeis praefuit. Qui pontificatum quoque nequaquam juxta legem Moysi, mortuis parentibus, tradebat liberis, sed alienis, et nec ipsis multo tempore, nisi ob gratiam et pretium, divinae legis jussa contemnens.» Ponit et aliam idem Eusebius explanationem, quam si voluerimus in Latinum sermonem vertere, extendemus libri magnitudinem. Haec est ergo interpretationis ejus sententia: A sexto anno Darii, qui post Cyrum, et Cambysen filium ejus regnavit in Persis, quando templi opera consummata sunt, usque ad Herodem, et Caesarem Augustum, numerat hebdomadas septem et sexaginta duas, quae faciunt annos

quadringentos **688** octoginta tres: quando Christus, hoc est, Hircanus, novissimus pontifex de genere Machabaeorum, ab Herode jugulatus est, et cessavit juxta legem Dei pontificum successio. Civitatem quoque et ipsum sanctuarium sub duce Romano, Romanus vastavit exercitus, sive ipse Herodes, qui per Romanos indebitum in Judaeos arripuit imperium. Quodque infert: *Confirmabit enim pactum multis hebdomada* [Al. hebdomadis]. *Una, et in dimidio hebdomadis deficiet hostia, et sacrificium*, sic interpretatur, quod et Herode regnante apud Judaeam, et Augusto apud Romanos, Christus natus sit, qui tribus annis, et sex mensibus juxta Evangelistam Joannem Evangelium praedicavit, et confirmavit veri Dei cultum multis: haud dubium cum apostolis, et credentibus, quando post passionem Domini in dimidia rursum hebdomada defecit hostia, et sacrificium. Quidquid enim in templo postea factum est, non fuit sacrificium Dei, sed cultus diaboli, cunctis in commune clamantibus: *Sanguis ejus super nos et super filios nostros (Matth. XXVII, 25)*. Et: *Non habemus regem, nisi Caesarem*. Quem locum in Chronico ejusdem Eusebii, quem ante annos plurimos in Latinam linguam vertimus, diligens lector plenius edissertum poterit invenire. Quod autem a perfectione templi usque ad decimum Augusti imperatoris annum, quando, interfecto Hircano Herodes Judaeam obtinuit, septem et sexaginta duae hebdomadae, id est, quadringenti octoginta tres supputentur anni, sic possumus approbare: sexagesimae sextae [Lege utrobique septimae]. Olympiadis primo anno, hoc est, Darii sexto, completa est templi aedificatio, et centesimae octogesimae sextae Olympiadis anno tertio, id est, Augusti decimo, Herodes in Judaeos cepit imperium: qui faciunt annos quadringentos octoginta tres, per singulas Olympiades,

quadriennio supputato. Dicit idem Eusebius, et aliam opinionem, quam ex parte non reprobo: quod plerique unam hebdomadam annorum in septuaginta annos extendant, per singulos hebdomadis annos, decennio supputato. Et volunt a passione Domini usque ad Neronis imperium, annos esse triginta quinque; quando contra Judaeos Romana primum **689** arma commota sunt, et hanc esse dimidiam hebdomadam annorum septuaginta. Postea vero a Vespasiano et Tito, et deinceps quando Jerosolyma templumque succensum est, usque ad Trajanum, alios esse annos triginta quinque, et hanc esse hebdomadam de qua angelus loquitur Danieli: *Confirmabit autem pactum multis hebdomada una*. In totum enim orbem per apostolos Evangelium praedicatum est, qui usque ad illud tempus perseveraverunt, tradentibus ecclesiasticis historiis Joannem evangelistam usque ad tempora vixisse Trajani. Sed nescio quomodo superiores hebdomadas septem, et sexaginta duas, per septenos annos, et hanc unam per denos, id est, septuaginta annis possimus accipere. Haec Eusebius. Hyppolitus autem de eisdem hebdomadibus opinatus est ita : Septem hebdomadas ante reditum populi supputat, et sexaginta duas post reditum, usque ad nativitatem Christi; quarum tempora omnino non congruunt. Siquidem regni Persarum ducenti, et triginta supputantur anni, et Macedonum trecenti, et post illos usque ad nativitatem Domini, anni triginta, hoc est, ab initio Cyri regis Persarum usque ad adventum Salvatoris, anni quingenti sexaginta. Novissimam quoque hebdomadam ponit in consummatione mundi, quam dividit in Eliae tempora, et antichristi, ut tribus et semis annis ultimae hebdomadis, Dei notitia confirmetur. De qua dictum est: *Confirmabit pactum multis hebdomada una* (**Dan. IX, 27**): Et tribus aliis annis sub

antichristo deficiet hostia, et sacrificium. Adveniente autem Christo, et iniquum spiritu oris sui interficiente, usque ad consummationem, et finem perseveret desolatio. Apollinarius autem Laodicens omni praeteritorum temporum se liberans quaestione, vota extendit in futurum, et periculose de incertis profert sententiam. Quae si forte hi qui post nos victuri sunt statuto tempore completa non viderint, aliam solutionem quaerere compellentur, et magistrum erroris arguere. Dicit ergo, ut verbum e verbo interpreter, ne calumniam videar facere non dicenti: In quadringentis nonaginta annis peccata, et omnia **690** quae ex peccatis oriuntur vitia comprimenda: post quae ventura sint bona, et reconciliandum Deo mundum in adventu Christi Filii ejus. Ab exitu enim Verbi, quando Christus de Maria generatus est virgine, usque ad quadragesimum nonum annum, id est, finem septem hebdomadarum, Israelis expectatam poenitentiam. Postea vero ab octavo Claudii Caesaris anno, contra Judaeos Romana arma correpta. Tricesimo enim juxta evangelistam Lucam anno aetatis suae coepit in carne Dominus Evangelium praedicare (**Luc. I**), et juxta Joannem evangelistam (**Joan. II, et XI**), per tria paschata duos postea implevit annos, et exinde sex Tiberii supputantur anni, et quatuor C. Caesaris cognomento Caligulae, et octo Claudii, id est, simul anni quadraginta novem, qui faciunt hebdomadas annorum septem. Cum autem quadringenti triginta quatuor anni post hoc fuerint evoluti, id est, sexaginta duae hebdomadae, tunc ab Elia, qui venturus est juxta sermonem Domini Salvatoris (**Luc. I**), ut restituat cor patrum ad filios, in ultima hebdomade aedificandam Jerusalem, et templum, per annos tres et semis: venturumque Antichristum, et juxta apostolum sessurum in templo Dei (**II Thess. II**), et interficiendum spiritu Domini

Salvatoris, postquam contra sanctos dimicaverit: atque ita fieri, ut media hebdomas confirmet testamentum Dei cum sanctis, et rursum media cessationem victimarum esse praenuntiet sub Antichristo, qui ponet abominationem desolationis, id est, idolum et statuam proprii Dei in templo, et erit extrema vastitas, et condemnatio populi Judaeorum, qui sprete veritate Christi, receperunt Antichristi mendacium. Asserit autem idem Apollinarius hanc se temporum capere conjecturam, quia Africanus scriptor temporum, cujus supra expositionem posui ultimam hebdomadam in fine mundi esse testetur: nec posse fieri, ut junctae dividantur aetates; sed omnia sibi juxta prophetiam Danielis esse tempora copulanda. Clemens vir eruditissimus, presbyter Alexandrinae Ecclesiae, parvipendens annorum, numerum, **691** a Cyro rege Persarum, usque ad Vespasianum, et Titum imperatores Romanos, septuaginta annorum hebdomadas dicit esse completas, id est, annos quadingentos nonaginta, additis in ipso numero duobus millibus trecentis diebus, de quibus supra diximus: Persarumque, et Macedonum, et Caesarum tempora in his hebdomadibus enumerare conatur, cum juxta diligentissimam supputationem, a primo anno Cyri regis Persarum atque Medorum, in quo imperavit et Darius, usque ad Vespasianum, et eversionem templi, supputentur anni sexcenti triginta. Origines cum profuisset hoc idem capitulum, hortatus est nos, ut quaeramus quod non intelligimus, et quia non habebat locum allegoria, in qua est libera disputatio, historiae veritate conclusus, haec in decimo Stromatum volumine breviter annotavit: «Studiosius requirenda sunt tempora a primo anno Darii filii Assueri usque ad adventum Christi, quot anni sint, et quae in illis gesta dicantur, et videndum est an ea possimus adventui Domini coaptare.

«Tertullianus quid dixerit, ex eo libro quem contra Iudaeos scripsit, nosse poterimus, cujus verba breviter ponenda sunt: «Unde igitur ostendemus, quia Christus venit intra sexaginta duas hebdomadas? Numeremus a primo anno Darii, quoniam ipso tempore ostenditur Danieli visio ipsa. Dicit enim ei: *Intellige, et conjice a prophetatione* **692** *sermonis respondere me tibi haec.* Unde a primo anno Darii debemus computare, quando hanc vidit visionem Daniel. Videamus igitur anni quomodo impleantur usque ad adventum Christi. Darius annis regnavit decem et novem; Artaxerxes annis quadraginta; Ochus qui et Cyrus, annis viginti quatuor; Argus anno uno. Darius alius, qui et Melas nominatus est, annos viginti unum. Alexander Macedo annis duodecim. Deinde post Alexandrum (qui et Medis, et Persis regnaverant, quos devicerat, et in Alexandria regnum suum firmaverat, quando et nomine suo eam appellavit) regnavit illic in Alexandria Soter annis triginta quinque: cui successit Philadelphus, regnans annis triginta octo. Post hunc Evergetes regnavit annis viginti quinque: deinde Philopator annis decem et septem, et post hunc Epiphanes annis viginti quatuor. Item alius Evergetes annis viginti novem. Soter annis triginta octo. Ptolemaeus annis triginta septem. Cleopatra annis viginti mensibus quinque. Item Cleopatra conregnavit Augusto annis tredecim. Post Cleopatram Augustus aliis annis quadraginta tribus imperavit. Nam omnes anni Augusti imperii fuerunt numero (*Al. anni*) quinquaginta sex. Videamus (*Al. videmus*) autem quoniam in quadragesimo primo anno imperii Augusti, qui post mortem Cleopatrae imperavit, **693** nascitur Christus, et supervixit idem Augustus, ex quo natus est Christus, annos numero quindecim. Et erunt reliqua tempora annorum in diem Nativitatis Christi, in annum

Augusti quadragesimum primum, post mortem Cleopatrae, anni quadringenti triginta septem, menses quinque. Unde adimplentur sexaginta duae hebdomades et dimidia, quae efficiunt annos quadringentos triginta septem, menses sex in diem Nativitatis Christi. Et manifestata est justitia aeterna, et unctus est sanctus sanctorum, id est, Christus, et signata est visio, et prophetia, et dimissa sunt peccata, quae per fidem nominis Christi omnibus in eum credentibus tribuuntur. Quid est autem quod dicit, *signari visum et prophetiam*? quoniam omnes prophetae nuntiabant de ipso quod esset venturus, et pati haberet. Igitur quoniam impleta est prophetia per adventum ejus, propterea signari visionem, et prophetiam dicebat, quoniam ipse est signaculum omnium prophetarum, adimplens omnia quae retro de eo prophetae nuntiabant. Post adventum enim, et passionem ejus [*Al.* Christi], jam non est visio, neque Prophetia [*Al.* prophetae] quae Christum nuntiet esse venturum. Et post paululum: Videamus, inquit, quid aliae septem, et dimidia hebdomades quae sunt subdivisae in abscissione priorum hebdomadarum, in quo actu sint adimpletae. Post Augustum enim, qui supervixit post nativitatem Christi, anni quindecim efficiuntur. Cui successit Tiberius Caesar, et imperium habuit annis viginti duobus, mensibus septem, diebus viginti octo. Hujus imperii decimo quinto anno patitur Christus, annos **694** habens quasi triginta tres cum pateretur. Item Caius Caesar qui et Caligula, annis tribus, mensibus octo, diebus tredecim. Nero annis novem, mensibus novem diebus tredecim. Galba mensibus septem, diebus viginti octo. Otho mensibus tribus, diebus quinque. Vitellius mensibus octo, diebus viginti octo. Vespasianus anno primo imperii sui debellavit Judaeos, et fiunt anni numero quinquaginta duo, menses sex. Nam imperavit annis

undecim, atque ita in diem expugnationis suae, Judaei impleverunt hebdomadas septuaginta praedictas a Daniele.» Hebraei quid de hoc loco sentiant brevi sermone pertringam [*Al. perstrinxi*], fidem dictorum his a quibus dicta sunt derelinquens. Dicamus igitur παραφραστικῶς, ut sensus manifestior fiat. O Daniel, scito quod a die hac qua tibi nunc loquor (erat autem annus primus Darii, qui occidit Balthasar, et regnum Chaldaeorum in Persas Medosque transtulit) usque ad septuagesimam annorum hebdomadam, hoc est annos quadringentos nonaginta, haec populo tuo per partes accident. Primum propitiabitur tibi Deus, quem nunc magnopere deprecaris, et delebitur peccatum, et finem accipiet praevaricatio. Nunc enim urbe deserta, et templo usque ad fundamenta destructo, in luctu est populus constitutus: sed non post grande tempus instaurabitur. Et non solum hoc fiet in his septuaginta hebdomadibus ut aedificetur civitas, et templum instauretur, sed nascatur Christus, id est, justitia sempiterna. Et signabitur visio, et prophetia, ut nequaquam propheta inveniatur in Israel, et ungatur sanctus sanctorum. De quo in Psalterio legimus: *Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo laetitiae* **695** *prae consortibus tuis* (**Ps. XLIV, 8**). Qui et in alio loco dicit de se: *Sancti estote, quia et ego sanctus sum* (**Levi XIX, 2**). Scito igitur quoniam a die hac qua hunc tibi loquor, et Dei sermone promitto, quod revertatur populus, et Jerusalem instauretur, usque ad Christum ducem, et perpetuam desolationem templi, hebdomadae numerentur sexaginta duae, necnon et aliae septem hebdomadae, in quibus juxta ordinem suum duae res fient, de quibus et ante jam dixi, quod revertatur populus, et aedificetur platea a Neemia et Esdra. In fine ergo hebdomadarum complebitur Dei sententia in angustia temporum, quando rursus destruetur templum, et

capietur civitas. Nam post sexaginta duas hebdomadas occidetur Christus, et non erit ejus populus qui eum negaturus est, sive ut illi dicunt, non erit illius [*Al. illis*] imperium, quod putabant se retenturos. Et quid dico de Christo occidendo, et populo penitus deserendo auxilio Dei, cum civitatem, et sanctuarium dissipaturus sit populus Romanus, cum duce venturo Vespasiano? Quo mortuo, transactis septem hebdomadis, id est, annis quadraginta novem, Aelius Hadrianus, et quo postea de ruinis Jerusalem urbs Aelia condita est, rebellantes Judaeos, Timo Rufo magistro exercitus pugnante, superavit. Et tunc deficient hostia et sacrificium, et usque ad consummationem mundi, et finem perseverabit desolatio. Nec nos, inquiunt, moveat, quod primum numerentur septem hebdomadae, et postea sexaginta duae, et rursum una, quae in duas partes dividitur. Est enim hoc idioma sermonis Hebraici, et antiquorum sermonis Latini, ut ante minorem numerum supputent, et postea majorem. Verbi gratia, non juxta proprietatem linguae nostrae nunc dicimus: Abraham vixit annis centum septuaginta quinque: illi econtrario loquuntur: vixit Abraham annis quinque, et septuaginta, et centum. Non igitur ut legitur ita impletur, sed ut totum pariter supputetur, ita finem accipit. Nec ignoramus quosdam illorum dicere, quod una hebdomada, de qua scriptum est: **696** *Confirmabit pactum multis hebdomada una*: dividatur in Vespasiano et in Hadriano: quod juxta historiam Josephi, Vespasianus et Titus tribus annis et sex mensibus pacem cum Judaeis fecerint. Tres autem anni et sex menses sub Hadriano supputantur, quando Jerusalem omnino subversa est, et Judaeorum gens catervatim caesa; ita ut Judaeae quoque finibus pellerentur. Haec loquuntur Hebraei, non magnopere curantes a primo anno Darii regis Persarum,

usque ad extremam subversionem Jerusalem, quae sub Hadriano eis accidit, supputari Olympiades centum septuaginta quatuor, id est, annos sexcentos nonaginta sex, qui faciunt hebdomadas Hebraicas nonaginta novem, et annos tres: quando Cochebas dux Iudaeorum oppressus est, et Jerusalem usque ad solum diruta est.

(Cap. X.---Vers. 1.) *Anno tertio Cyri regis Persarum, verbum revelatum est Danieli, cognomento Balthasar, et verbum verum, et fortitudo magna: intellexitque sermonem. Intelligentia enim est opus in visione.* Et quomodo in fine primae legimus visionis: *Fuit autem Daniel usque ad annum primum Cyri regis?* Fuisse ergo eum apud Chaldaeos in pristina dignitate purpura byssoque vestitum, usque ad annum primum Cyri regis intelligimus, quando subvertit Chaldaeos, et postea coepit esse cum Dario filio Assueri de semine Medorum, qui imperavit super regnum Chaldaeorum. Aut certe jam Dario mortuo, cujus anno primo septuaginta hebdomadarum sacramenta conoverat; nunc tertio anno regis Cyri haec vidisse narratur. *Et verum verbum, et fortitudo magna.* Sive Dei qui ista facturus est, sive prophetae qui haec intellecturus est.

(Vers. 2.) *In diebus illis ego Daniel lugebam trium hebdomadarum diebus: panem desiderabilem non comedi, et caro, et vinum non introierunt in os meum: sed neque unguento unctus sum, donec complerentur trium hebdomadarum dies.* Hoc docemur exemplo, tempore jejunii a cibis delicatioribus abstinere (quod ego puto nunc dici panem desiderabilem), nec carnem comedere, nec vinum bibere: **697** insuper et unguenta non quaerere. Qui mos apud Persas et Indos hodie quoque servatur, ut pro balneis utantur

unguentis. Tres autem jungit hebdomadas affligens animam suam: ne transitoria et fortuita videatur deprecatio. Secundum Anagogen vero hoc dicendum est quod qui in luctu est, et sponsi luget absentiam, non comedit panem desiderabilem, qui de coelo descendit; neque solidum capit cibum, qui intelligitur in carne, nec bibit vinum, quod laetificat cor hominis, nec exhilarat faciem in oleo, juxta illud quod in psalmis legimus: *Ut exhilaret faciem in oleo* (**Ps. CIII, 15**). Hoc autem jejunio sponsa impetrabiles facit lacrymas, quando sponsus fuerit ablati ab ea. Recte quoque Daniel audet Dominum deprecari, quia jam ex parte primo anno regis Cyri, Judaeorum fuerat laxata captivitas.

(Vers. 4.) *Die autem vicesima et quarta mensis primi, eram juxta fluvium magnum qui est Tigris*. Et Ezechiel juxta fluvium Chobar vidit visionem magnam (**Ezech. I**). Et Domino Salvatori, et Baptistae Joanni super fluentia Jordanis aperiuntur coeli (**Mat. III**). Unde eorum deliramenta conticescant, qui umbras et imagines in veritate quaerentes, ipsam conantur evertere veritatem, ut flumina, et arbores, et paradysum putent allegoriae legibus se debere subruere.

(Vers. 5.) *Et levavi oculos meos, et vidi*. Elevatione opus est oculorum, ut visionem mysticam cernere valeamus.

Et ecce vir unus vestitus lineis. Pro *lineis*, quod interpretatus est Aquila, Theodotio BADDIM posuit, Septuaginta, *byssina*, Symmachus ἐξαίρετα, id est *praecipua*. Pro eo autem, quod nos juxta Hebraicum vertimus: *ecce vir*, Symmachus posuit, *quasi vir*: non enim vir erat, sed viri habebat similitudinem.

Et renes ejus accincti auro obryso. Pro quo in Hebraeo legitur OPHAZ, quod Aquila ita interpretatus est: *Et lumbi ejus accincti erant colore ὠφάζ.*

698 (Vers. 6.) *Et corpus ejus quasi chrysolithus.* Pro chrysolitho, qui unus est de duodecim lapidibus qui ponuntur in Logio Pontificis, in Hebraeo habet THARSIS, quod Theodotio et Symmachus eodem verbo interpretati sunt: Septuaginta vero *mare* appellaverunt, juxta illud quod in psalmo legimus: *In spiritu violento confringes naves Tharsis* (Ps. XLVII, 8), id est, *maris*. Et Jonas fugere cupiebat non in *Tharsum* urbem Ciliciae, ut plerique aestimant, litteram ponentes pro littera, vel Indiae regionem, ut putat Josephus: sed absolute in pelagus (**Jon. I**).

(Vers. 7.) *Vidi autem ego Daniel solus visionem: porro viri qui erant mecum non viderunt: sed terror nimius irruit super eos, et fugerunt in absconditum.* Et Paulus apostolus simile quid in Actibus apostolorum passus est, ut, caeteris non cernentibus, visionem solus aspiceret (**Actor. XXII**).

(Vers. 10.) *Et ecce manus tetigit me, et erexit me super genua mea, etc.* In hominis figura videtur angelus, et humanam ad prophetam jacentem mittit manum: ut sui generis corpus aspiciens nequaquam paveat.

(Vers. 11.)---*Et dixit ad me: Daniel vir desideriorum, etc.* Congruenter vir desideriorum vocatur, qui instantia precum et afflictione corporis, jejuniorumque duritia cupit scire ventura, et Dei secreta cognoscere. Pro viro desideriorum Symmachus interpretatus est, *virum*

desiderabilem. Omnis enim sanctus habens in se animae pulchritudinem, amatur a Domino.

(Vers. 12.) *Et dixit ad me: Noli metuere, Daniel: quia ex die primo quo posuisti cor tuum ad intelligendum, ut te affligeres in conspectu Dei [Al. Domini] tui, exaudita sunt verba tua, et ego egressus sum ad verba tua [Vulg. veni propter sermones tuos].* Vicesima quarta die mensis primi, id est, Nisan, expletis tribus hebdomadibus, hoc est, viginti diebus et uno cernit hanc visionem: et audit ab angelo, quod ex die primo quo orare coeperit, et affligere se in conspectu Dei, exaudita sunt verba ejus. Quaeritur, si statim exauditus est, cur non statim **699** ad eum missus sit angelus. Data est ei per moram occasio amplius Deum deprecandi: ut ex eo quod plus desiderat, per laborem plus audire mereatur. Quod autem ait: *Et ego ingressus sum ad verba tua*, hunc habet sensum: Postquam tu coepisti bonis operibus, et lacrymis atque jejuniis Dei invocare misericordiam, et ego accepi occasionem, ut ingrederer in conspectu Dei, et orarem pro te.

(Vers. 13.) *Princeps autem regni Persarum restitit mihi viginti et uno diebus.* Videtur mihi hic esse angelus cui Persis credita est, juxta illud quod in Deuteronomio legimus: *Quando dividebat Altissimus gentes et disseminabat filios Adam: statuit terminos gentium juxta numerum angelorum Dei (Deut. XXXII, 8).* Isti sunt principes de quibus et Paulus apostolus loquitur: *Sapientiam loquimur inter perfectos, quam nullus principum saeculi hujus cognovit. Si enim cognovissent, numquam Dominum gloriae crucifixissent (I Cor. II, 6).* Restitit autem princeps, id est, angelus Persarum, faciens pro credita sibi provincia, ne captivorum omnis populus dimitteretur. Et forsitan cum

prima die ex quo posuit cor suum propheta ad intelligendum, exauditus sit a Deo, idcirco non statim missus est angelus qui ei Dei indulgentiam nuntiaret: quia viginti et uno diebus restitit ei princeps Persarum, enumerans peccata populi Judaeorum, quod juste tenerentur captivi, et dimitti non deberent.

Et ecce Michael unus de principibus primis venit in adiutorium mihi [Vulg. meum]. Resistente Persarum angelo precibus tuis, et meae legationi, qui orationes tuas Deo offerebam, venit in adiutorium mihi angelus Michael qui praeest populo Israel. Principes autem primos, archangelos intelligimus.

Et ego remansi ibi juxta regem Persarum. Regem Persarum angelum, id est, principem vocat, et ostendit quod juxta Michaelem sit paululum moratus, qui contra principem Persarum loquebatur.

(Vers. 14.) *Veni autem ut docerem te quae ventura sint populo tuo in novissimis diebus.* Quod Daniel deprecatus est, hoc a Deo meretur audire, quid futurum sit populo Israel non in vicino tempore, sed **700** in novissimis diebus, id est, in consummatione saeculi.

(Vers. 16.) *Domine mi, in visione tua dissolutae sunt compages meae, etc.* Sic Theodotio interpretatus est, juxta illud quod in centesimo secundo psalmo legimus: *Benedic, anima mea, Domino, et omnia interiora mea, nomen sanctum ejus.* Prius enim quam visionem Dei videre mereamur, interiora nostra foras aspiciunt; cum autem viderimus visionem Dei, convertentur in nos interiora nostra, toti in illis

sumus de quibus et in alio psalmo scribitur: *Omnis gloria ejus filiae regum ab intus, in fimbriis aureis (Ps. XLIV, 41).*

(Vers. 19.) *Cumque loqueretur mecum, convalui, et dixi: Loquere, Domine mi, quia confortasti me. Et ait.* Nisi enim confortasset eum tactus quasi filii hominis, et pavor recessisset ex corde, sacramenta Dei audire non poterat, et idcirco nunc ait: Quia confortasti me, loquere, Domine. Tu enim fecisti ut possim, et audire, et sentire quae loqueris.

(Vers. 20.) *Numquid scis quare venerim ad te? et nunc revertar ut praelier adversum principem Persarum.* Quod dicit hoc est: Veni quidem ut docerem te exauditas preces tuas: sed reversurus sum rursum ut pugnem contra principem Persarum in conspectu Dei, qui non vult populum tuum de captivitate laxari.

Cum enim [Vulg. ergo] egrederer, apparuit princeps Graecorum ingrediens [Vulg. veniens]. Ego, inquit, egrediebar de conspectu Dei, ut tibi nuntiarem quae ventura sunt populo tuo in novissimis diebus: licet adhuc non sim securus, stante Persarum principe, et contradicente tuis precibus ac meae legationi. Et ecce princeps Graecorum, id est, Macedonum, veniebat, et ingressus est in conspectu Dei, ut accusaret Persarum principem atque Medorum: ut in locum eorum, regnum Macedonum succederet. Et revera mira sacramenta Dei; laxato enim de captivitate populo Judaeorum, Persarum regnum atque Medorum, interfecto Dario, subvertit Alexander, rex Macedonum, et princeps Graecorum vicit principem Persarum.

Verumtamen annuntiabo tibi quod expressum est in scriptura veritatis. Hic ordo lectionis est: Adhuc res in dubio est. Te enim precante Dominum, **701** et me offerente orationes tuas, stat e regione princeps Persarum, et non vult populum tuum de captivitate laxari. Ego autem, quia venit princeps Graecorum, et interim pugnat contra principem Persarum, habens illic Michaellem in adjutorium, donec illi inter se dimicant, referam tibi quae Deus mihi futura praedixerit, et tibi narranda praeceperit. Nullique oriatur scrupulus quare pro principe Macedonum, principem Graecorum dixerit, hoc est, Ἑλλήνων. Alexander enim rex Macedonum, primum subversa Graecia, et subjecta potestati suae, in Persas arma corripuit.

Et nemo est adjutor meus in omnibus his, nisi Michael princeps vester. Ego sum, inquit, angelus ille qui offero Deo orationes tuas, et nullus est alius qui adjutor meus sit rogandi pro vobis Deum, nisi Michael archangelus, cui creditus est populus Judaeorum. Et interim hoc tempore ego et princeps Graecorum communi labore adversum Persarum principem dimicamus. Revolvendae sunt veteres historiae, et considerandum ne forte illud tempus significet quando Persae a Graecis victi sunt. Juxta editionem Vulgatam usque ad finem libri una putatur visio, quae anno tertio Cyri Regis Persarum apparuit Danieli. Porro juxta Hebraicam veritatem, separata sunt quae sequuntur, et scripta ordine praepostero. De cujus causis supra diximus: Non enim sub Cyri anno tertio, sed sub Darii primo qui subvertit Balthasar, narrantur ista quae scripta sunt.

(Cap. XI.---Vers. 1.) *Ego autem ab anno primo Darii Medistabam, ut confortaretur et roboraretur.* Ego, inquit Daniel,

ab anno primo regis Darii qui subvertit Chaldaeos, et me de manu inimicorum, quantum in se fuit, liberavit (ob custodiam meam etiam lacum leonum suo signans annulo, ne me adversarii interficerent), stabam in conspectu Dei, et rogabam ejus clementiam, pro eo qui me diligebat, ut confortaretur, vel ipse, vel regnum ejus, et roboraretur. Cumque in oratione persisterem, haec, Domino respondente, cognovi. Consuetudinis autem prophetarum est, repente personas **702** introducere sine ulla praefatione verborum: ut est illud in psalmo tricesimo primo; cum enim rogasset Dominum propheta, et dixisset: *Tu es refugium meum a tribulatione mea quae circumdedit me; exsultatio mea, erue me a circumdantibus me*, repente persona Dei introducitur respondentis: *Intellectum tibi dabo, et instruam te in via hac qua gradieris: firmabo super te oculos meos* (**Vers. 7, 8**). Ergo et nunc narrante propheta: Ab anno primo Darii Medi, stabam et deprecabar, ut confortaretur et roboraretur ejus imperium, Deus repente respondit:

(Vers. 2.)---*Et nunc veritatem annuntiabo tibi*. Estque sensus: Quia vis nosse de Persarum regibus quid futurum sit, audi ordinem rerum, et ausculta quod quaeris.

Et ecce tres adhuc reges stabunt in Perside: et quartus ditabitur opibus nimis super omnes: et cum invaluerit divitiis suis, concitabit omnes adversum regnum Graeciae. Quatuor reges post Cyrum dicit in Perside surrecturos, Cambysen filium Cyri, et Smerden Magum qui Pantapten filiam Cambysis duxit uxorem. Qui cum a septem Magis fuisset occisus, et in locum ejus Darius suscepisset imperium, eadem Pantaptes nupsit Dario, et ex eo Xerxen genuit filium, qui potentissimus rex et ditissimus, adversum Graeciam

innumerabilem duxit exercitum, et ea gessit quae Graecorum narrant historiae. Succendit enim Athenas sub principe Callia, bellumque eo tempore gestum est in Thermopylis, et apud Salaminam navale certamen: quando Sophocles et Euripides clari habebantur, et Themistocles in Persas fugiens, hausto tauri sanguine, periit. Frustra igitur quidam Darium regem quartum, qui ab Alexandro superatus est, scribit; qui non quartus, sed quartus decimus post Cyrum Persarum rex fuit: quem septimo imperii sui anno et superavit et occidit Alexander. Et notandum quod, quatuor post Cyrum regibus Persarum enumeratis, novem praeterierit et transierit ad Alexandrum. Non enim curae fuit spiritui prophetali historiae ordinem sequi, sed praeclara quaeque perstringere.

703 (Vers. 3.) *Surget vero rex fortis, et dominabitur potestate multa: et faciet quod placuerit ei. Et cum steterit, conteretur regnum ejus.* Perspicue de magno Alexandro rege Macedonum loquitur, qui Philippi filius fuit: hic enim Illyricis, Thracibusque superatis, victa Graecia Thebisque subversis, transivit in Asiam: et fugatis Darii ducibus, urbem Sardis cepit: posteaque capta India, et urbe Alexandria condita, cum triginta et duos aetatis haberet annos, et duodecimum imperii annum, in Babylone veneno periit.

(Vers. 4.) *Et dividetur in quatuor ventos coeli; sed non in posteros ejus, neque secundum potentiam illius qua dominatus est.* Post Alexandrum in quatuor ventos coeli: orientem videlicet, et occidentem, meridiem, et septentrionem, regnum illius divisum est. In Aegypto enim primus regnavit Ptolemaeus Lagi filius, id est, ad meridiem. In Macedonia Philippus, qui et Arideus, frater Alexandri, id est, ad occidentem. Syriae et Babylonis, et superiorum

locorum, Seleucus Nicanor, id est, ad orientem. Asiae et Ponti caeterarumque in ipsa plaga provinciarum Antigonus, id est, ad septentrionem. Haec secundum totius orbis plagas dicimus. Caeterum qui in Iudaea est, ad Aquilonem Syriam, et ad Meridiem Aegyptum habet. Quod autem ait: *sed non in posteros ejus*, hoc significat, quod liberos non habuerit: sed regnum ipsius in alienos laceratum sit: excepto fratre Philippo, qui Macedonas tenuit. Neque secundum potentiam illius qua dominatus est. Divisum enim in quatuor partes regnum imbecillius fuit: dum adversus se dimicant, et intestino furore bacchantur.

Lacerabitur [Al. delebitur] enim ejus regnum etiam in externos: exceptis his. Praeter regna quatuor, Macedoniae, Asiae, Syriae et Aegypti, etiam in alios obscuriores, et minores reges Macedonum regnum laceratum est. Significat autem Perdiccam, et Crateron, et Lysimachum. Nam Cappadocia, et Armenia, Bithynia, et Heraclia, Bosphorusque et aliae provinciae de potestate Macedonum recedentes, diversos sibi reges constituerunt.

(Vers. 5.) *Et confortabitur rex Austri.* Ptolemaeum indicat filium Lagi, qui primus regnavit in Aegypto, et vir prudentissimus fortissimusque ac ditissimus fuit, **704** et tantae potentiae, ut Pyrrhum regem Epirotarum expulsum restituerit [*Al. restitueret*] in regnum, Cyprumque obtinuerit et Phoenicen: et victo Demetrio filio Antigoni, Seleuco regni sui partem, quae ab Antigono fuerat ablata, restituerit: Cariam quoque obtineret, et multas insulas urbesque et regiones, de quibus non est hujus temporis scribere. Idcirco autem caetera regna dimittens, Macedoniae videlicet et Asiae, tantum de Aegypti et Syriae narrat regibus: quia in medio Iudaea posita,

nunc ab illis, nunc ab istis regibus tenebatur. Et Scripturae sanctae propositum est, non externam absque Judaeis historiam texere, sed eam quae Israeli populo copulata est.

Et de principibus ejus praevalere super eum: et dominabitur ditione. Multa enim dominatio ejus. Iste est Ptolemaeus Philadelphus secundus rex Aegypti, filius Ptolemaei superioris: sub quo LXX interpretes Alexandriae Scripturam sanctam in Graecum dicuntur vertisse sermonem: qui et Eleazaro pontifici multa Jerosolymam, et in templi donaria vasa transmisit: cujus bibliothecae praefuit Demetrius Phalereus, idem apud Graecos orator, et philosophus: tantaeque potentiae fuisse narratur, ut Ptolemaeum patrem vinceret. Narrant enim historiae habuisse eum peditum ducenta millia, equitum viginti millia, curruum vero duo millia, elephantos quos primus eduxit ex Aethiopia, quadringentos. Naves longas, quas nunc Liburnas vocant, mille quingentas; alias ad cibaria militum deportanda, mille: auri quoque et argenti grande pondus: ita ut de Aegypto per singulos annos quatuordecim millia, et octingenta talenta argenti acceperit: et frumenti artabas (quae mensura tres modios et tertiam modii partem habet) quinquies et decies centena millia.

(Vers. 6.) *Et post finem annorum foederabuntur* (sive, ut Theodotio interpretatus est: *Et post annos illius commiscentur*). *Filiaque regis Austri veniet ad regem Aquilonis, facere amicitiam: et non obtinebit fortitudinem brachii, nec stabit semen ejus; et tradetur ipsa, et qui adduxerunt eam juvenes [Vulg. adolescentes] ejus: qui confortabant eam in temporibus.* Primum Syriae regnavit, ut diximus, Seleucus, cognomento Nicanor. Secundus

Antiochus, qui appellatus est Sother. Tertius et ipse Antiochus, **705** qui vocabatur Θεός, id est, *Deus*. Iste adversus Ptolemaeum Philadelphum, qui secundus imperabat Aegyptiis, gessit bella quamplurima, et totis Babylonis atque Orientis viribus dimicavit. Volens itaque Ptolemaeus Philadelphus post multos annos molestum finire certamen, filiam suam nomine Berenicen, Antiocho uxorem dedit, qui de priore uxore nomine Laodice, habebat duos filios, Seleucum, qui cognominatus est Callinicus, et alterum Antiochum. Deduxitque eam usque Pelusium: et infinita auri, et argenti millia dotis nomine dedit: Unde φορβοφόρος, id est, *dotalis* appellatus est. Antiochus autem Berenicen consortem regni habere se dicens, et Laodicen in concubinae locum, post multum temporis amore superatus, Laodicen cum liberis suis reducit in regiam. Quae metuens ambiguum viri animum, ne Berenicen reduceret, virum per ministros veneno interfecit. Berenicen autem cum filio qui ex Antiocho natus erat, Icadioni et Genneo Antiochiaie principibus occidendam tradidit: filiumque suum majorem Seleucum Callinicum in patris loco regem constituit. Et hoc est quod nunc dicitur: Post multos annos Ptolemaeus Philadelphus et Antiochus Θεός facient amicitias: et filia Austri regis, hoc est Ptolemaei, veniet ad regem Aquilonis, id est, ad Antiochum, ut inter patrem ac virum jungat amicitias. Et non poterit, inquit, obtinere, nec semen illius stare in regno Syriae; sed et ipsa Berenice, et qui eam adduxerunt, interficientur. Rex quoque Antiochus qui confortabat eam, hoc est, per quem poterat praevalere, veneno uxoris occisus est.

(Vers. 7-9.) *Et stabit de germine radicum ejus plantatio: et veniet cum exercitu, et ingreditur provinciam regis*

Aquilonis, et abutetur eis, et obtinebit. Insuper et deos eorum, et sculptilia, vasa quoque pretiosa auri et argenti captiva ducet in Aegyptum: ipse praevalebit adversus regem Aquilonis. Et intrabit in regnum rex Austri, et revertetur ad terram suam. Occisa Berenice, et mortuo Ptolemaeo Philadelpho patre ejus in Aegypto, frater illius et ipse Ptolemaeus cognomento Evergetes, tertius successit in regnum, de plantatione et de germine radicis ejus, eo quod esset germanus: et venit cum exercitu magno, et ingressus est provinciam **706** regis Aquilonis, id est, Seleuci cognomento Callinici, qui cum matre Laodice regnabat in Syria, et abusus est eis, et obtinuit, intantum ut Syriam caperet, et Ciliciam, superioresque partes trans Euphraten, et propemodum universam Asiam. Cumque audisset in Aegypto seditionem moveri, diripiens regnum Seleuci, quadraginta millia talentorum argenti tulit, et vasa pretiosa simulacraque deorum, duo millia quingenta: in quibus erant et illa quae Cambyses, capta Aegypto, et in Persas portaverat. Denique gens Aegyptiorum idololatriae dedita: quia post multos annos deos eorum retulerat, *Evergeten* eum appellavit. Et Syriam quidem ipse obtinuit; Ciliciam autem amico suo Antiocho gubernandam tradidit, et Xanthippo, alteri duci, provincias trans Euphraten.

(Vers. 10.) *Filii autem ejus provocabuntur: et congregabunt multitudinem exercituum plurimorum: et veniet properans, et inundans, et revertetur, et concitabitur: et congregietur cum robore ejus.* Post fugam et mortem Seleuci Callinici, duo filii ejus Seleucus cognomento Ceraunus, et Antiochus qui appellatus est Magnus, provocati spe victoriae et ultione parentis, exercitu congregato adversus Ptolemaeum

Philopatorem, arma corripunt. Cumque Seleucus major frater, tertio anno imperii esset occisus in Phrygia per dolum Nicanoris et Apaturii: exercitus qui erat in Syria Antiochum fratrem ejus cognomento Magnum de Babylone vocavit ad regnum. Et propterea nunc infert, quod duo quidem filii provocati sunt, et congregaverunt multitudinem exercituum plurimorum. Sed quod unus Antiochus Magnus venerit de Babylone in Syriam, quae eo tempore tenebatur a Ptolemaeo Philopatore filio Evergetis, qui quartus regnavit in Aegypto; cumque pugnasset adversum duces ejus, immo proditione Theodotii obtinuisset Syriam, quae per successionem jam a regibus Aegypti tenebatur, in tantam venit audaciam, contempta luxuria Philopatoris, et magicis artibus, quibus inservire dicebatur, ut ultro Aegyptiis bellum conaretur inferre.

(Vers. 11, 12.) *Et provocatus rex Austri, egredietur, et pugnabit adversum regem Aquilonis: et praeparabit multitudinem nimiam, et dabitur multitudo in manu ejus. Et capiet 707 multitudinem, et exaltabitur cor ejus: quia [Vulg. et] dejiciet multa millia: sed non praevalebit.* Ptolemaeus enim cognomento Philopator, amissa Syria, proditione Theodotii, congregavit plurimam multitudinem, et ingressus est adversus Antiochum Magnum, quem nunc regem Aquilonis vocat, juxta situm Aegypti et Judaeae provinciae; idem enim locus pro qualitate regionis, alteri ad Austrum, alteri ad Aquilonem situs est. Verbi gratia: Si de Judaea dicamus, Aegyptiis ad aquilonem, Syriis ad austrum est. Inito ergo certamine juxta oppidum Raphiae, quod in foribus Aegypti est, omnem Antiochus amisit exercitum, et per deserta fugiens, pene captus est. Cumque

cessisset Syria, ad extremum foedere et quibusdam conditionibus pugna finita est. Et hoc est quod Scriptura nunc dicit: *Dejiciet multa millia*, Ptolemaeus Philopator; sed non praevalebit. Adversarium enim suum capere non potuit. Quodque sequitur.

(Vers. 13, 14.) *Et convertetur rex Aquilonis, et praeparabit multitudinem multo majorem quam prius, et in fine temporum, annorumque veniet, properans cum exercitu magno et opibus nimis. Et in temporibus illis, multi consurgent adversum regem Austri.* Antiochum Magnum significat, qui contempta Ptolemaei Philopatoris ignavia, eo quod deperiret Agathocleam [*Al. Agathoclidam*] psaltriam, fratremque ejus, et ipsum Agathoclen haberet concubinum, quem postea Aegypti ducem constituit, incredibilem de superioribus locis Babylonis exercitum congregavit. Et Ptolemaeo Philopatore mortuo, adversum filium ejus, qui tunc quatuor annorum erat, et vocabatur Ptolemaeus Ἐπιφανής, rupto foedere, movit exercitum. Tanta enim dissolutionis et superbiae Agathocles fuit, ut subditae prius Aegypto provinciae rebellarent: ipsaque Aegyptus seditionibus vexaretur. Philippus quoque rex Macedonum, et Magnus Antiochus, pace facta, adversum **708** Agathoclen et Ptolemaeum Epiphanen dimicarent, sub hac conditione, ut proximas civitates regno suo singuli de regno Ptolemaei jungerent. Et hoc est quod nunc dicit, multos consurgere adversus regem Austri, Ptolemaeum scilicet Epiphanen, qui erat aetate puerili.

Filii quoque praevaricatorum populi tui extollentur, ut impleant visionem, et corruant [*Vulg. corruent*]. Pugnantibus contra se Magno Antiocho et ducibus Ptolemaei, in medio Judaea posita in contraria studia scindebatur: Aliis Antiocho,

aliis Ptolemaeo faventibus. Denique Onias sacerdos assumptis Judaeorum plurimis fugit in Aegyptum, et a Ptolemaeo honorifice susceptus, accepit eam regionem quae Heliopoleos vocabatur: et concedente rege, templum exstruxit in Aegypto simile templi Judaeorum, quod permansit usque ad imperium Vespasiani, annis ducentis quinquaginta. Ipsa autem urbs quae vocabatur Oniae, dimicantibus postea adversus Romanos Judaeis, ad solum usque deleta est: et neque urbis, neque templi, ullum restat vestigium. Sub occasione ergo Oniae Pontificis, infinita examina Judaeorum Aegyptum confugerunt. Eo tempore et Cyrenaeorum multitudo repleta est. Asserebat enim Onia se Isaiae implere vaticinium scribentis: *Erit altare Domini in Aegypto, et titulus Domini in terminis ejus (Isai XIX, 19)*. Et hoc est quod nunc dicit: *Filii praevaricatorum populi tui, qui dereliquerunt legem Domini, volentes in alio loco praeterquam jussum erat, Deo victimas immolare, extollentur in superbiam, et visionem, hoc est, Domini praeceptum se implere jactabunt. Sed corruent: quia et templum et urbs postea destruentur. Cumque Antiochus teneret Judaeam, missus Scopas Aetholus, dux Ptolemaei partium, adversus Antiochum fortiter dimicavit, cepitque Judaeam, et optimates Ptolemaei partium secum abducens, in Aegyptum reversus est.*

709 (Vers. 15, 16.) *Et veniet rex Aquilonis, et comportabit aggerem, et capiet urbes munitissimas, et brachia Austri non sustinebunt: et consurgent electi ejus ad resistendum, et non erit fortitudo. Et faciet veniens super eum juxta placitum suum, et non erit qui stet contra faciem ejus: et stabit in terra inclyta, et consumetur in manu ejus.* Antiochus enim volens

Judaeam recuperare, et Syriae urbes plurimas, Scopam ducem Ptolemaei juxta fontes Jordanis, ubi nunc Paneas condita est, inito certamine fugavit, et cum decem millibus armatorum obsedit clausum in Sidone. Ob quem liberandum misit Ptolemaeus duces inclytos Eropum, et Menoclem, et Damoxenum [*Vulg.* Damoxeum]. Sed obsidionem solvere non potuit: donec fame superatus Scopas manus dedit, et nudus cum sociis dimissus est. Quodque ait, *Comportabit aggerem*, illud significat, quod praesidium Scopae in arce Jerosolymorum, annitentibus Judaeis, multo tempore oppugnarit: et ceperit alias urbes, quae prius a Ptolemaei partibus tenebantur, Syriae, et Ciliciae, et Lyciae [*Al.* Lydiae]. Eo enim tempore captae sunt Aphrodisias, et Soloe, et Zephyrion, et Mallos, et Anemurium [*Al.* Anemurum], et Selenus, et Coracesium, et Coricus, et Andriace, et Limyra, et Patara [*Al.* Patra], et Xanthus, et ad extremum Ephesus: de quibus universis et Graeca, et Romana narrat historia. Quodque intulit: *Et stabit in terra inclyta, et consumetur, sive perficietur in manu ejus*; terram inclytam, sive, ut Septuaginta interpretati sunt, *voluntatis*, hoc est, quae complaceat Deo, Judaeam significat, et proprie Jerusalem, in qua honorifice susceptos eos qui partium Scopae erant, prosecutus est. Pro *terra inclyta*, quod interpretatus est Aquila, quem nos in hoc loco secuti sumus, Theodotio ipsum Hebraicum verbum posuit σαβῖν, pro quo Symmachus vertit, *terram fortitudinis*.

(Vers. 17.) *Et ponet faciem suam ut veniat ad tenendum universum regnum ejus, et recta faciet cum eo. Et filiam feminarum dabit ei, ut evertat illum* [*Vulg.* *illud*]. Ut evertat illum, hoc est, Ptolemaeum, sive illud, hoc est, regnum ejus.

Volens Antiochus non solum Syriam, et Ciliciam, et 710 Lyciam, et alias provincias, quae Ptolemaei fuerant partium, possidere, sed in Aegyptum quoque regnum suum extendere, filiam suam Cleopatram per Euclem Rhodium septimo anno regni adolescentis, despondit Ptolemaeo, et tertidecimo anno tradidit, data ei dotis nomine omni Coelesyria et Iudaea. Filiam autem feminarum per πλεονασμὸν vocat, ut est illud poeticum: Sic ore locuta est. Vocemque his auribus hausi.

(Vers. 18, 19.) *Et non stabit, nec illius erit. Et convertet faciem suam ad insulas, et capiet multas: et cessare faciet principem opprobrii sui, et opprobrium ejus convertetur in eum. Et convertet faciem suam ad imperium terrae suae, et impinget, et corruet, et non invenietur.* Neque enim obtinere potuit Aegyptum: quia Ptolemaeus Epiphanes et duces ejus, sentientes dolum, cautius se egerunt, et Cleopatra magis viri partes, quam parentis fovit. Unde venit se ad Asiam, et navali certamine adversum plurimas insulas dimicans, cepit Rhodum [*Al.* Hrodum], et Samum, et Colophonam [*Al.* Colophoniam et Boclam], et Phoeam, et alias multas insulas. Sed occurrit ei L. Scipio Nasica cum fratre suo Publio Scipione Africano, qui Annibalem vicerat. Cum enim consul Nasica frater Africani hebetioris esset ingenii, et contra regem potentissimum senatus ei bellum nollet credere, spontaneam legationem obtulit Africanus pro fratris injuria. Victus ergo Antiochus, intra Taurum regnare jussus est, et inde fugit ad Apamiam, ac Susam, et ultimas regni sui penetravit urbes. Cumque adversum Elimaeos pugnaret, cum omni est deletus exercitu. Et hoc est, quod nunc Scriptura dicit, quod multas

insulas ceperit: et vincente Romano, regnum Asiae perdiderit: et opprobrium ejus conversum sit in caput ejus: et ad extremum de Asia fugiens, reversus sit ad imperium terrae suae, et impegerit atque corruerit, et locus ejus non sit inventus.

(Vers. 20.) *Et stabit in loco ejus vilissimus, et indignus decore regio: et in paucis diebus conteretur, non in furore, nec in praelio.* Seleucum dicit cognomento Philopatorem **711** filium Magni Antiochi, qui nihil dignum Syriae et patris gessit imperio, et absque ullis praeliis inglorius periit. Porro Porphyrius non vult hunc esse Seleucum, sed Ptolemaeum Epiphanen, qui Seleuco sit molitus insidias, et adversum eum exercitum praepararit, et idcirco veneno sit interfectus a ducibus suis. Quod cum unus ab illo quaereret, tantas res moliens ubi haberet pecuniam? respondit, sibi amicos esse divitias. Quod cum divulgatum esset in populis, timuerunt duces ne auferret eorum substantiam, et idcirco eum maleficis artibus occiderunt. Sed quomodo potest in loco Magni Antiochi stare Ptolemaeus, qui hoc omnino non fecit: maxime cum LXX interpretati sunt, *et stabit de radice ejus plantatio*, id est, *de germine ejus, et semine*, percutiens dignitatem imperii: *et in paucis diebus conteretur absque ira et praelio*? Hebraei vilissimum et indignum decore regio Tryphonem intelligi volunt, qui tutor pueri arripuit tyrannidem.

(Vers. 21 seqq.) *Et stabit in loco ejus despectus: et non tribuetur ei honor regius, et veniet clam, et obtinebit regnum in fraudulentia. Et brachia pugnantis expugnabuntur a facie ejus, et conterentur insuper et dux foederis. Et post amicitias cum eo faciet dolum, et ascendet, et superabit in modico*

populo. Et abundantes, et uberes urbes ingreditur: et faciet quae non fecerunt patres ejus, et patres patrum ejus: rapinas, et praedam, et divitias eorum dissipabit, et contra firmissimas cogitationes inibit, et hoc usque ad tempus. Hucusque ordo historiae sequitur, et inter Porphyrium ac nostros [*Al. nos*], nulla contentio est. Caetera quae sequuntur usque ad finem voluminis, ille interpretatur super persona Antiochi qui cognominatus est *Epiphanes*, frater Seleuci, filius Antiochi Magni, qui post Seleucum undecim annis regnavit in Syria, obtinuitque Judaeam, sub quo Legis Dei persecutio et Machabaeorum bella narrantur. Nostri autem haec omnia de Antichristo prophetari arbitrantur qui ultimo tempore futurus est. Cumque eis videatur illud opponi: quare tantos in medio dereliquerit sermo propheticus, a Seleuco usque ad consummationem mundi: respondent quod et in priori historia ubi de regibus Persicis dicebatur, quatuor tantum reges post Cyrum Persarum posuerit, et **712** multis in medio transilitis, repente venerit ad Alexandrum regem Macedonum: et hanc esse Scripturae sanctae consuetudinem, non universa narrare, sed ea quae majora videantur exponere. Cumque multa quae postea lecturi et exposituri sumus, super Antiochi persona conveniant, typum eum volunt Antichristi habere: et quae in illo ex parte praecesserint, in Antichristo ex toto esse complenda. Et hunc esse morem Scripturae sanctae, ut futurorum veritatem praemittat in typis, juxta illud, quod de Domino Salvatore in septuagesimo primo psalmo dicitur, qui praenotatur Salomonis, et omnia quae de eo dicuntur, Salomoni non valent convenire: Neque enim permansit ille *cum sole et ante lunam generationis generationum (Psal. LXXI)*: neque dominatus est a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terrarum, nec omnes gentes

servierunt ei, neque ante solem permansit nomen ejus: nec benedictae sunt in ipso omnes tribus terrae, neque omnes gentes magnificaverunt eum. Ex parte autem et quasi in umbra, et imagine veritatis in Salomone praemissa sunt, ut in Domino Salvatore perfectius implerentur. Sicut igitur Salvator habet, et Salomonem, et caeteros sanctos, in typum adventus sui: sic et Antichristus pessimum regem Antiochum, qui sanctos persecutus est, templumque violavit, recte typum sui habuisse credendus est. Sequamur igitur expositionis ordinem, et juxta utramque explanationem, quid adversariis, quid nostris videatur, breviter annotemus. *Stabit*, inquiunt, *in loco* Seleuci, frater ejus Antiochus Epiphanes, cui primum ab his qui in Syria Ptolemaeo favebant non dabatur honor regius, sed postea simulatione clementiae obtinuit regnum Syriae. Et brachia pugnantis Ptolemaei, et universa vastantis, expugnata sunt a facie Antiochi atque contrita. Brachia autem fortitudinem vocat: unde et manus appellatur exercitus multitudo. Et non solum, ait, Ptolemaeum vicit fraudulentia, sed ducem quoque foederis, hoc est, Judam Machabaeum superavit dolis. Sive quod dicit hoc est: Cum ipse obtulisset pacem Ptolemaeo, et fuisset dux foederis, postea est ei molitus insidias. Ptolemaeum autem hic non Epiphanen significat, qui quintus regnavit in Aegypto, sed Ptolemaeum **713** Philometorem, filium Cleopatrae sororis Antiochi, cujus hic avunculus fuit. Et cum post mortem Cleopatrae Eulaius eunuchus nutritius Philometoris, et Leneus Aegyptum regerent, et repeterent Syriam quam Antiochus fraude occupaverat, ortum est inter avunculum et puerum Ptolemaeum praelium. Cumque inter Pelusium et montem Casium praelium commisissent, victi sunt duces Ptolemaei. Porro Antiochus parcens puero, et amicitias simulans,

ascendit Memphim, et ibi ex more Aegypti regnum accipiens, puerique rebus se providere dicens, cum modico populo omnem Aegyptum subjugavit sibi, et abundantes atque uberrimas ingressus est civitates. Fecitque quae non fecerunt patres ejus, et patres patrum illius. Nullus enim regnum Syriae ita vastavit Aegyptum; et omnes eorum divitias dissipavit; et callidus fuit, ut prudentes cogitationes eorum qui duces pueri erant, sua fraude subverteret. Haec Porphyrius sequens, Sutorium sermone laciniosissimo prosecutus est, quae nos brevi compendio diximus. Nostri autem et melius interpretantur, et rectius: quod in fine mundi haec sit facturus Antichristus, qui consurgere habet de modica gente, id est, de populo Judaeorum, et tam humilis erit atque despectus, ut ei non detur honor regius, et per insidias et fraudulentiam obtineat principatum, et brachia pugnantis populi Romani expugnentur ab eo, et conterantur: et hoc faciet quia simulabit se ducem esse foederis, hoc est, Legis et Testamenti Dei. Et ingredietur urbes ditissimas, et faciet quae non fecerunt patres ejus, et patres patrum illius. Nullus enim Judaeorum absque Antichristo in toto umquam orbe regnavit. Et contra firmissimas cogitationes sanctorum inibit consilium, facietque universa usque ad tempus: donec eum Dei voluntas facere ista permiserit.

(Vers. 25, 26.) *Et concitabitur fortitudo ejus, et cor ejus adversus regem Austri in exercitu magno. Et rex Austri provocabitur ad bellum multis auxiliis, et fortibus nimis: et non stabunt, quia inibunt adversum eum consilia. Et comedentes panem cum eo conterent eum: exercitusque ejus opprimetur, 714 et cadent interfecti plurimi.* Haec Porphyrius interpretatur de Antiocho, qui adversus Ptolemaeum sororis

suae filium profectus est cum exercitu magno. Sed et rex Austri, id est, duces Ptolemaei provocati sunt ad bellum multis auxiliis, et fortibus nimis, et non potuerunt resistere Antiochi consiliis fraudulentis; qui simulavit pacem cum sororis filio, et comedit cum eo panem, et postea occupavit Aegyptum. Nostri autem secundum superiorem sensum interpretantur omnia de Antichristo, qui nasciturus est de populo Judaeorum, et de Babylone venturus, primum superaturus est regem Aegypti, qui est unus de tribus cornibus, de quibus antea jam diximus.

(Vers. 27, 28.) *Duorum quoque regum cor erit ut male faciant, et ad mensam unam mendacium loquentur, et non proficient: quia adhuc finis in aliud tempus. Et revertetur in terram suam cum multis opibus.* Nulli dubium est quin Antiochus pacem cum Ptolemaeo fecerit, et inierit cum eo convivium, et dolos machinatus sit, et nihil profecerit: quia regnum ejus non potuerit obtinere, sed a militibus Ptolemaei ejectus sit. Verum ex eo quia Scriptura nunc dicit duos fuisse reges, quorum cor fuerit fraudulentum, ut sibi mutuo malefacerent, hoc secundum historiam non potest demonstrari. Ptolemaeus enim parvus aetate erat, et deceptus Antiochi fraude, illi malum cogitare quid potuit? Unde volunt nostri haec omnia referre ad Antichristum et ad regem Aegypti, quem primum superatus est.

(Vers. 29, 30.) *Et cor ejus adversum Testamentum sanctum, et faciet, et revertetur in terram suam. Statuto tempore revertetur, et venient ad Austrum: et non erit priori simile novissimum. Et veniet super eum trieres, et Romani, et percutietur.* Sive ut alius interpretatus est: *et comminabuntur ei.* Et Graeca, et Romana narrat historia, postquam reversus

est Antiochus expulsus ab Aegyptiis, venisse eum in Judaeam, hoc est, adversus Testamentum sanctum, et spoliasset templum, et auri tulisse quamplurimum, positoque in arce praesidio Macedonum, reversum in terram suam. Et post biennium rursum contra Ptolemaeum exercitum **715** congregasse, et venisse ad Austrum. Cumque duo fratres Ptolemaei, Cleopatrae filii, quorum avunculus erat, obsiderentur Alexandriae, legatos venisse Romanos: quorum unus Marcus Popilius Lenas, cum eum stantem invenisset in littore, et senatusconsultum dedisset, quo jubebatur ab amicis populi Romani recedere, et suo imperio esse contentus, et ille ad amicorum responsionem consilium distulisset, orbem dicitur fecisse in arenis baculo quem tenebat in manu, et circumscripsisse regem atque dixisse: Senatus et populus Romanus praecipunt, ut in isto loco respondeas, quid consilii geras. Quibus dictis ille perterritus ait: Si hoc placet senatui et populo Romano, recedendum est, atque ita statim movit exercitum. Percussus autem dicitur esse, non quod interierit, sed quod omnem arrogantiae perdiderit magnitudinem. De Antichristo nullus ambigit quin pugnaturus sit adversus Testamentum sanctum, et primum contra regem Aegypti dimicans, Romanorum protinus auxilio terreatur. Haec autem sub Antiocho Epiphane in imagine praecesserunt, ut rex sceleratissimus, qui persecutus est populum Dei, praefiguret Antichristum, qui Christi populum persecuturus est. Unde multi nostrorum putant ob saevitiae et turpitudinis magnitudinem, Domitium Neronem Antichristum fore.

Et revertetur, et indignabitur contra Testamentum sanctuarii, et faciet ac revertetur, et cogitabit de his [Vulg. adversum

eos] qui dereliquerunt Testamentum sanctuarii. Haec plenius in Machabaeorum gestis legimus (**I Mach. I**): quod postquam eum de Aegypto pepulerunt Romani, indignans venerit contra Testamentum sanctuarii, et ab his invitatus sit qui dereliquerant Legem Dei et se caeremoniis miscuerant ethnicorum. Quod plenius complendum est sub Antichristo, qui indignabitur contra Testamentum Dei, et cogitabit adversum illos quos vult Legem Dei derelinquere. Unde significantius interpretatus est Aquila: **716** *Et cogitabit, ut deseratur pactum sanctuarii.*

(Vers. 31.) *Et brachia ex eo stabunt, et polluent [Vulg. et polluant] sanctuarium fortitudinis, et auferent jube sacrificium, et dabunt abominationem in desolationem.* Pro *brachiis*, alius interpretatus est *semina*, ut significaret stirpem atque progeniem. Volunt autem eos significari qui ab Antiocho missi sunt post biennium quam templum exspoliaverat, ut tributa exigerent a Judaeis, et auferrent cultum Dei, et in templo Jerusalem, Jovis Olympii simulacrum et Antiochi statuas ponerent, quas nunc *abominationem desolationis* vocat, quando ablatum est holocaustum, et jube sacrificium. Quae universa in typo Antichristi, nostri praecessisse contendunt, qui se sessurus est in templo Dei, et se facturum ut Deum. Judaei autem nec de Antiocho Epiphane, nec de Antichristo, sed de Romanis intelligi volunt, de quibus supra dictum est: *Et venient trieres*, sive Itali atque Romani, et humiliabitur. Post multa, inquit, tempora de ipsis Romanis, qui Ptolemaeo venere auxilio, et Antiocho comminati sunt, consurget rex Vespasianus, surgent brachia ejus, et semina, Titus filius cum exercitu, et polluent sanctuarium, auferentque jube

sacrificium, et templum tradent aeternae solitudini. SIIM (), quippe et CHETHIM () quos nos *trieres et Romanos* interpretati sumus, Hebraei *Italos* volunt intelligi atque *Romanos*.

(Vers. 32). *Et impii in testamentum simulabunt fraudulenter. Populus autem sciens Deum suum, obtinebit et faciet.* Et hoc in Machabaeis legimus, quod quidem simulaverint se Legis Dei esse custodes, et postea cum gentibus pactum fecerint: alii vero permanserint in religione; quod et Antichristi temporibus futurum arbitror, quando refrigescet charitas multorum. De quibus Dominus loquitur in Evangelio: *Putas, Filius hominis veniens inveniet fidem super terram (Luc. XVIII, 8)?*

Et docti in populo docebunt plurimos, et 717 ruent in gladio, et in flamma, et in captivitate, et in rapina dierum. Quanta Judaei ab Antiocho passi sunt, Machabaeorum libri referunt, et triumphum eorum testimonio sunt: qui pro custodia legis Dei, flammam, et gladium, et servitutem, et rapinas, et poenas ultimas sustinuerunt. Quae futura nemo dubitet sub Antichristo, multis resistentibus potentiae ejus, et in diversa fugientibus. Quae Hebraei in ultima eversione templi, quae sub Vespasiano et Tito accidit, interpretantur, fuisse plurimos de populo qui scirent Dominum suum, et pro custodia Legis ejus interfecti sunt [*Al. sint*].

(Vers. 34, 35.) *Cumque corruerint, sublevabuntur auxilio parvulo, et applicabuntur eis plurimi fraudulenter. Et de eruditibus ruent, ut conflentur, et eligantur, et dealbentur usque ad tempus praefinitum, quia adhuc aliud tempus erit.* Parvulum auxilium, Mathathiam significari arbitratur Porphyrius, de vico [*Al. monte*] Modin; qui adversum duces

Antiochi rebellavit, et cultum veri Dei servare conatus est (**I Mach. II**). Parvum autem, inquit, auxilium vocat, quia occisus est in praelio Mathathias, et postea Judas filius ejus qui vocabatur Machabaeus, pugnans cecidit, et caeteri fratres ejus adversariorum fraude decepti sunt. Lege Machabaeorum libros. Haec, ait, omnia idcirco sunt facta, ut probentur et eligantur sancti, et dealbentur usque ad tempus praefinitum, quia in aliud tempus erat dilata victoria. Sub Antichristo parvum auxilium nostri intelligi volunt, quia congregati sancti resistent ei, et utentur auxilio parvulo, et postea de eruditis corruent plurimi. Et hoc fiet, ut quasi conflentur in fornace, et dealbentur, et eligantur donec veniat tempus praefinitum, quia vera victoria in adventu Christi erit. Hebraeorum quidam haec de Severo, et Antonino principibus intelligunt, qui Judaeos plurimum dilexerunt. Alii vero de Juliano imperatore: quod quando oppressi fuerint a Caio Caesare, et in captivitatis angustiis multa perpassi, ille consurgat, Judaeos amare se simulans, et in templo eorum immolaturum se esse promittens: in quo parvam spem auxilii habebunt, et applicabuntur illis **718** gentilium plurimi, non in veritate, sed in mendacio. Pro idolorum enim cultu, ejus simulabunt amicitias. Et hoc facient, ut qui probati sunt, manifesti fiant. Tempus enim verae salutis eorum, et auxilii futurum esse Christum, quem falso putant esse venturum: cum sint recepturi Antichristum (**I Cor. XI**).

(Vers. 36.) *Et faciet juxta voluntatem suam rex, et elevabitur, et magnificabitur adversum omnem deum, et adversum Deum deorum loquetur magnifica: et diriget [Vulg. dirigetur] donec compleatur ira [Vulg. iracundia], perpetrata quippe definitio est. Sive ut alius interpretatus est; in ipso enim erit*

consummatio. Ab hoc loco Judaei dici de Antichristo putant, quod post Juliani parvum auxilium surrecturus sit rex qui faciat juxta voluntatem suam, et elevetur contra omne quod dicitur deus, et adversum Deum deorum loquatur magna: ita ut sedeat in templo Dei, et seipsum faciat Deum, et dirigatur voluntas ejus, donec compleatur ira Dei, quia in ipso erit consummatio. Quod quidem et nos de Antichristo intelligimus. Porphyrius autem et caeteri qui sequuntur eum, de Antiocho Epiphane dici arbitrantur quod erectus sit contra cultum Dei, et in tantam superbiam venerit, ut in templo Jerosolymis simulacrum suum poni jusserit. Quodque sequitur: *et diriget, donec compleatur ira, quia in ipso erit consummatio*, sic intelligunt, tam diu eum posse, donec irascatur ei Deus, et ipsum interfici jubeat. Siquidem Polybius et Diodorus qui Bibliothecarum scribunt historias, narrant eum non solum contra Deum fecisse Judaeae, sed avaritiae facibus accensum, etiam templum Dianae in Elimaide, quod erat ditissimum, spoliare conatum: oppressumque a custodibus templi et vicinis circum gentibus, et quibusdam phantasiis atque terroribus versum in amentiam, ac postremum morbo interiisse, et hoc ei accidisse commemorant, quia templum Dianae violare conatus sit. Nos autem dicimus, etiamsi acciderit ei, ideo accidisse, quia in sanctos Dei multam exercuerit crudelitatem, et polluerit templum ejus. Non enim pro eo quod **719** conatus est facere, et acta poenitentia, desivit implere, sed pro eo quod fecit punitus esse credendus est.

(Vers. 37 seqq.) *Et Deum patrum suorum non reputabit, et erit in concupiscentiis feminarum: nec quemquam deorum curabit, quia adversum universa consurget. Deum*

autem MAOZIM in loco suo venerabitur; et Deum quem ignoraverunt patres ejus, colet auro et argento, et lapide pretioso, rebusque pretiosis. Et faciet ut muniat MAOZIM cum deo alieno quem cognovit, et multiplicabit gloriam, et dabit eis potestatem in multis, et terram dividet gratuito. Pro eo quod nos interpretati sumus, et erit in concupiscentiis feminarum, LXX transtulerunt, et concupiscentiis mulierum non subjacebit. Rursum pro Deo MAOZIM (), quod habetur in Hebraico, Aquila transtulit, Deum fortitudinum; LXX, Deum fortissimum. Quia vero in Hebraico pro eo, quod nos diximus: et erit in concupiscentiis feminarum, ambigue positum est, dicente Aquila, qui verbum expressit e verbo: καὶ ἐπὶ Θεὸν πατέρων αὐτοῦ οὐ συνήσει, καὶ ἐπὶ ἐπιθυμίαν γυναικῶν, καὶ ἐπὶ πάντα θεὸν οὐ συνήσει, id est, et super Deum patrum suorum non intelliget, et super concupiscentiam feminarum, et super omnem Deum non intelliget. Quibus verbis intelligitur habere eum concupiscentiam feminarum, et non habere. Si legerimus, et intellexerimus ἀπὸ κοινοῦ, et super concupiscentiam feminarum non intelliget, de Antichristo facilior interpretatio est: quod ideo simulet castitatem, ut plurimos decipiat. Sin autem ita legerimus, et super concupiscentiam feminarum, ut subaudiatur erit, Antiochi personae magis coaptabitur, qui luxuriosissimus fuisse dicitur, et in tantum dedecus per stupra et corruptelas venisse regiae dignitatis, ut mimis quoque et scortis publice jungeretur, et libidinem suam, populo praesente, compleret. Deum MAOZIM ridicule Porphyrius interpretatus est, ut diceret in vico Modin, unde fuit Mathathias, et filii ejus, Antiochi duces, Jovis posuisse statuam: et compulisse Judaeos, ut ei victimas immolarent, id est, deo Modin. Quod

autem sequitur, *et deum quem ignoraverunt patres ejus, colet*, hoc magis Antichristo quam Antiocho convenit. Legimus enim Antiochum idolorum **720** Graeciae habuisse cultum, et Judaeos atque Samaritas ad venerationem suorum deorum compulisse. Necnon et hoc quod infert, *et faciet ut muniat MAOZIM cum deo alieno quem cognovit: et multiplicabit gloriam, et dabit eis potestatem in multis, et terram dividet gratuito*, Theodotio interpretatus est: *Et aget haec ut muniat praesidia cum deo alieno: et cum eis ostenderit, multiplicabit honorem, et dominari eos multis faciet, et terram dividet gratis*. Pro praesidiis, *confugia* interpretatus est Symmachus: quod Porphyrius ita edisserit: faciet haec omnia ut muniat arcem Jerusalem, et in caeteris urbibus ponat praesidia, et Judaeos doceat adorare Deum alienum: haud dubium quin Jovem significet. Quem cum illis ostenderit, et adorandum esse persuaserit: tunc dabit deceptis honorem, et gloriam plurimam, et faciet caeteris, qui in Judaea fuerint dominati, et pro praevaricatione possessiones dividet, et dona distribuet. Antichristus quoque multa deceptis munera largietur, et terram suo exercitui dividet: quosque terrore non quiverit, subjugabit avaritia.

(Vers. 40, 41.) *Et in tempore praefinito praeliabitur adversum eum rex Austri: et quasi tempestas veniet contra illum rex Aquilonis in curribus, et in equitibus, et in classe magna: et ingredietur terras, et conteret, et pertransiet. Et introibit in terram gloriosam, et multi corruent*. Pro quo interpretatus est Symmachus: *et multa millia corruent*: Theodotio, *et multi infirmabuntur*. Multas autem corruere juxta Aquilam, vel urbes, vel regiones, vel provincias intellige. Et haec Porphyrius ad Antiochum refert: quod

undecimo anno regni sui rursus contra sororis filium Ptolemaeum Philometorem dimicaverit. Qui audiens venire Antiochum, congregavit multa populorum millia. Sed Antiochus quasi tempestas valida in curribus, et in equitibus, et in classe magna ingressus sit terras plurimas, et transeundo universa vastaverit: veneritque ad terram inclytam, id est, Judaeam, quam Symmachus *terram fortitudinis* interpretatus est: pro qua Theodotio ipsum verbum Hebraicum posuit SABAI [*Al. SABAM et SABA*] (): et arcem munierit de ruinis murorum civitatis, **721** et sic perrexerit in Aegyptum. Nostri autem ad Antichristum et ista referentes, dicunt quod primum pugnaturus sit contra regem Austri, id est, Aegypti, et postea Libyas, et Aethiopas superaturus: quae de decem cornibus tria contrita cornua supra legimus; et quia venturus sit in terram Israel, et multae ei vel urbes, vel provinciae daturae manus.

Hae autem solae salvabuntur de manibus ejus, Edom, et Moab, et principium filiorum Ammon. Antiochus, aiunt, festinans contra Ptolemaeum regem Austri, Idumaeos, et Moabitas, et Ammonitas qui ex latere Judaeae [*Al. Idumaeae*] erant, non tetigit: ne occupatus alio praelio, Ptolemaeum redderet fortiolem. Antichristus quoque Idumaeam, et Moabitas, ac filios Ammon, id est, Arabiam relinquet intactam: quia illuc Sancti ad deserta confugient.

(Vers. 42, 43.) *Et mittet manum suam in terras, et terra Aegypti non effugiet: et dominabitur thesaurorum auri atque argenti, et in omnibus pretiosis Aegypti. Per Libyas [Vulg. Libyam et Aethiopiam] quoque et Aethiopias transibit.* Haec Antiochum ex parte fecisse legimus. Sed quod sequitur, *per Libyas et Aethiopias transibit*, magis nostri asserunt Antichristo convenire. Antiochus enim Libyam quam

plerique Africam intelligunt, Aethiopiamque non tenuit: nisi forte quia in ipso climate sunt provinciae Aegypti, et longe per deserta vicinae, captis Aegyptiis, etiam istae provinciae conturbatae sunt. Unde non dicit, quod ceperit eas: sed per Libyas Aethiopiasque transierit.

(Vers. 44, 45.) *Et fama turbabit eum [Vulg. eam] ab Oriente et ab Aquilone. Et veniet in multitudine magna, ut conterat et interficiat plurimos. Et figet tabernaculum suum in Apedno: inter duo maria super montem inclytum et sanctum, et veniet usque ad summitatem ejus, et nemo auxiliabitur ei.* Et in hoc loco Porphyrius tale nescio quid de Antiocho somniat: Pugnans, inquit, contra Aegyptios, et Libyas Aethiopiasque pertransiens, audiet sibi ab Aquilone et ab Oriente praelia concitari, unde et regrediens capiet Aradios resistentes, et omnem in littore Phoenicis vastabit provinciam. **722** Confestimque perget ad Artaxiam regem Armeniae, qui de Orientis partibus movebitur, et interfectis plurimis de ejus exercitu, ponet tabernaculum suum in loco *Apedno*, qui inter duo latissima situs est flumina, Tigrim, et Euphratem. Cumque hucusque processerit, in quo monte inclyto sederit et sancto, dicere non potest: quamquam inter duo maria eum sedisse, probare non potest, et stultum sit duo Mesopotamiae flumina, duo maria interpretari. Montem autem inclytum idcirco praeteriit, quia secutus est Theodotionis interpretationem, qui ait: *inter media maria super montem Saba sanctum*. Cumque Saba nomen montis, vel Armeniae, vel Mesopotamiae putet, quare sit sanctus dicere non potest: etiam hac licentia mentiendi, possumus nos addere quod ille conticuit: *sanctum* dici *montem*, quia juxta errorem Armeniorum sit idolis consecratus. *Et*

veniet, inquit, usque ad summitatem ipsius montis, in Elimaide provincia, quae est ultima Persarum ad Orientem regio; ibique volens templum Dianae spoliare, quod infinita donaria habebat, fugatus a barbaris est, qui mira veneratione fanum illud suspiciebant, et mortuus est moerore consumptus in Tabes, oppido Persidis. Haec ille in suggillationem nostri artificiosissimo sermone composuit, quae etiamsi potuerit approbare, non de Antichristo dicta, sed de Antiocho, quid ad nos, qui non ex omnibus Scripturarum locis Christi probamus adventum, et Antichristi mendacium? Pone enim haec dici de Antiocho, quid nocet religioni nostrae? Numquid et in superiori Visione, ubi in Antiocho prophetia consummata est, aliquid de Antichristo dicitur? Dimittat itaque dubia, et in manifestis haereat: dicatque quis sit ille lapis, qui de monte abscissus sine manibus, creverit in montem magnum, et orbem impleverit, et quadriformem imaginem contriverit: qui sit ille filius hominis, qui cum nubibus venturus sit, et staturus ante vetustum dierum, et dandum ei regnum quod nullo fine claudatur: omnesque populi, tribus ac linguae, ipsi servituri sint. **723** Haec quae manifesta sunt praeterit, et de Judaeis asserit prophetari, quos usque hodie servire cognoscimus. Et dicit eum qui sub nomine Danielis scripsit librum, ad refocillandam spem suorum fuisse mentitum. Non quo omnem historiam futuram nosse potuerit, sed quo jam facta memoraret; et in ultimae visionis calumniis immoratur, flumina ponens pro mari, et montem inclytum et sanctum *Apedno*, quem ubi legerit, nullam potest proferre historiam. Nostri autem extremum Visionis hujus capitulum super Antichristo sic exponunt, quod pugnans contra Aegyptios Libyasque, et Aethiopias, et tria cornua de decem cornibus conterens, auditurus sit de Aquilonis et de Orientis

partibus adversum se bella consurgere, quod veniens cum magna multitudine, ut conterat et interficiat plurimos, figat tabernaculum suum in *Apedno* juxta Nicopolim, quae prius Emmaus vocabatur: ubi incipiunt Judaeae provinciae montana consurgere. Denique inde se erigens usque ad montem Oliveti, Jerosolymorum regio ascenditur; et hoc esse quod nunc Scriptura dicit: *Et cum fixerit tabernaculum suum* in montanae provinciae radicibus inter duo maria, mare videlicet quod nunc appellatur Mortuum ab Oriente, et mare Magnum in cujus littore Caesarea, Joppe, Ascalon, et Gazae sitae sunt. Tunc veniet usque ad summitatem montis ejus, hoc est, montanae provinciae, id est, verticem montis Oliveti, qui inclytus vocatur, quia ex eo Dominus atque Salvator ascendit ad Patrem, et nullus Antichristo poterit auxiliari, contra se Domino saeviente. Et asserunt ibi Antichristum esse periturum, unde Dominus ascendit ad coelos. *Apedno* verbum compositum est, quod si divides, intelligi potest, θρόνου αὐτοῦ, id est, *solii sui*. Et est sensus: Et figet tabernaculum suum et thronum suum inter maria super montem inclytum et sanctum. Hunc locum Symmachus 724 ita interpretatus est: καὶ ἐκτενεῖ τὰς σκηνὰς τοῦ ἱπποστασίου αὐτοῦ μεταξὺ τῶν θαλασσῶν εἰς τὸ ὄρος τῆς δυνάμεως τὸ ἅγιον, καὶ ἥξει ἕως ἄκρου αὐτοῦ, quod in Latino sonat: *et extendet* [Al. *extendit*] *papiliones equitatus sui inter maria, super montem fortitudinis sanctum, et veniet usque ad verticem montis*. Theodotio: *Et figet tabernaculum suum in Aphedano inter maria in monte Saba sancto, et veniet usque ad partem ejus*. Aquila: *Et plantabit tabernaculum praetorii sui in Ἀφιδανῶ inter maria, in monte glorioso et sancto, et veniet usque ad finem ejus*. Soli Septuaginta omni se nominis quaestione liberantes interpretati sunt: *Et statuet*

tabernaculum suum tunc inter maria, et montem voluntatis sanctum, et veniet hora consummationis ejus. Quos Apollinarius secutus, de nomine *Apedno* omnino conticuit. Hoc ideo prolixius posui, ut et Porphyrii ostendam calumniam qui haec omnia ignoravit, aut nescire se finxit, et Scripturae sanctae difficultatem: cujus intelligentiam absque Dei gratia et doctrina majorum sibi imperitissimi vel maxime vindicant. Notandum autem, quod P litteram Hebraeus sermo non habeat, sed pro ipsa utatur PHE, cujus vim Graecum ϕ sonat. In isto tantum loco apud Hebraeos scribatur quidem PHE, sed legatur P. Quod autem Antichristus veniat usque ad summitatem montis sancti et inclyti, et ibi pereat, Isaias plenius loquitur: *Praecipitabit Dominus in monte sancto faciem dominatoris tenebrarum super omnes gentes, et eum qui dominatur cunctis populis, et unctionem quae uncta [Al. qua unctus] est contra universas nationes.*

(Cap. XII.---Vers. 1 seqq.) *In tempore autem illo consurget Michael princeps magnus, qui stat pro filiis populi tui, et veniet tempus quale non fuit ex eo quo [Vulg. ab eo ex quo] gentes esse coeperunt usque ad tempus illud. Et in tempore illo salvabitur populus tuus: omnis qui inventus fuerit scriptus in libro. Et multi de his qui dormiunt in terrae pulvere, evigilabunt: alii in vitam aeternam, et alii in opprobrium, 725 ut videant semper. Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti, et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellae in perpetuas aeternitates.* Hactenus Porphyrius utcumque se tenuit, et tam nostrorum imperitis, quam suorum male eruditis imposuit: de hoc capitulo quid dicturus est, in quo mortuorum describitur resurrectio: aliis suscitatis in vitam aeternam, et aliis in

opprobrium sempiternum? Nec potest dicere qui fuerint sub Antiocho fulgentes quasi splendor firmamenti, et alii quasi stellae in perpetuas aeternitates. Sed quid non facit pertinacia? Quasi contritus coluber elevat caput, et moriturus in eos qui morituri sunt venena diffundit. Et hoc, inquit, de Antiocho scriptum est, qui vadens in Persidem, Lysiae qui Antiochiae, et Phoeniciae (*Al. Phoenici*) praeerat, reliquit exercitum, ut adversum Judaeos pugnaret, urbemque eorum Jerusalem subverteret; quae omnia narrat Josephus historiae auctor Hebraeae, quod talis fuerit tribulatio, qualis numquam, et tempus advenerit quale non fuit ex quo gentes esse coeperunt usque ad illud tempus. Reddita autem victoria, et caesis Antiochi ducibus, ipsoque Antiocho in Perside mortuo, salvatus est populus Israel: omnes qui scripti erant in libro Dei, hoc est, qui Legem fortissime defenderunt, et econtrario qui deleti sunt de libro, hoc est, qui praevaricatores exstiterunt Legis, et Antiochi fuerunt partium. Tunc, ait, hi qui quasi in terrae pulvere dormiebant, et operti erant malorum pondere, et quasi in sepulcris miseriarum reconditi, ad insperatam Victoriam de terrae pulvere surrexerunt, et de humo elevaverunt caput, custodes Legis resurgentes in vitam aeternam, et praevaricatores in opprobrium sempiternum. Magistri autem et doctores qui Legis notitiam habuerunt, fulgebunt quasi coelum, et qui inferiores populos exhortati sunt ad custodiendas caeremonias Dei, ad instar astrorum splendebunt in perpetuas aeternitates. Ponit quoque historiam de Machabaeis, in qua dicitur multos Judaeorum sub Mathathia et Juda Machabaeo ad eremum confugisse, et latuisse in speluncis, et in cavernis petrarum, ac post victoriam processisse (**I Mach. II**). Et haec μεταφορικῶς 726 quasi de resurrectione mortuorum esse praedicta. Tempore autem

Antichristi talem tribulationem fore, qualis numquam fuit ex eo quo gentes esse coeperunt, verius intelligitur. Ponamus enim vicisse Lysiam qui victus est, et penitus oppressos Judaeos esse qui vicerunt: numquid fuit talis tribulatio qualis eo tempore quo Jerusalem capta est a Babyloniis, templumque subversum, et omnis populus ductus in captivitatem? Oppresso igitur Antichristo, et spiritu Salvatoris extincto, salvabitur populus qui scriptus fuerit in libro Dei, et pro diversitate meritorum, alii resurgent in vitam aeternam, et alii in opprobrium sempiternum. Magistri autem habebunt similitudinem coeli, et qui alios erudierunt, stellarum fulgori comparabuntur. Non enim sufficit scire sapientiam, nisi et alios erudias: tacitusque sermo doctrinae, alium non aedificans, mercedem operis (*Al. otii*) recipere non potest. Quem locum Theodotio et Vulgata editio ita expressit: *Et intelligentes fulgebunt quasi splendor firmamenti, et de justis plurimi* (*Al. plurimis*) *quasi stellae in aeternum et ultra*. Solent nonnulli quaerere, utrum doctus sanctus, et simplex sanctus eandem mercedem habeant, et unam in Coelestibus mansionem. Unde nunc juxta Theodotionem dicitur, quod docti similitudinem coeli habeant, et absque doctrina justis, stellarum fulgori comparentur: tantumque sit inter eruditam sanctitatem et sanctam rusticitatem, quantum coelum distat et stellae.

(Vers. 4.) *Tu autem, Daniel, claude sermones, et signa librum usque ad tempus statutum. Pertransibunt plurimi, et multiplex erit scientia*. Qui Danieli multiplicem revelaverat veritatem, ipsa occulta esse significans quae locutus est, praecepit ut involvat sermones, et signet librum, ut legant plurimi, et quaerant historiae veritatem, et propter obscuritatis

magnitudinem diversa opinentur. Quod autem ait: *Pertransibunt*, id est, *percurrent plurimi*, multorum significat lectionem. Solemus enim dicere: percurri librum, pertransivi historiam. Quod quidem et Isaias de obscuritate sui voluminis loquitur: *Et erunt sermones libri istius, quasi verba voluminis signati, quod si dederint homini nescienti litteras, dicentes ei, lege: respondebit, 727 nescio litteras. Sin autem dederint illud homini scienti litteras, et dixerint. Lege librum: Respondebit, non possum legere: signatus est enim (Isa. XXIX, 11)*. Et in Apocalypsi Joannis liber videtur signatus sigillis septem intus et foris. Cumque nullus posset signacula illius solvere, ait Joannes: *Flebam nimis. Et venit ad me vox dicens: Ne plores: Ecce vicit teo de tribu Juda radix David, aperire librum, et solvere signacula ejus (Apoc. V, 4)*. Librum autem illum potest solvere qui Scripturarum sacramenta cognovit, et intelligit aenigmata, et verba tenebrosa propter mysteriorum magnitudinem, et interpretatur parabolas, et occidentem litteram transfert in spiritum vivificantem.

(Vers. 5, 6.) *Et vidi ego Daniel, et ecce quasi duo alii stabant: unus hinc super ripam fluminis, et alius inde ex altera ripa fluminis. Et dixi viro qui indutus erat lineis, qui stabat super aquas fluminis: usquequo finis istorum mirabilium?* Vidit Daniel duos angelos stantes ex utraque parte super ripam Babylonii fluminis, qui cum hic ponatur absque nomine, secundum praeteritam visionem puto eum esse Tigrim, qui Hebraice dicitur EDDECCEL (), et tamen non interrogat eos qui stabant super utramque ripam, sed eum quem in principio viderat, qui indutus erat vestibis lineis sive byssinis, quod Hebraice dicitur BADDIM (). Et hic ipse Angelus stabat

super aquas fluminis Babylonii, suo eas calcans pede. Ex quo intelligimus superiores duos angelos, quos vidit stantes super ripam, et non interrogat, nec putat sciscitatione, condignos angelos esse Persarum atque Graecorum. Hunc autem esse angelum clementissimum, qui orationes Danielis in conspectu Dei obtulerat (*Al. obtulerit*), quando ei viginti et uno diebus Persarum angelus resistebat. Interrogabat (*Al. interrogat*) autem haec mirabilia quae in praesenti Visione dicuntur, quo complenda sint tempore, quod Porphyrius more suo de Antiocho, nos de Antichristo interpretamur.

(Vers. 7.) *Et audiui virum qui indutus erat lineis, qui stabat super aquas fluminis, cum elevasset dexteram, et sinistram suam in coelum, et jurasset per viventem in 728 aeternum, quia in tempus, et tempora, et dimidium temporis.* Tempus, et tempora, et dimidium temporis, tres et semis annos interpretatur Porphyrius, quod et nos juxta Scripturarum sanctarum idioma, non negamus. Nam et supra legimus, quod septem tempora transierint super Nabuchodonosor, id est, septem anni efferationis ejus, et in visione quatuor bestiarum scriptum est, leonis, et ursi, pardi, et alterius bestiae, cujus nomen tacetur, quae regnum significat Romanorum, et postea de Antichristo, quod reges humiliet, et sermones contra Excelsum loquatur, et sanctos Altissimi conterat, et putabit, ait, quod possit mutare tempora et leges. Et tradentur in manu ejus usque ad tempus, et tempora, et dimidium temporis. Et judicium sedebit, ut auferatur potentia et conteratur, et dispereat usque in finem. Et manifeste de adventu Christi atque sanctorum dicit: Regnum autem et potestas, et magnitudo regni quae est subter omne coelum, detur populo sanctorum Altissimi, cujus regnum, regnum sempiternum

est, et omnes reges servient ei, et obedient. Si itaque superiora quae perspicue de Antichristo scripta sunt, refert Porphyrius ad Antiochum, et ad tres et semis annos, quibust emplum dicit fuisse desertum (**Supra I**): ergo et hoc quod sequitur: *Regnum ejus sempiternum, et omnes reges servient ei, et obedient*, debet probare super Antiocho, vel ut ipse putat, super populo Judaeorum: quod nequaquam stare manifestum est. Legimus in Machabaeorum libris, Josephus quoque in eamdem consentit opinionem (**Joseph. lib. XI, cap. 10**), quod tribus annis templum pollutum fuerit in Jerusalem, et in eo Jovis idolum steterit sub Antiocho Epiphane, centesimo quadragesimo quinto anno regni Macedonum, a Casleu mense ejusdem anni nono, usque ad mensem nonum centesimi quadragesimi octavi anni, qui faciunt annos tres. Sub Antichristo autem non tres anni; sed tres et semis, hoc est, mille ducenti nonaginta dies, desolationis templi sancti et eversionis futurae (*Al. futuri*) esse dicuntur.

Et cum completa fuerit dispersio manus 729 populi sancti, complebuntur universa haec: Quando, inquit, populus Dei dispersus fuerit: vel Antiocho persequente, ut vult Porphyrius, vel Antichristo, ut nostri verius probant, tunc haec omnia complebuntur.

(Vers. 8 seqq.) *Et ego audiui, et non intellexi. Et dixi: Domine mi quid erit post haec? Et ait: Vade, Daniel, quia clausi signatique sunt sermones usque ad tempus consummationis. Eligentur et dealbabuntur, et quasi ignis probabuntur multi, et impie agent impii: neque intelligent omnes impii: porro docti intelligent.* Vult propheta intelligere quod viderat, immo quod audierat, et futurorum cupit cognoscere veritatem. Audierat enim regum bella diversa, et inter se praelia, et

multiplicem historiam: sed nomina non audierat singulorum. Si autem propheta audivit, et non intellexit, quid facient hi qui signatum librum, et usque ad tempus consummationis, multis obscuritatibus involutum, praesumptione mentis edisserunt? Cum autem, inquit, finis advenerit, impii non intelligent, et qui docti fuerint disciplina Dei, intelligere poterunt. *In perversam enim animam non introibit sapientia: nec potest se infundere corpori, quod peccatis subditum est.*

(Vers. 11.) *Et a tempore quo [Vulg. cum] ablatum fuerit juche sacrificium, et posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta.* Hos mille ducentos nonaginta dies Porphyrius in tempore Antiochi, et in desolatione templi dicit completos, quam et Josephus et Machabaeorum (ut diximus) liber, tribus tantum annis fuisse commemorant. Ex quo perspicuum est tres istos, et semis, annos de Antichristi dici temporibus, qui tribus et semis annis, hoc est mille ducentis nonaginta diebus, sanctos persecuturus est, et postea corruiturus in monte inclyto et sancto. A tempore igitur ἐνδελεχισμοῦ, quod nos interpretati sumus *juche sacrificium*, quando Antichristus orbem [*Al. urbem*] obtinens, Dei cultum interdixerit, usque ad internecionem ejus, tres et semis anni, id est, mille ducenti et nonaginta complebuntur.

730 (Vers. 12.) *Beatus qui exspectat, et pervenit usque ad dies mille trecentos triginta quinque.* Beatus, inquit, qui, interfecto Antichristo, dies supra numerum praefinitum quadraginta quinque praestolatur: quibus est Dominus atque Salvator in sua majestate venturus. Quare autem post interfectionem Antichristi, quadraginta quinque dierum silentium sit, divinae scientiae est: nisi forte dicamus: Dilatio regni sanctorum, patientiae comprobatio est. Porphyrius hunc locum ita

edisserit, ut quadraginta quinque dies qui super mille ducentos nonaginta sunt, victoriae contra duces Antiochi tempus significant: quando Judas Machabaeus fortiter dimicavit, et emundavit templum, idolumque contrivit, et victimas obtulit in templo Dei. Quod recte diceret, si Machabaeorum liber, tribus et semis annis templum scriberet fuisse pollutum, et non tribus (**I Mach. IV**).

(Vers. 13.) *Tu autem, Daniel, vade ad praefinitum, et requiesce* [Vulg. *requiesces*] *et stabis in sorte tua in finem dierum*. Pro quo Theodotio ita interpretatus est: *Tu autem vade et requiesce, et resurges in ordine tuo in consummatione dierum*. Quo verbo ostenditur omnem prophetiam vicinam esse resurrectioni [Al. resurrectionis] omnium mortuorum: quando et propheta surrecturus est. Et frustra Porphyrius, quae in typo Antiochi de Antichristo dicta sunt, vult omnia referre ad Antiochum. Cujus calumniae (ut diximus) plenius responderunt Eusebius Caesariensis, et Apollinarius Laodicensis, et ex parte disertissimus vir martyr Methodius, quae qui scire voluerit, in ipsorum libris poterit invenire. Hucusque Danielelem in Hebraeo volumine legimus: caetera quae sequuntur usque in finem libri, de Theodotionis editione translata sunt.

(Cap. XIII.---Vers. 1, 2.) *Et erat vir habitans in Babylone, et nomen ejus Joacim, et accepit uxorem nomine Susannam filiam Helciae, pulchram nimis, et timentem Dominum* [Vulg. *Deum*]. Expositis, ut potui [Al. potuimus], quae in Danielis libro juxta Hebraicum continentur, ponam breviter quid Origenes in decimo Stromatum suorum libro de Susannae et 731 Belis fabulis dixerit. Cujus haec verba sunt, quae locis suis subnotabis.

(Vers. 3.) *Et parentes ejus justi* [Vulg. *cum essent justi erudierunt*] *edocuerunt filiam suam juxta legem Moysi*. Hoc utendum est testimonio ad exhortationem parentum, ut doceant juxta legem Dei, sermonemque divinum non solum filios, sed et filias suas.

(Vers. 4.) *Et constituti sunt duo senes de populo* [Vulg. *tacet de populo*] *judices in anno illo*. Referebat Hebraeus istos esse Ahab et Sedeciam [Al. Alchiam et Sedechiam], de quibus scribit Jeremias: *Faciat te Dominus sicut Ahab et Sedeciam, quos frixit rex Babylonis in igne, propter iniquitatem quam fecerant in Israel, et adulterarant* [Al. *adulterabant*] *uxores civium suorum* (**Jerem. XXIX**).

(Vers. 5.) *De quibus locutus est Dominus: quia egressa est iniquitas de Babylone a senibus judicibus, qui videbantur regere populum. Isti frequentabant domum Joacim*, etc. Pulchre de presbyteris peccatoribus non ait: *Qui regebant populum*: sed, *qui videbantur regere*. Qui enim bene praesunt populo, regunt populum: qui autem tantum nomen habent judicum, et injuste praesunt populo, regere videntur populum, magis quam regant.

(Vers. 8.) *Et exarserunt in concupiscentiam ejus, et everterunt sensum suum, et declinaverunt oculos suos, ut non viderent coelum, neque meminissent judiciorum justorum*. Quod

Graeci

vocant πάθος, nos *perturbationem* magis

quam *passionem* rectius interpretamur. Haec igitur perturbatio, et cupido libidinis titillavit, immo percussit corda seniorum. Sed ut in animis eorum jaceret fundamentum, et cogitarent desiderata complere, ipsi everterunt sensum suum:

quo subverso, oculi eorum inclinati sunt, ut coelestia non viderent, nec recordarentur judiciorum justorum, sive Dei, sive honestatis, sive naturae: quae omnibus ad bonum insita est.

Et ecce Susanna inambulabat, juxta consuetudinem. Ante jam dictum est quod facto mane inambularet Susanna. Nec incongruum est ad placandos eos **732** qui omnium quae gerimus de Scripturis sanctis quaerunt exempla, hunc inambulandi locum assumere: quod recte quis ad vegetandum corpusculum deambulet. Quem locum, inquit, de Septuaginta editione nunc posui: quo dicto Origenes ostendit caetera se non juxta Septuaginta interpretes disseruisse.

(Vers. 19.) *Ingemuitque Susanna et ait: Angustiae mihi sunt undique.* Qui ad summitatem perfectae virtutis venerit, numquam dicit sibi imminere discrimen, si adulterorum manus non effugerit, dicentium: *Assentire nobis, et commiscere nobiscum. Alioquin, et si nolueris, dicemus testimonium contra te, quod fuerit tecum juvenis, et hac de causa dimiseris puellas a te.* Humanae quippe fragilitatis est, mortem timere, quae infertur pro justitia: nisi forte angustiam interpretabimur, non imminentis mortis, sed opprobrii et ignominiae, qua perfundenda erat illis accusantibus atque dicentibus: *Fuit cum illa juvenis, et idcirco dimisit puellas.*

(Vers. 22.) *Si enim hoc egero, mors mihi est: si autem, non,* etc. Peccatum mortem vocat. Sicut ergo ei qui facit adulterium, mors est adulterium: sic omne peccatum quod ducit ad mortem, mors appellandum est. Et toties mori credimur, quoties peccamus ad mortem. Unde econtrario

toties resurgimus et vivificamur, quoties vitae digna opera facimus.

(Vers. 23.) *Sed melius mihi est absque opere incidere in manus vestras, quam peccare in conspectu Domini.* In Graeco non habet, αἰρετώτερον, id est, *melius*, sed αἰρετὸν, quod *bonum* interpretari possumus. Unde eleganter non dixit: *Melius mihi est incidere in manus iniquorum presbyterorum, quam peccare in conspectu Domini:* ne videretur comparatione peccati, quod non erat bonum, hoc appellare melius. Sed bonum est, inquit, mihi non facere malum, et incidere in manus vestras, ne peccem in conspectu Domini. **733** Non ergo per comparationem legendum est: *Melius mihi est incidere in manus vestras, quam peccare in conspectu Domini:* sed absolute: *Bonum mihi est non facere malum et incidere in manus vestras, ne peccem in conspectu Domini.*

(Vers. 24.) *Et exclamavit voce magna Susanna, etc.* Magna vox erat, non aeris percussione, et clamore faucium, sed pudicitiae magnitudine, per quam clamabat ad Dominum. Unde et sancta Scriptura in exclamatione seniorum non apposit magnum vocem. Sequitur enim: *Clamaverunt et senes adversum eam.*

(Vers. 42.) *Exclamavit autem Susanna voce magna, etc.* Cordis affectus, et mentis pura confessio, et bonum conscientiae, vocem ejus fecerant clariorem. Unde magna erat exclamatio ejus Deo, quae ab hominibus non audiebatur.

(Vers. 44.) *Cumque duceretur ad mortem, suscitavit Dominus Spiritum sanctum pueri junioris.* Quo

sermone ostenditur, non intrasse in Danielelem Spiritum sanctum: sed eum qui erat in illo, et quiescebat propter aetatis infirmitatem, nec sua poterat opera demonstrare, data occasione pro sancta femina a Domino suscitatum.

(Vers. 46.) *Et exclamavit voce magna: Mundus ego sum a sanguine hujus, etc.* Suscitato in se Spiritu sancto, et quae puer deberet dicere suggerente, vox ejus magna erat. Et notandum sicubi in Scripturis sanctis, peccatoris vox magna vocatur [*Al. dicatur*].

734 (Vers. 58, 59.) *Dic sub qua arbore videris eos loquentes sibi. Qui ait sub schino, dixitque ei Daniel: Recte mentitus es in caput tuum; ecce enim Angelus Dei accepta sententia ab eo scindet te medium. Et post modicum alter senior ait, sub prino, dixitque ad eum Daniel: Recte mentitus et tu in caput tuum. Manet autem Angelus Dei gladium habens ut secet te medium.* Quia Hebraei reprobant historiam Susannae, dicentes eam in Danielis volumine non haberi, debemus diligenter inquirere nomina, σχίνου καὶ πρίνου, quae Latini *ilicem* et *lentiscum* interpretantur, si sint apud Hebraeos, et quam habeant etymologiam, ut a σχίνῳ, *scissio*, et a πρίνῳ, *sectio*, sive *serratio* dicatur lingua eorum. Quod si non fuerit inventum, necessitate cogemur et nos eorum acquiescere sententiae, qui Graeci tantum sermonis hanc volunt esse περικοπήν, quae Graecam habeat tantum etymologiam, et Hebraicam non habeat. Quod si quis ostenderit duarum istarum arborum scissionis et sectionis in Hebraeo stare etymologiam: tunc poterimus etiam hanc Scripturam recipere.

(Vers. 60.) *Exclamavit autem omnis synagoga* [Vulg. *coetus*] *voce magna, et benedixerunt Deum qui salvat sperantes in se*, etc. Si interfecit eos omnis synagoga, videtur illa opinio refutari, de qua supra diximus, secundum Jeremiam (**Jerem. XXIX**), quod ipsi essent presbyteri Abab et Sedecias: nisi forte hoc, quod scriptum est: *Interfecerunt eos*, sic interpretemur pro eo, quod est, regi Babylonis occidendos tradiderunt. **735** Sicut et nos dicimus, quod Judaei interfecerint Salvatorem: non quo ipsi percusserint, sed quo tradiderint occidendum, et succlamantes dixerint: *Crucifige, crucifige eum* (**Joan. XIX, 15**).

(Vers. 63.) *Helcias autem et uxor ejus laudaverunt Deum pro filia sua Susanna*, etc. Digne [*Al. Digni*] quasi sancti laudant Deum: non quia liberata est de manu presbyterorum Susanna, hoc enim non satis laudabile est, nec magni discriminis, si non esset liberata, sed quia non est inventa in ea res turpis.

(Cap XIV.---Vers. 1.) *Statimque cum aperuisset ostia, aspiciens* **736** *rex super mensam* [Vulg. *ostium intuitus rex mensam*], *exclamavit voce magna: Magnus es, Bel, et non est apud te ullus dolus*. Hoc quod Scriptura nunc dicit: *Exclamavit voce magna*, quia de idololatra et ignorante Deum, dicitur, videtur observationem nostram subvertere, qua dudum asseruimus vocem magnam in sanctis tantum reperiri. Quod solvet facile qui hanc historiam in libro Danielis apud Hebraeos dixerit non haberi. Si quis autem potuerit eam approbare esse de canone, tunc quaerendum est quid ei respondere debeamus.

